

Hjemme blant fremmede og fremmede hjemme

**Intervjuer med russiske kvinner i Norge i lys av
diskursteoretisk perspektiv**

Av: Natalia Moen

**Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet**

UNIVERSITETET I OSLO

15.9.2009

© Natalia Moen

2009

Hjemme blant fremmede og fremmede hjemme:
intervjuer med russiske kvinner i Norge i lys av diskursteoretisk perspektiv

Natalia Moen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Det overordnede temaet i denne oppgaven er den sosiale konstruksjonen av identitet og tilhørighet i en flerkulturell kontekst. Jeg vil se hvordan noen russiske kvinner snakker om seg selv og andre ut fra russiske og norske diskursive referanserammer.

Det teoretiske rammeverket i denne oppgaven er tilknyttet sosialkonstruksjonismen. Perspektivet er basert på antagelsen om at den verden vi lever i er *sosialt konstruert*, formet av historien og videreført av diskurser som har vært gjeldende i forskjellige historiske perioder og i forskjellige kulturer. Identitetsperspektivet er inspirert av Foucault som sier at individets identitet formes ved at man inntar en *subjektposisjon* i en diskurs.

Analysen er basert på intervjusamtaler med ti russiske kvinner. Kvinnene er enten gift, eller har vært gift med norske menn. Tanken er at samlivet med en nordmann har bidratt til at kvinnene har blitt konfrontert med norske diskurser i en hverdagslig kontekst.

Intervjumaterialet blir analysert ved hjelp av *diskursanalyse*. Ideen er at mine informanter trekker på forskjellige kulturelle diskurser når de reflekterer over ”kvinnelighet”, ”samliv”, ”morskap”, ”tilhørighet” med mer. Min tilnærming til diskursanalysen er inspirert av diskursteorien til Ernesto Laclau og Chantal Mouffe. Sentrale begreper er diskurs, nodalpunkt, diskursive elementer og momenter, flytende betegner, hegemoni og subjektposisjon.

I det første analysekapittelet ser jeg på de subjektposisjonene som har kommet fram i intervjusamtalene. *Hvilke subjektposisjoner trekker mine informanter frem når de snakker ”om det typiske” i Norge og i Russland? Hvilke kulturelle diskurser kan disse posisjonene belyse?* Mine informanter italesetter diskurser som etablerer forskjeller mellom ”det russiske” og ”det norske”. Når vi fortolker tegn, trekker vi på deres forskjell fra andre tegn, og derfor er det ikke så rart at kvinnene omtaler kontraster mellom de to kulturelle referanserammene. Slike kontraster kan kanskje belyse årsaken til at mennesker fra forskjellige kulturer av og til misforstår hverandre.

I det andre analysekapittelet tar jeg for meg informantenes refleksjoner rundt deres posisjon som ”de andre”. *Hvordan posisjonerer de russiske kvinner seg i lys av diskursene om deres annerledeshet?* Analysedelen er inspirert av Benedict Andersons begrep om *forestilte fellesskap*, samt Marianne Gullestads ideer om *forestilt likhet* som sentralt trekk ved norsk hverdagskultur. Jeg diskuterer innvandrersposisjonen, som er aktuell for de fleste utlendinger som ankommer Norge. Videre dreier kapittelet seg om koplingen mellom ”russiske kvinner” og økonomisk diskurs, som igjen henger sammen med ”offerposisjon”, ”fornuftsekteskap” og ”prostituasjon”. Disse diskursene påvirker måten de russiske kvinnene blir fremstilt som radikalt annerledes enn norske kvinner. Mine informanter kjenner seg ikke igjen i de tilbudte subjektposisjonene. De ønsker å vise at russiske kvinner ikke er en homogen gruppe, at de kan være forskjellige på samme måte som norske kvinner.

Det tredje analysekapittelet dreier seg om tilhørighet. *Hvordan italesetter de russiske kvinnene sin identitet og tilhørighet i lys av russisk fortid og norsk nåtid?* Mine informanter snakker om deres tilhørighet til både Russland og Norge. Kulturelle diskurser fra begge landene bidrar til å konstruere kvinnenens identiteter. Jeg ser kvinnenens tilhørighet til Russland i sammenheng med *etnisk identitet*. ”Russiskhet” forestilles som et kulturelt fellesskap, med felles ”mentalitet” og en felles ”sjel”. Den blir formulert som en indre ”kjerne” som ikke kan fjernes. Informantene posisjonerer seg som ”russiske kvinner” som trives med å bo i Norge. Selv om kvinnene reserverer seg mot å si at de ”er norske”, snakker de om at har blitt ”fornorsket”. Informantene har internalisert noen norske diskurser som gjør at de får et annet blikk på hverdagslivet i Russland. Jeg ser slik ”fornorsking” i lys av diskursene om ”fred og ro” og likestillingsdiskursen. Tilhørighetsspørsmålet blir videre belyst ved hjelp av informantenes refleksjoner rundt begrepet ”hjem”. Informantene ser dermed for seg at de har en russisk indre ”kjerne” som er urokkelig. I hverdagslige situasjoner kan de likevel posisjonere seg i forhold til ”norskhet” gjennom å trekke på norske diskurser. Kvinnene forteller at de befinner seg ”mellom to kulturer”. Av og til kan denne mellomposisjonen oppleves som om de verken hører hjemme i Norge eller i Russland.

Forord

Oppgaveskrivingen har vært en utfordrende prosess. Det har både vært moro og slitsomt, spennende og stressende. Mange mennesker har hjulpet meg med denne oppgaven, de fortjener en takk.

Først og fremst vil jeg takke de russiske kvinnene som stilte opp som informanter. Tusen takk for at dere delte deres refleksjoner og fortellinger med meg. Denne oppgaven hadde ikke blitt til uten dere!

En hjertelig takk til min veileder Anne Krogstad. Du har vært en pådriver, rettferdig kritiker og en fantastisk stor hjelp for meg.

Jeg vil også takke Nina og Line for produktive kollokvier som fikk meg til å sette i gang med skrivingen. Tusen takk til Maren, som leste oppgaven med et friskt blikk og gav meg konstruktive kommentarer. Jeg har hørt på deg. En takk til Cassandra, som har språkvasket mitt teorikapittel.

Rojan, du har vært uerstattelig! Du har vært ved min side gjennom hele prosessen, og hjulpet meg å komme i mål. (Do we really want it?)

Morten, takk for at du har holdt ut med meg. Du har passet på at jeg ikke sultet i hjel, holdt huset rent, og hørt på mine monologer hver kveld. Du er fantastisk!

En stor takk til mamma og pappa, dere er mitt hjem og min støtte. Takk for at dere alltid stiller opp for meg.

Helt til slutt vil jeg takke mormor Tatiana. Hun var en ekte russisk kvinne ”som kunne stoppe en løpende hest, og gå inn i et brennende hus”. Uten hennes oppdragelse, hadde jeg ikke vært der jeg er i dag.

Takk.

Oslo, 15.9.2009

Natalia Moen

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	V
FORORD.....	IX
1 INNLEDNING	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema	2
1.2 "Det norske vi"	3
1.3 Stereotyper	4
1.3.1 Russisk kone	5
1.3.2 Ludmilla fra Murmansk	6
1.4 Forskningsspørsmål	7
2 TEORETISK RAMMEVERK	9
2.1 Virkeligheten som sosial konstruksjon	9
2.2 Fra strukturalismen til poststrukturalismen	10
2.3 Michel Foucault	11
2.3.1 Diskursanalysen.....	11
2.3.2 Forholdet mellom makt og kunnskap	13
2.3.3 Kritikken av Foucault	14
2.4 Laclau og Mouffe	15
2.4.1 Diskursteori	15
2.4.2 Hegemoni	17
2.5 Subjektposisjon.....	18
2.5.1 Interpellasjon	19
2.5.2 Desentrert, fragmentert og overdeterminert	19
2.5.3 Diskursiv posisjonering.....	20
2.5.4 Kritisk tilbakeblikk	21
2.6 Aktuell forskning.....	22
3 I BEGYNNELSEN VAR METODEN	25
3.1 Metodisk tilnærming og forskningsverktøy.....	25
3.1.1 Intervju som metodisk verktøy	26
3.1.2 Gruppeintervju.....	26
3.2 Forberedelser.....	28

3.2.1	Forforståelser	28
3.2.2	Intervjuguide	28
3.2.3	Rekruttering av informanter	29
3.2.4	Fremstillingen av informantene i oppgaven	30
3.2.5	Russisk = fra Ukraina?	31
3.3	Intervjuprosessen	32
3.3.1	Gjennomføring av individuelle intervju	32
3.3.2	Gjennomføring av gruppeintervju	33
3.3.3	Forskningseffekt	34
3.4	Analysearbeid	35
3.4.1	Behandling av datamaterialet	35
3.4.2	Hva ble oversatt i oversettelsen	36
3.5	Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet	37
4	SUBJEKTPOSISJONER	39
4.1	Du er en kvinne – du er en blomst!	39
4.1.1	Å passe på seg selv	40
	Konkurranse	41
	Utdannelse	42
4.1.2	"Man kan ikke gå på jobb i joggedress og joggesko"	43
4.2	Sammenfatning av kvinnelighet	45
4.3	Familieliv: personer og relasjoner	46
4.3.1	Den patriarkalske familieformen	47
	Hegemonisk maskulinitet og femininitet på russisk: "forsørgeren" og "det svake kjønn"	48
4.3.2	Den likestilte familieformen	50
	Hegemonisk maskulinitet og kvinnelighet på norsk: "Partnere"	51
	Den norske mannen og den russiske mannen - en konstruert dualisme	52
4.3.3	Skal kvinnen jobbe eller forsørges?	53
4.3.4	Barneoppdragelse	54
	Mor Russland	54
	Den imponerende norske pappaen	56
4.3.5	Bestemoren	58
	Å passe på seg selv i sine eldre dager	59
4.4	Sammenfatning av familieliv	61
5	DEN FREMMEDE RUSSISKE KVINNEN	65

5.1	Identitet.....	65
5.2	De andre	67
5.2.1	Innvandrerens som kategori og subjektposisjon	67
5.2.2	Forestilte felleskap og forestilt likhet.....	68
5.3	Det fremmede offeret.....	69
5.3.1	Å bli posisjonert som svake.....	70
5.3.2	Ofre for et dårlig liv	70
5.3.3	Fornuft og følelser.....	72
5.3.4	Prostitusjonsstempelet	74
5.4	"Vi er også forskjellige, akkurat på samme måte som de!"	76
5.5	Sammenfatning: Fremmedposisjoner og posisjoneringsstrategier	78
6	JEG ER EN RUSSISK KVINNE SOM TRIVES I NORGE.....	81
6.1	Jeg er russisk uansett	82
6.1.1	Vi/de – språkliggjøring av gruppeidentifikasjon.....	82
6.1.2	"Jeg kan ikke fjerne alt jeg har fått i meg siden barndommen"	84
6.1.3	Russland kan ikke fattes med forstanden	85
6.2	Å bli fornorsket	87
6.2.1	Internalisering av "fred og ro"	87
	Stress og mas	88
	Ut på tur	89
	Trygghet og fraværet av angst.....	90
6.2.2	Kunsten å omgås fremmede: den sosiale konstruksjonen av høflighet.....	91
	Eksempel: Høflighetssmilet	92
6.3	"Siden vi bor i Norge, må vi være like"	94
6.3.1	Likestillingens ambivalens.....	95
	Likestilling forstått som likedeling av arbeid i hjemmet.....	95
	Likestilling forstått som økonomisk uavhengighet	97
	Likestilling forstått som ikke-russiskhet	98
6.4	Hjem, kjære hjem.....	100
6.4.1	Det multisituerte hjemmet	101
6.5	Sammenfatning: Identitet, tilhørighet og hjem	102
7	DISKUSJON.....	105
7.1	Den sammensatte Matryoshkadokken.....	106
7.1.1	Hegemoniske subjektposisjoner	106

7.1.2	Fremmedposisjoner	107
7.1.3	Identitet og tilhørighet	108
7.2	Aktør/ struktur - problemet	109
7.2.1	Veien videre	110

LITTERATURLISTE	113
------------------------------	------------

VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE.....	121
--------------------------------------	------------

VEDLEGG 2: INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKEERKLÆRING.....	125
---	------------

TABELL 1: Oversikt over informanter: 31

TABELL 2: "Den typiske" kvinneligheten: 45

TABELL 3: "Den typiske" eldre kvinnen: 61

TABELL 4: Hegemoniske familielivsdiskurser: 62

TABELL 5: Posisjonering i forhold til diskurser om annerledeshet: 78

TABELL 6: Identitet, tilhørighet og hjem: 102

---

1 Innledning

Nadia: Hva vet nordmenn om Russland? Særlig de som ikke har kjennskap til landet. Pelshatt, vodka, og hva mer? Matryoshka. Det samme med Mexico, lue, denne hatten...

Intervjuer: Sombrero?

Nadia: Sombrero, tequila...

Intervjuer: Og kaktus?

Nadia: Kaktus, ja. Hva finnes i Danmark? Skog, sild, rugbrød. Det eksisterer slik basiskunnskap om alle land. Man kan for eksempel si "fiskeboller" om Norge.

Mennesker, særlig de som ikke har vært i et land og ikke vet hvordan det er der, de kan nevne tre ting. Hvorfor skal man bli lei seg av det?

I intervjuutdraget ovenfor reflekterer en av mine informanter rundt kategorisering av forskjellige land og kulturer. Slik kategorisering er en del av vår tankemønster. Vi tenker ut fra kategorier som av og til fremstår som naturlige for oss (Gullestad, 1989).

Kategoriseringen, slik den er beskrevet av Nadia, baserer seg på metonymiske forhold (Berkaak & Frønes, 2005). Matryoshkadokken¹, vodka og pelshatt refererer til en større helhet, Russland. Samtidig er det ikke noe spesielt ved at Russland blir kategorisert. Alle land har et sett med tegn som representerer dem for omverden. Russere går i pelshatt, meksikanere i sombrero, nordmenn i lusekofte. Jeg ser slik kategorisering i sammenheng med diskurser som påvirker våre forestillinger om verden. Diskurser er blant annet representasjoner, metaforer, bilder og fortellinger som til sammen produserer mening i en gitt kulturell og historisk kontekst (Burr, 2003).

Denne oppgaven kommer til å handle om diskurser. Jeg ønsker å se hvordan identitet og tilhørighet blir diskursivt konstruert. Diskurser tilbyr subjektposisjoner (Foucault, 2008; Laclau & Mouffe, 2001) som individet posisjonerer seg i forhold til (Davies & Harré, 2007). Diskursiv posisjonering bidrar til konstruksjonen av vår identitet. Mitt formål er å se en slik prosess i lys av russiske kvinners refleksjoner rundt forskjeller mellom norsk og russisk hverdagsliv. Oppgavens formål er ikke å fortelle kvinnes individuelle historier, men å

---

¹ Matryoshkadokken er en tradisjonell russisk dokke, lik de dokkene som er avbildet på forsiden av denne oppgaven.

belyse noen felles kulturelle mønstre som preger informantenes forståelse av dem selv og omverden.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Hvorfor vil jeg skrive om *diskurs*? Valget av diskursperspektivet baserer seg på min teoretiske bakgrunn i kultur og kommunikasjon. Jeg har utviklet interesse for å se hvordan kommunikative mønstre blir konstruert gjennom språket. Diskurser påvirker vår samhandling med hverandre. På hvilken måte kan slik påvirkning skje? Et annet spennende moment er måten forskjellige kulturer kodes ulikt (Frønes, 2001). Jeg ønsker å belyse noen kontraster mellom russisk og norsk diskurs, det kan illustrere hvordan forskjellige kulturer konstruerer ulike verdensforståelser.

Hvorfor vil jeg skrive om *russiske* kvinner? Det enkle svaret på dette spørsmålet er at jeg selv er en russisk kvinne (i utgangspunktet). Jeg er født i Russland, men har tilbrakt størsteparten av mitt liv i Norge. Jeg er således bærer av en nork-russisk bindestreksidentitet. Valget av informanter ble for det første påvirket av at russiske kvinner var umiddelbart tilgjengelige for meg. For det andre styres det av en personlig interesse og respekt for den kulturen jeg selv kommer fra.

Peter Nordmann Waage har skrevet en bok om Russland under tittelen *Russland er et annet sted* (1992). Boken er snart tjue år gammel, men slik jeg ser det, er Russland fortsatt ”et annet sted” i forhold til Norge. Det russiske hverdagslivet er konstruert av andre diskurser enn de som gjelder i Norge. Russland slutter aldri å overraske meg, det er så mye som jeg forundrer meg over der borte. Hvorfor har ingen i Russland, køenes land, funnet opp kølappsystemet? Hvorfor er det tjue etasjeknapper i heisen når blokken har kun tolv etasjer? Det russiske hverdagslivet synes å ha en særegen indre logikk, som er vanskelig for andre å gripe. Jeg hadde mange spørsmål til mine informanter som jeg ønsket å få svar på.

Denne oppgaven bør ikke bare anses som mitt identitetsprosjekt. Slik jeg ser det, har den en større samfunnsmessig relevans. I Norge bor det i dag en forholdsvis stor gruppe russiske mennesker, flesteparten av dem er kvinner (Daugstad, 2008). Hva vet nordmenn egentlig om Russland, er spørsmålet Nadia stiller ovenfor. Etter hvert som forskjellige etniske grupper bosetter seg i Norge, kreves det kunnskap om dem. Slik kunnskap bør gå dypere enn de

typiske kategoriene som Matryoshka, pelshatt og vodka. Hvis vi vil leve i et samfunn basert på tillit og samarbeid, må vi lære oss å *forstå* hverandre. Min oppgave kan ses som bidrag til kunnskapsproduksjonen om Russland og russiske kvinner. De er bosatt i Norge og tar del i det norske fellesskapet, som utenriksministeren, Jonas Gahr Støre, italesetter som ”det norske vi”.

1.2 ”Det norske vi”

I sin 17. mai tale (2009) sier utenriksminister Jonas Gahr Støre: ”Og vi utfordres til å spørre – hvem er ”det norske vi” i dag?”² Hva menes med ”det norske vi”? Uttrykket kan ses som en politisk diskursiv konstruksjon. I sin tale forbinder Støre ”det norske vi” med ”det store fellesskapet (...) som alle kan kjenne seg hjemme i”.

Et samfunnsfellesskap som også må fornyes, forsterkes, innen rammene i dag av et ”større norsk vi”. – Hvor det ikke handler om ”de andre” – og ”oss”, eller om et ”vi” – og ”de andre”. Men om ett ”vi”. Ett ”vi” som forplikter, fordi vi har ansvaret selv, og ansvaret for hverandre. Og på en dag som denne – et ”vi” som ”elsker dette landet”. (Støre, 17.5.2009)

Diskursen om ”det norske vi” søker å forene og skape samhold mellom forskjellige grupper som bor i Norge. Gruppedannelse dreier seg om å skape grenser mellom oss og dem. Etnisitet er noe som skapes i relasjonen mellom grupper (Eriksen & Sørheim, 2006). Støre oppfordrer oss til å se forbi de etniske, kulturelle og religiøse grensene og innse at alle vi som bor i Norge er et fellesskap, vi er et ”vi”. Utrykket er trolig ment å skape toleranse og positive holdninger i forbindelse med norsk kulturell mangfold. Fordi grupper tenderer til å definere hverandre gjensidig, vil det politiske behovet for å samle folket vokse i den grad flere forskjellige grupperinger bosetter seg i Norge.

Så hvem er ”det norske vi”? Hvilken plass har russiske kvinner i ”det norske vi”? I dag bor 4,8 millioner mennesker i Norge (Statistisk sentralbyrå).³ 508 000 av dem er enten innvandrere eller født i Norge med innvanderforeldre. Disse gruppene utgjør 10,6 prosent av befolkningen. Innvandrere med bakgrunn fra Russland er en av de femten største

---

² URL:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dep/utenriksminister_jonas_gahr_store/taler_artikler/2009/syttendemaitale.html?id=562660. [Lesedato: 3.9.2009]

³ URL: <http://www.ssb.no/befolkning/>, [Lesedato: 3.9.2009]

innvandrergroppene i Norge (Statistisk sentralbyrå).⁴ Ved inngangen til 2009 var 13 915 russiske mennesker bosatt i Norge, hvorav 8983 er kvinner og 4931 er menn (Statistisk sentralbyrå).⁵ Den russiske migrasjonen er således kjønnnet. De norske diskursene om russisk innvandring gjenspeiler den kjønnte fordelingen man ser i statistikkene. Både mediedebatter og aktuell forskning på området har stort sett handlet om russiske kvinnelige innvandrere (Flemmen, 2007b; Leontieva & Sarsenov, 2003). Den kvinnelige innvandringen har gitt grobunn for noen stereotypiske fremstillinger av russiske kvinner.

1.3 Stereotyper

”Det norske vi” er et uttrykk som har et forenende formål. Det finnes diskursive konstruksjoner som har som formål å adskille. Et eksempel er stereotyper. Thomas Hylland Eriksen & Torunn Arntsen Sørheim(2006:56) kaller stereotyper for en type *sosialt effektive fordommer*. Stereotyper forsterker grensen mellom ”oss” og ”de andre”. De styrker samholdet ”oss” imellom og legitimerer grensen mot ”dem”. Stereotyper bidrar til å skape orden i den sosiale verden, ved å gi noen mennesker et sett med generaliserende egenskaper (Eriksen & Sørheim, 2006). Når vi ser hverandre som stereotyper, opprettholdes de usynlige grensene oss imellom. Negative stereotyper gjør at ”det norske vi” kan fremstå som en politisk utopi.

Den østeuropeiske kvinnen har blitt omtalt som ”en fremmed iblant oss” (stranger in our midst) (Griffin & Braidotti, 2002:21). Hun er ikke dagens mest stereotypiske innvandrerkvinne, som er muslim, usynlig og tildekket (Alghasi m.fl.2006: 30). Den østeuropeiske kvinnen er derimot hvit og fortsatt fra Europa. Hun har en liminal posisjon. Den østeuropeiske kvinnen er ikke radikalt annerledes og er dermed gjenkjennelig, men hun kommer fra Øst-Europa og er således fremmed. Hun er nesten orientalsk, nesten eksotisk, men ikke helt det (Glajar & Radulescu, 2004: 4). Som østeuropeere er russiske kvinner ikke like gjenkjennelige i gatebildet som mange andre innvandrergropper. Likevel er de litt fremmede, i norsk diskurs konstrueres de som forskjellige fra norske kvinner. Men jeg skal

---

⁴ URL: <http://www.ssb.no/innvandring/>, [Lesedato: 3.9.2009]

⁵ URL: <http://www.ssb.no/innvbef/tab-2009-04-30-05.html>. [Lesedato: 3.9.2009]

ikke se bort ifra at norske kvinner også blir konstruert som annerledes i russiske diskurser. Prosessen går ikke kun en vei, grupper definerer hverandre gjensidig.

Nedenfor skal jeg eksemplifisere to diskursive konstruksjoner som, ifølge Leontieva & Sarsenov (2003), har blitt emblematiske for russiske kvinner i Norden. Det er ekteskap og prostitusjon. Den stereotypiske russiske kvinnen i Norge vil ofte fremstilles som ”kone” eller ”prostituert”.

1.3.1 Russisk kone

Som tidligere nevnt er den russiske migrasjonen kjønnet, nesten dobbelt så mange russiske kvinner som russiske menn bor i Norge. Det er et faktum som noen forskere ser i forbindelse med transnasjonale norsk-russiske ekteskap (jf. Flemmen m.fl., 2002-2007).⁶ I perioden 1999-2007 har det skjedd en økning i ekteskap mellom norske menn og kvinner med bakgrunn fra Thailand, Russland og Filippinene. Disse gruppene representerer de tre største innvandrergruppene som har inngått ekteskap med norske menn. I motsetning til kvinnene fra Thailand og Filippinene, som primært kommer til Norge for å gifte seg med en norsk mann, er innvandringsårsakene blant den russiske gruppen noe sammensatt (Daugstad, 2008).

Familieetablering som oppholdsgrunnlag utgjorde en av fire innvandringar fra Russland i perioden 1990-2006. Andre innvandringsårsaker i denne perioden var blant annet flukt, utdanning og arbeid (Daugstad, 2008:75).

Mange russiske kvinner er således gift med norske menn, men det gjelder ikke alle kvinner med bakgrunn fra Russland. Likevel dominerer forestillingen om at den russiske kvinnen som bor i Norge er norskgift (Flemmen, 2007b; Leontieva & Sarsenov, 2003). Selv har jeg mange ganger blitt spurt om jeg var gift med norsk mann. Spørsmålet har blitt stilt både i Russland og i Norge. Dette tyder på at diskursen om den utenlandsgifte russiske kvinnen dominerer i begge landene.

Et annet aspekt er at de faktiske norsk-russiske ekteskapene blir mistenkeliggjort (Flemmen & Lotherington, 2008). Hvorfor skal ”rike” norske menn gifte seg med ”fattige” russiske

---

⁶ For eksempler på forskning på russiske kvinner i Norge se prosjektet ”Når kvinner krysser grenser. Russisk kvinneinnvandring til Nord-Norge”. URL: <http://kjonnsforskning.no/c51726/prosjekt/vis.html?tid=51817>. [Lesedato: 4.9.2009]

kvinner? Noe må være galt med mennene. Hvorfor vil ”fattige” russiske kvinner gifte seg med ”rike” norske menn? Ekteskapet må være økonomisk motivert. Spørsmålene gir en pekepinn på deler av det diskursive landskapet russiske kvinner må manøvrere seg i når de bygger sin identitet i Norge. En annen kjent diskurs dreier seg som tidligere nevnt om prostitusjon.

1.3.2 Ludmilla fra Murmansk

”Dette er ikke Kristin, dette er Ludmilla. Jeg kommer fra Murmansk og skal til Skippagurra for å jobbe!”, sier langrennsløperen Kristin Størmer Steira i en video de norske langrennsjentene har lagt ut på internett i 2008.⁷ I videoen danser tre norske landslagsjenter diskodans i skogen iført en blanding av vulgære rosa klær og superundertøy. Den innledende kommentaren konnoterer den gamle mediediskursen som omtalte russisk prostitusjon i Norge (jf. Stenvoll, 2002). Videoen ble regissert av langrennsjenta Astrid Uhrenholdt Jacobsen. Hun omtalte den som ”utrolig artig”, og begrunnet videofilmingen med uttalelsen: ” Vi er et ungt lag med mye energi, og det er moro å kunne gjøre noe annet innimellom” (VG nett, 7.11.2008). Videoen ble senere kritisert av Skiippagurrafestivalen og Krisesentersekretariatet for å være ”stigmatiserende” og ”respektløs”. Landslagsjentene selv mente den var ”uskyldig moro” (NRK, 14.11.2008).

”Kan folk glede seg til oppfølgeren allerede?”, spør VG nett reporteren Anders K. Christiansen (VG nett, 7.11.2008). Jeg kan ikke si at jeg gleder meg. Jeg vet at det finnes kvinner som heter Larissa og bor i Norge. Flere av dem kommer trolig fra Murmansk. Sjansen er også stor for at de har en jobb i Norge, men ikke nødvendigvis i den bransjen som landslagsjentene impliserer. Jeg er ikke i en posisjon hvor jeg kan bedømme videostuntet upartisk. I kraft av å være russisk blir jeg nødt til å forholde meg til landslagsjentenes fremstilling av russiske kvinner. Det må 8982 andre russiske kvinner bosatt i Norge også gjøre. Selv om landslagsjentene trolig ikke mente noe vondt med videoen, misrepresenteres russke kvinner. Samtidig blir bildet av den russiske kvinnen som prostituert reproduert. Den

---

⁷ Se videoen på youtube. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=Bg-JGXLHHOk&feature=related>. [Lesedato 03.09.09]

prostituerte Ludmilla fra Murmansk er en av de norske stereotypiske fremstillingene av russerinnen.

I min oppgave ønsker jeg å nyansere bildene nordmenn har av russiske kvinner. Jeg vil se russiske kvinners tankegang og deres diskurs. Kanskje vi kan lære noe nytt om dem?

Samtidig ønsker å undersøke hvordan russiske kvinner italesetter Norge og norsk diskurs.

Kanskje vi kan lære noe nytt om oss selv? Samtidig ønsker jeg å undersøke hvordan russiske kvinner italesetter Norge og norsk diskurs. Kanskje vi kan lære noe nytt om oss selv?

1.4 Forskningsspørsmål

Innenfor sosialkonstruksjonismen refererer begrepet ”subjektposisjon” til prosessen der våre identiteter blir produsert (Burr, 2003:111). Identiteten blir etablert idet vi identifiserer oss med en subjektposisjon i en diskurs (Foucault, 2008; Laclau & Mouffe, 2001). Mitt første forskningsspørsmål vil gå ut på å identifisere noen subjektposisjoner innenfor russisk og norsk diskurs.

Hvilke subjektposisjoner trekker mine informanter frem når de snakker om ”det typiske” i Norge og i Russland? Hvilke kulturelle diskurser kan disse posisjonene belyse?

”Det typiske” jeg spør etter, er ikke det samme som negative stereotyper jeg har omtalt ovenfor. Jeg ser heller etter det som er vanlig og sosialt akseptert. Ved å spørre etter ”det typiske”, ønsker jeg å belyse noen dominerende forestillinger som påvirker russiske kvinners identitetskonstruksjoner i Russland og i Norge. Våre verdensbilder er kulturelt og historisk spesifikke (Burr, 2003:1). Derfor vil russiske diskurser ofte skille seg fra norske.

Subjektposisjonen ”kvinne” vil trolig være konstruert av forskjellige diskurser i de respektive landene. Ved hjelp av diskursperspektivet ønsker jeg å belyse hvordan det tilsynelatende samme tegnet kan fortolkes forskjellig ut fra kontrasterende diskursive referanserammer. På det videre plan kan mitt perspektiv belyse enkelte kommunikasjonsutfordringer som gjør seg gjeldende i et multikulturelt samfunn.

Når vi samhandler blir vi tilbudt en rekke subjektposisjoner vi kan innta. Blir vi tilbudt en subjektposisjon vi ikke anser som en del av vår identitet, kan vi gjøre et forsøk på å posisjonere oss annerledes. Posisjoneringsbegrepet fanger opp maktaspektet ved diskursens

evne til å påvirke handling. Samtidig gir begrepet rom for at individet aktivt kan trekke på diskurser i sosial samhandling (Burr, 2003:113). Et forskningsspørsmål dreier seg således om diskursiv posisjonering.

Hvordan posisjonerer de russiske kvinner seg i lys av diskursene om deres annerledeshet?

Innvandrerposisjonen gjøres tilgjengelig for alle individer som ankommer Norge. Mennesker som i utgangspunktet ikke har noe med hverandre å gjøre, blir posisjonert innenfor den samme gruppen. "Innvandrer" blir konstruert som "den andre" som definerer hva det vil si å være norsk (Alghasi m. fl., 2006; Eriksen & Sørheim, 2006; Gullestad, 2002). Jeg ønsker å undersøke hvordan russiske kvinner blir posisjonert som "de andre". Hvordan forholder de seg til de tilbudte posisjonene?

Ved å forsøke å svare på dette forskningsspørsmålet, søker jeg å vise hvordan gruppeidentitet blir diskursivt konstruert. Dette gjelder ikke bare innvandrerene som blir posisjonert til annerledeshet, men også Ola og Kari. Min måte å anvende diskursperspektivet gir en pekepinn på hvordan mennesker generelt kategoriserer hverandre, hvordan grupper dannes. Det finnes mange forskjellige grupper i det norske samfunnet, det er subkulturer, etniske grupperinger, religiøse grupper med mer. Jeg ønsker å si noe om hvordan grupper trekker gjensidig ekskluderende grenser som bidrar til å forme deres overordnede identitet.

I Mangfoldsmeldingen (St.meld. nr. 49 (2003-2004)), blir samfunnstilknytning og *tilhørighet* vektlagt som en grunnleggende politisk målsetning. Støres "det norske vi" konnoterer at også innvandrere skal se Norge som et hjem. Mitt siste forskningsspørsmål berører det politisk relevante spørsmålet om tilhørighet og hjem.

Hvordan italesetter de russiske kvinnene sin identitet og tilhørighet i lys av russisk fortid og norsk nåtid?

Migrasjon handler om at mennesker flytter *fra* et sted til et annet. En kan ikke bare flytte til Norge og dermed annullere tilhørigheten til opprinnelseslandet. Sosiale, økonomiske og politiske transnasjonale bånd preger de fleste innvandrernes hverdagsliv (Fuglerud, 2004). Jeg ønsker å se hvordan mine informanter reflekterer rundt tilhørighet. Deres refleksjoner kan gi en pekepinn på hvordan identitet blir konstruert i transnasjonal kontekst.

2 Teoretisk rammeverk

I boken *Diskursanalyse som teori og metode* (1999) definerer Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips en diskurs som ”*en bestemt måte at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på*” (Jørgensen & Phillips, 1999:9). Denne definisjonen er et greit utgangspunkt for det jeg søker å belyse i denne oppgaven, som vil dreie seg om diskurser som mine informanter trekker på når de italesetter sin verdensforståelse. I dette kapitlet vil jeg utdype det teoretiske rammeverket som min analyse vil basere seg på, samt de diskursanalytiske begrepene som jeg vil benytte meg av i analysen av datamaterialet. Aller først kommer jeg til å gjøre rede for underliggende sosialkonstruksjonistiske premisser som diskursperspektivet har utgangspunkt i. Videre vil diskursteoriens opphav spores tilbake til strukturalismen og poststrukturalismen. Deretter kommer jeg til å redegjøre for Michel Foucaults diskursforståelse og hans teorier om forholdet mellom makt og kunnskap. Videre vil kapitlet omhandle Laclau & Mouffes diskursteori, som er grunnlaget for begrepene jeg bruker som analytisk verktøy. Jeg vil også gjøre rede for diskursteoretisk subjektforståelse med subjektposisjon, interpellasjon og posisjonering som sentrale begreper. Helt til slutt i dette kapitlet, vil jeg omtale utvalgt aktuell forskning som jeg finner relevant i analysen av mitt empiriske materiale.

2.1 Virkeligheten som sosial konstruksjon

De diskursteoretiske perspektivene som jeg har valgt å basere meg på i denne oppgaven, kan knyttes til sosialkonstruksjonismen. Vivien Burr (2003) foreslår fire nøkkelpremisser som kan binde det ellers meget mangfoldige sosialkonstruksjonistiske feltet sammen. For det første, impliserer sosialkonstruksjonismen *en kritisk innstilling ovenfor selvfølgelig viten*.

Virkeligheten er kun tilgjengelig for oss gjennom våre kategorier. Kategoriene er kontingente, våre verdensbilder og identiteter er ofte tilfeldige. Det finnes mange mulige måter å oppfatte seg selv og verden på, derfor må vi sette spørsmålstegn ved vår viten som objektiv sannhet. For det andre, etterspør sosialkonstruksjonismen *historisk og kulturell spesifisitet*. Historien og kulturen har vært med på å forme våre forestillinger om verden: Verden konstrueres gjennom sosiale og diskursive handlinger, som opprettholder sosiale mønstre. Over tid, kan slike mønstre endres. For det tredje, undersøker sosialkonstruksjonistene *sammenhengen*

mellom viten og sosiale prosesser. Vår kunnskap er skapt i sosial interaksjon mellom mennesker. Det fjerde nøkkelpremisset for sosialkonstruksjonismen er *en sammenheng mellom viten og sosial handling.* Forskjellige former for viten fører til ulike sosiale handlinger. I en kultur eller samfunn blir noen handlinger forstått som naturlige, mens andre blir utenkelige. Dermed får konstruksjonen av verden konkrete sosiale konsekvenser. Siden sosiale konstruksjoner virker inn på handling, må de ses i forbindelse med maktrelasjoner (Burr, 2003:2-5).

Verden vi lever i kan således ses som sosialt konstruert, formet av historien og videreført av diskurser som har vært gjeldende i forskjellige historiske perioder. Diskursteorier ser diskurser som sentrale premisser for meningsdannelse. Dette innebærer et bestemt perspektiv på språket. Med røtter i strukturalismen og poststrukturalismen, kan språket anses som et tegnsystem som muliggjør diskurser.

2.2 Fra strukturalismen til poststrukturalismen

Strukturalistiske teorier om meningsdanning har blitt utviklet innenfor studier av språk. Språket som struktur er ansett som et grunnleggende premiss for samhandling. Ferdinand de Saussure (1972) er regnet som semiologiens far. Et sentralt begrep i teorien er ”tegn”, semiologi kan forstås som ”læren om tegnenes betydning”(Saussure i Berkaak & Frønes, 2005:27). Ifølge Saussure, har tegn alltid to aspekter: *signifikanten* (selve uttrykket /hund/) og *signifikatet* (innholdet, ideen ”hund”). Disse er bundet sammen av en konvensjon, eller vane. Selve tingen i verden som begrepet ”hund” refererer til, er tegnets *referent* (Saussure i Berkaak & Frønes, 2005:27). Ideen hos Saussure er at mening er kun tilgjengelig for oss gjennom språket, men forholdet mellom språk og virkelighet er *arbitrært*. Ordet /hund/ har ingen naturlig forbindelse med dets referent, eller dyret som vi kaller ”hund”. Forbindelser mellom /hund/ og ”hund” er arbitrær, den er vilkårlig.

Tegnets verdi kommer fra dets relasjon til andre tegn. Vi forstår at en hund er en ”hund” fordi den skiller seg fra andre dyr, slik som for eksempel katter og mus. Språket kan dermed forstås som et system av forskjeller. Dette systemet kalte Saussure for *lague*. Lague består av tegn som gjensidig definerer hverandre. Den konkrete språkbruk kan derimot forstås som *parole*. Hver gang man kommuniserer noe, bruker språket (parole), trekker man på tegnsystemet

(langue) og det er denne som gjør at det en sier blir meningsfullt (Saussure i Jørgensen & Phillips, 1999:19). Språkssystemet eksisterer utenfor den enkelte språkbruker og den virkeligheten det refererer til, dermed kan den forstås som et rent og autonomt system (Schaanning, 1997:183). Dette impliserer at språkssystemet er noe stabilt og på forhånd gitt, tegnenes betydning er fastlåst innad i langue.

Ideen om langue som et lukket system har blitt kritisert av poststrukturalistene. En søken etter underliggende strukturen, loven bak alle tegnavariasjoner, kritiseres for å være en form for essentialisme. Strukturalistene ser tegnenes essens som iboende i den overordnede strukturen. Kritikerne mener derimot at tegnenes relasjon til andre tegn ikke er gitt på forhånd (Laclau & Mouffe, 2001:113). I poststrukturalistisk teori er tegnene fortsatt forskjellige fra hverandre, men disse forskjellene endres i forhold til konteksten. Dette betyr ikke at ord kan bety hva som helst, men de kan ikke fullstendig fikseres i en fastlagt betydning. Det finnes underliggende strukturer som delvis fikserer mening, men ikke i en nødvendigvis motsigelsesfri form. Slik besvarer poststrukturalistene spørsmålet om endring. For hvis våre meningsdannelsesprosesser styres av en fastlåst og stabil struktur, hvor kan forandring komme fra (Jørgensen & Phillips, 1999:20)?

Tegnenes betydning i forhold til hverandre kan heller beskrives som flytende enn stabilt. Endring muliggjøres gjennom artikulasjon, eller konkret språkbruk. Tegnenes flyt blir midlertidig fastlåst i et system. Slik skapes strukturen, den reproduseres gjennom repetisjon og den endres ved at nye betydninger blir introdusert og forhandlet (Jørgensen & Phillips, 1999; Laclau & Mouffe, 2001). Slike midlertidige tegnsystemer blir av Laclau & Mouffe (2001) definert som diskurser. Laclau & Mouffes diskursteori er både teoretisk bakteppe og analytisk verktøy i denne oppgaven. Før jeg går over til diskursteorien, vil jeg gjøre rede for Michel Foucaults diskursforståelse (jf. Foucault, 2008).

2.3 Michel Foucault

2.3.1 Diskursanalysen

Michel Foucault er teoretikeren som har satt i gang diskursanalysen (Jørgensen & Phillips, 1999; Schaanning, 1997; Aakvaag, 2008). Utgangspunktet for diskursanalysen er boken *Kunnskapens arkeologi* (2008), denne er ment å være en slags metodebok, en gjennomgang

av Foucaults tilnærming til analyser av diskurser. Boken er ment å sammenfatte metodologien han brukte i sine studier av kunnskapsregimer (Sandmo, 1999; Aakvaag, 2008). Foucaults studieobjekt og objektet for diskursanalysene er de moderne humanvitenskapenes fremvekst. Hans "(...) radikale og "konstruktivistiske" tese er at "mennesket", slik vi snakker om det og tematiserer det i moderniteten, er et produkt nettopp av de diskursive strategier og klassifiseringsmåter som kjennetegner de moderne humanvitenskapene" (Aakvaag, 2008:306).

Selv definerte Foucault diskurs på denne måten:

We shall call discourse a group of statements in so far as they belong to the same discursive formation; it does not form a rhetorical or formal unity, endlessly repeatable, whose appearance or use in history might be indicated (and, if necessary explained); it is made up of a limited number of statements for which a group of conditions of existence can be defined. (Foucault, 2008:131)

En diskursiv formasjon er, ifølge Foucault, systematisk og regelstyrt fordeling av objekter, typer utsagn, konsepter, temaer. Reglene i slike formasjoner er selve forutsetningen for å kunne tale i en bestemt diskurs (Foucault, 2008:42) "Formasjon" må i en slik sammenheng tolkes i retning av paradigmer. Espen Schaanning skriver at det er fristende å ordne Foucaults analyse inn i tre nivåer: Det første nivået består av konkrete utsagn, det andre av en samling av utsagn, altså diskurs. Det tredje nivået utgjør det feltet som utsagn og diskurs inngår i, det vil si diskursive formasjoner (Schaanning, 1997:189). En diskursiv formasjon kan dermed ses som et bakenforliggende regelsystem, den styrer hva som kan sies innen en diskurs. Det finnes også regler for hvem som kan snakke og hva som kan sies i en bestemt diskurs. Slike regler som gjør at det er mulig å skille en diskurs fra en annen (Aakvaag, 2008:309).

Diskursen er tvers igjennom historisk, samtidig som den former historien. Foucault argumenterer for at en ikke trenger å gå utover selve diskursen for å finne en bakenforliggende sannhet (Foucault, 2008) Foucaults formål er å avdekke strukturen i forskjellige vitenskapsregimer. Han ønsker å grave seg ned i selve diskursen på arkeologisk vis for å finne fram til de reglene som gjelder innad i de diskursive formasjonene. Det er slike historiske regler som setter grenser for hva som kan sies i en gitt diskurs. Diskursene produserer sannhet og virkelighetsforståelser. I tråd med sosialkonstruksjonistene, mener Foucault at diskursen konstruerer virkelighet gjennom å klassifisere og kategorisere den på

bestemte måter. Dette gjør at også sannhet blir relativ i forhold til diskurs. Derfor er det viktig å finne ut av de underliggende reglene og prinsippene som driver diskursen frem (Jørgensen & Phillips, 1999; Aakvaag, 2008).

2.3.2 Forholdet mellom makt og kunnskap

Foucaults metodologi er sentrert rundt diskursanalyser med hovedvekt på forholdet mellom makt og kunnskap. Foucaults studier av makt fokuserer på hvordan denne utøves og virker i historisk praksis. Han er særlig opptatt av maktens skapende kraft, hva den endrer og produserer (Sandmo, 1999:86).

What makes power hold good, what makes it accepted, is simply the fact that it doesn't only weigh on us as a force that says no; it also traverses and produces things, it induces pleasure, forms knowledge, produces discourse. It needs to be considered as a productive network that runs through the whole social body, much more than a negative instance whose function is repression. (Foucault, 2000a:120)

Makten, slik Foucault definerer den, kan dermed forstås som *produktiv*. Det er makten som konstruerer diskurser, vitenskaper, subjekter og påvirker subjektene handlinger. Makten er således ikke bare en sanksjonerende kraft som noen konkrete sosiale agenter er i besittelse av. Den er overalt, spredt i forskjellige sosiale praksiser. Makt produserer vitenskap, og blir spredt gjennom etablerte vitenskapelige disipliner. For eksempel viser Foucault til hvordan straffeloven og medisinen eller psykologien i samspill har produsert et sett av objekter og konsepter, som har omdefinert måten man kategoriserer kriminalitet. Dette påvirker de juridiske sanksjoneringskriteriene, en blir ikke lenger sanksjonert ut ifra hva man har gjort, men på grunnlag av hvem en er. Kategorier som ”pervers” og ”sadist” har blitt introdusert, og i kraft av disse har det også blitt dannet individer som kan kategoriseres på denne måten (Foucault, 2000b). I tråd med Foucault, kan en si at de perverse og sadistene ikke fantes før kunnskapene om mennesket produserte disse kategoriene.

Et annet eksempel er barnas seksualitet. I kraft av eksempelvis bøker som omhandlet barneoppdragelse i det attende århundre, ble seksualiteten formet. Bøkene var ment å forhindre barn i å ha en seksualitet, men gjennom at den ble omtalt, ble den produsert som noe som må forhindres. Slik lærte foreldrene at barna faktisk hadde seksualitet, men dette var noe farlig som måtte undertrykkes (Foucault, 2000a:121). Økt kunnskap om fenomener bidrar

således til deres konstruksjon. Kunnskapen videreformidles gjennom diskurser. På denne måten kan den produktive makten også anses som diskursiv makt.

I forbindelse med oppgavens tema og i sammenheng med Foucaults teorier, kan man si at ”etnisitet” har blitt produsert av å ha blitt omtalt innenfor vitenskapelige disipliner. Slike disipliner er for eksempel sosiologien og sosialantropologien. Perspektivet forutsetter at den produktive makten blir spredt gjennom akademiske tekster inkludert den jeg nå skriver. Min oppgave bidrar således til å reprodusere *etnisitetsdiskursen*. Jeg deltar i konstruksjonen av den russiske etniske identiteten.

2.3.3 Kritikken av Foucault

Noe av kritikken som har blitt rettet mot Foucault, er blant annet knyttet mot det epistemologiske problemet med diskursanalysen. Problemet omhandler diskursrelativismen. Hvis all sannhet er relativ til diskurs, opphører begrepet å ha den mening vi vanligvis tillegger det. Hvordan kan den vitenskapelige kunnskapsproduksjon eller vår hverdagspraksis ha noen mening uten sannhet (Aakvaag, 2008)? I tillegg støtter diskursrelativismen som andre relativistiske teorier på det klassiske selvreferanseproblemet:

For hvis diskursrelativismen er sann, så finnes det i det minste en påstand som er hevet over diskursrelativismen, nemlig den påstand at all sannhet er diskursintern. Men hvis påstanden ”diskursrelativismen er sann” er sann, så kan det ikke finnes noen slike diskursoverskridende sannheter. (Aakvaag, 2008:323)

Dette problemet er også gjeldende for sosialkonstruksjonismen generelt. En annen kritikk som kan rettes mot Foucault, er at han kun identifiserer et vitenskapsregime i hver historisk epoke, mens bildet må være mer konfliktfylt enn som så (Jørgensen & Phillips, 1999:22). Det er alltid flere diskurser som kjemper om å få en dominerende plass i samfunnet, ikke kun et vitenskapsregime som styrer all vitenskapelig og sosial produksjon. Dette synet blir støttet av Laclau & Mouffes (2001) teorier. Selv om jeg nå går videre fra Foucault, vil jeg ta med meg hans idé om diskurs som noe forholdsvis regelbundet, formet av språklige formuleringer. Jeg vil også holde meg til hans forståelse av makt som en produktiv kraft. I tillegg kommer jeg til å returnere til Foucaults teori om subjektet senere i dette kapittelet.

2.4 Laclau og Mouffe

Som oppgavens analytiske verktøy vil jeg ta utgangspunkt i noen av Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteoretiske begreper. I boken *Hegemony and socialist strategy* (2001) redegjør de to politiske teoretikerne for sitt begrepsapparat. Med røtter i postmarxismen og poststrukturalismen, er diskursteorien preget av en tankegang som sier at ingen sosiale fenomener er ferdige eller totale. Virkeligheten slik vi kjenner den er, som hos Foucault (2008), konstituert av diskurser. Disse gir betydning til samfunnsfenomener og til vår identitet. Slik betydning kan aldri fastlåses helt, noe som innebærer at det stadig foregår definisjonskamper om betydningsfastleggelse. Definisjonskampene har samfunnsrelevante utfall, som preger individenes hverdagsliv og får sosiale konsekvenser (Jørgensen & Phillips, 1999). Formålet med diskursanalysen er å “*kartlegge de prosesser, hvori vi kæmper om, hvordan tegnenes betydning skal fastlægges, og hvor nogle betydnings-fikseringer bliver så konventionaliserende, at vi opfatter dem som naturlige*” (Jørgensen & Phillips, 1999:36 original kursiv).

2.4.1 Diskursteori

Laclau og Mouffe forklarer sammenhengen mellom noen sentrale begreper i sin teori på følgende måte:

In the context of this discussion, we will call *articulation* any practice establishing a relation among elements such that their identity is modified as a result of the articulatory practice. The structured totality from the articulatory practice, we will call *discourse*. The different positions, insofar as they appear articulated within a discourse, we will call *moments*. By contrast, we will call *elements* any difference that is not discursively articulated. (Laclau og Mouffe, 2001:105)

Diskurs er dermed forstått som et system bygget opp av *momenter*. Dette systemet er resultatet av en midlertidig betydningsfastlåsning innenfor et ”overskudd av mening”. Meningsoverskuddet er både å finne utenfor den konkrete diskursen, og det er en premiss for konstitueringen av hvilken som helst diskursiv praksis. Feltet der overskuddet flyter, kaller Laclau & Mouffe for *diskursivitetens felt* (Laclau og Mouffe, 2001). Diskursivitetens felt er bygget opp av *elementer* som, idet de blir artikulert, blir omdannet til momenter i en diskurs. Elementene har ingen mening i seg selv, men får mening idet de blir til momenter. Siden diskurs er omringet av et felt av diskursivitet som flyter over, kan overgangen fra elementer til

momenter aldri bli fullendt. Elementer er *flytende betegnere* (*floating signifiers*), ikke i stand til å bli fullstendig fastlåst i en diskursiv kjede (Laclau & Mouffe, 2001: 113). Flytende betegnere er elementer som i særlig stor grad er åpne for betydningstilskrivning. De er tegn som forskjellige diskurser kjemper om å få innholdsutfylle på deres måte (Jørgensen og Phillips, 1999: 39).

Hver og en diskurs etableres som et forsøk på å dominere diskursivitetens felt. Sentrale diskursive momenter blir av Laclau & Mouffe kalt *nodalpunkter* (nodal points). Dette er tegn som andre tegn blir ordnet omkring og får sin betydning i forhold til. Enhver artikulasjonspraksis går ut på å konstruere nodalpunkter (Laclau & Mouffe, 2001:112-113). Nodalpunkt er flytende betegnere, midlertidig fastlåst i en diskurs. Konkurrerende diskurser søker å innholdsutfylle det samme nodalpunktet med en annen betydning. Der begrepet ”nodalpunkt” viser til et krystalliseringspunkt i én diskurs, henviser begrepet ”flytende betegner” til en kamp om betydningstilskrivning i flere diskurser (Jørgensen og Phillips, 1999:39).

For å tydeliggjøre de ovennevnte begrepene, kan jeg som eksempel ta for meg ”familien”. Kjernefamilien, mor, far og barn, kan ut ifra det diskursteoretiske perspektivet ses på som en historisk og kulturelt konstruert institusjon. ”Hus”, ”hund” og ”ferie på Tenerife” kan være eksempler på momenter i den norske familiediskursen, men det eksisterer også alternative diskurser som utfordrer det tradisjonelle kjernefamilieidealet. I en norsk kontekst, kan eksempler på disse være enslig-forelder familier eller homofilt partnerskap. Disse er også familier, men de avviker fra det tradisjonelle bildet og utfordrer det utenfra. Både homofilt partnerskap og enslig-forelder familie, slik vi kjenner dem i dagens Norge, oppstod da nye elementer ble artikulert og etablert som momenter i alternative familiediskurser. ”Familie” kan dermed sies å være en flytende betegner, samtidig som det er en nodalpunkt i forskjellige diskurser. Mine informanter kommer fra en annen kultur enn den norske, den russiske kulturen har sine familiediskurser. For eksempel er den russiske familien definert med momentet ”tradisjonelle kjønnsroller”. Forestillingen om at ”menn skal være menn og kvinner skal være kvinner” virker inn på hvordan mine informanter opplever møtet med norske familiediskurser og idealet om likestilling.

2.4.2 Hegemoni

Årsaken til at enkelte fenomener fremstår som mer selvsagte og naturlige enn andre, er at de førstnevnte har oppnådd hegemoni. Laclau & Mouffe er inspirert av Antonio Gramsci i sine teorier om hegemoni (Laclau & Mouffe, 2001). Kort sagt innebærer Gramscis hegemonibegrep en herskende konsensus i samfunnet som bidrar å tilsløre maktubalansen. Makten er således ikke bare fremmet gjennom tvang og vold, men gjennom meningsdannelsesprosesser som naturaliserer maktforholdene. (Gramsci i Jørgensen & Phillips, 1999: 43).

Gramsci klarer ikke helt å løsrive seg fra synet på klasser som objektive grupper. Laclau & Mouffe kritiserer hans teorier for å være objektiverende og essensialiserende (Laclau & Mouffe, 2001). I likhet med Gramsci handler deres hegemonibegrep om meningsdanning, men i motsetning til Gramsci, ser Laclau & Mouffe bort fra objektive lover som deler samfunnet i klasser. Grupperingene som finnes, har blitt produsert gjennom diskursive prosesser (Laclau & Mouffe i Jørgensen & Phillips, 1999). I likhet med de tidligere nevnte maktteoriene til Foucault, ser diskursteorien makten som produktiv. Makten produserer det sosiale på bestemte måter. Verden kunne ha vært annerledes enn slik vi kjenner den (Laclau i Jørgensen & Phillips).

Laclau & Mouffes hegemonibegrep forutsetter en konfrontasjon med antagonistisk artikulasjonspraksis. (Laclau & Mouffe: 135). Begrepet *antagonisme* er betegnelse på konflikt mellom forskjellige diskurser, der flytende betegnelser kan artikuleres i forskjellige retninger. Ved å søke å monopolisere det samme element, forhindrer diskursene hverandre (Laclau & Mouffe, 2001). Slik jeg ovenfor har nevnt, er diskurser omringet av "et overskudd av mening" som muliggjør nye artikulasjoner. Dermed kan den sosiale verden aldri være fastlåst i én struktur. Dette muliggjør konflikter om betydningsdanning. Hegemoniske intervensjoner er ment å oppløse antagonistiske forhold. Hegemoniet fungerer ved å fastlåse momenter – på tvers av antagonismer – i én diskurs (Laclau i Jørgensen & Phillips)

Innenfor diskursteorien er fastetablerte diskurser som fremstår som naturlige, kalt *objektive*. Veien til objektivitet går gjennom de hegemoniske intervensjoner, alternative virkelighetsoppfattelser undertrykkes og ett verdenssyn står igjen som selvsagt og naturlig (Laclau i Jørgensen & Phillips, 1999). Slik jeg tolker objektivitetsbegrepet, uttrykker det en overordnet diskursiv konstruksjon som former vår kulturspesifikke virkelighetsforståelse. De

hegemoniske diskursene bidrar til å opprettholde objektiviteten. I min oppgave bruker jeg begrepet hegemoni som betegnelse på diskurser som mine informanter fremstiller som *dominerende*. De hegemoniske diskursene former forestillingen av hva som er ”vanlig” og ”sosialt akseptert” i et samfunn. Slik jeg ser det, må individet alltid forholde seg til de hegemoniske diskursene når han konstruerer sin identitet.

2.5 Subjektposisjon

Med det sosialkonstruktivistiske perspektivet som jeg har valgt å basere meg på, følger synet på subjektet som diskursivt skapt. Ifølge Foucault blir et individ blir skapt som subjekt når hun inntar en subjektposisjon innenfor en diskurs (Foucault, 2001). Gjennom å innta en subjektposisjon, formes også individets identitet. Denne prosessen foregår, som tidligere nevnt, i kraft av den produktive makten som sirkulerer i samfunnet.

This form of power applies itself to immediate everyday life categorizes the individual, marks him by his own individuality, attaches him to his own identity, imposes a law of truth on him that he must recognize and others have to recognize in him. *It is a form of power that makes individuals subjects.* (Foucault, 2000c:331 min kursiv)

Med Laclau og Mouffes begreper, kan man dermed for eksempel si at en kvinne er ”mor”, når hun identifiserer seg med de diskursive momentene som legger føringer for hva det vil si å være ”mor” innenfor et gitt samfunn. Forskjellige diskurser har produsert subjektposisjonen ”mor”, og dermed selve moren. Det samme gjelder for øvrig subjektposisjonen ”kvinne”. En blir kvinne ved å identifisere seg med hva det vil si å være en ”kvinne” i en gitt kontekst. Hva slags konstruksjoner dette innebærer, avhenger av de diskursene som er gjeldende innenfor et konkret samfunn og diskursivt rammeverk. I det foucaultske perspektivet er verden som sagt diskursrelativ, ”og det å befinne seg innenfor forskjellige diskurser er følgelig også å leve i forskjellige virkeligheter” (Aakvaag, 2008:310). Derfor er det ingen iboende essens i hva det vil si å være kvinne i dagens Norge. En kvinne er kvinnelig i kraft av de diskursene som styrer denne subjektposisjonen, de former henne som en kvinne. Kan det kanskje tenkes at russiske kvinner har andre måter å være kvinnelige på enn norske kvinner?

2.5.1 Interpellasjon

Det er Althusser (1999) som inspirerte teoriene om subjektposisjoner. Hans subjektforståelse knytter subjekt og ideologi til hverandre.

I shall then suggest that ideology “acts” or “functions” in such a way that it “recruits” subjects among the individuals (it recruits them all, or “transforms” the individuals into subjects (it transforms them all) by that very precise operation which I have called *interpellation* or hailing, and which can be imagined along the lines of the most commonplace police (or other) hailing: “Hey, you there!” (Althusser, 1999: 321-322)

Ifølge Althusser er ideologi et representasjonssystem, som tildekker våre sanne forhold til hverandre. Ideologi er således en forestilling en illusjon (Althusser, 1999:317). Interpellasjon er en prosess, hvor språket konstruerer en sosial posisjon for individet og gjør ham til et ideologisk subjekt. Han blir interpellert idet han aksepterer den ideologiske posisjonen som kaller ham, idet han forstår at ”Hei, du der” var adressert til ham og ikke til noen andre (Althusser, 1999: 321).

Noe av kritikken som har vært rettet mot Althusser, er at hans teori har en altfor deterministisk subjektforståelse. Han antar at vi alltid aksepterer subjektposisjonene, det er ingen mulighet for motstand (Jørgensen & Phillips, 1999: 25). Laclau og Mouffe viderefører Althussers teori, men de går vekk fra hans syn om at det er én overordnet ideologi som interPELLERER individene. I deres teori finnes det ingen ideologi som ligger utenfor diskursene, det er selve diskursene som kjemper med hverandre om dominans. Forskjellige diskurser produserer forskjellige subjektposisjoner som individet kan innta. På denne måten kan et individ være interpellert i flere diskurser om gangen (Laclau & Mouffe, 2001). Slik blir det mulig for en og samme person å være både kvinne, mor og advokat. Subjektet er således *desentrert*.

2.5.2 Desentrert, fragmentert og overdeterminert

Whenever we use the category of “subject” in this text, we will do so in the sense of “subject positions” within a discursive structure. Subjects cannot, therefore, be the origin of social relations – not even in the limited sense of being endowed with powers that render an experience possible – as all “experience” depends on precise discursive conditions of possibility. [...] As every subject position is a discursive position, it partakes of an open character of every discourse; consequently the various positions cannot be totally fixed in a closed system of differences. (Laclau og Mouffe, 2001:115)

Både Foucault og Laclau og Mouffe har en antiessentialistisk subjektforståelse. De tar avstand fra det transcendentale subjektet (Foucault, 2008, Laclau & Mouffe, 2001). Subjektet har ingen sentral essens som styrer det, og er dermed desentrert. Et subjekt eksisterer kun i kraft av posisjoner muliggjort i konkrete diskurser. Det som benektes, er ikke dets eksistens ut over tanken, men heller den påstanden at en kan konstituere seg selv utenfor diskursen. Siden subjektposisjoner er diskursive posisjoner, og diskurser ofte står i antagonistisk forhold til hverandre, er subjektposisjoner noen ganger i konflikt seg imellom (Laclau & Mouffe, 2001). For eksempel når barnet ditt er sykt, skal du da bli hjemme og bli interpellert i subjektposisjonen mor, eller skal du gå på jobb og bli interpellert i subjektposisjonen ”advokat”? Siden subjektet er interpellert i flere diskurser av gangen, er det i diskursteorien forstått som *fragmentert*. Når det oppstår konflikt mellom to posisjoner, er subjektet hos Laclau & Mouffe *overdeterminert* (Laclau & Mouffe i Jørgensen & Phillips, 1999).

En subjektposisjon er ikke kun et utvendig skall som en kan ta på seg i det man deltar i forskjellige diskursive praksiser, den blir også internalisert. Når man aksepterer en spesiell posisjon som sin, ses verden fra posisjonens synsvinkel. Dette omfatter forestillinger, metaforer og fortellinger som er relevante innad i den konkrete diskursive praksisen (Davies & Harré, 2007:3). Diskurser produserer vår meningsdannelse og verdenssyn. Diskursene virker gjennom subjektposisjonen som de tilbyr, og produserer våre virkelighetsforståelser. For eksempel har jeg, gjennom å akseptere subjektposisjonen sosiologistudent, tatt til meg visse forutsetninger og kategorier som er med på å forme mitt verdenssyn. Samtidig former min posisjon som sosiologistudent andres mening om meg. Denne utformingen foregår i kraft av deres egne subjektposisjoner, og vil trolig variere med disse. Slik legger diskursive subjektposisjoner føringer på både hvem man er og hvordan en blir fortolket av andre. Vi konstitueres og rekonstitueres i de diskursive praksisene som vi deltar i. Dermed er vår identitet, hvem vi er, alltid et åpent spørsmål med et skiftende svar (Davies & Harré, 1990).

2.5.3 Diskursiv posisjonering

Som tidligere nevnt har Althusser, blitt kritisert for å ha et for deterministisk syn på subjektet. Vi har ikke noe valg annet enn å godta den posisjonen vi blir interpellert inn i. Jeg mener at posisjoneringsbegrepet er bedre egnet til å beskrive måten som binder individet til en subjektposisjon. Begrepet åpner for en aktiv deltakelse fra individets side. Istedenfor å si at

individet *blir* interpellert, vil jeg heller si at individet både *blir posisjonert* og *posisjonerer seg*.

Davies & Harré (2007) bruker begrepet posisjonering for å henvise til hvordan individet både er produsert av diskurs og selv produserer den. Ifølge Davies & Harré er posisjonering en diskursiv prosess hvor selvet blir lokalisert gjennom samhandling. Man kan posisjonere andre gjennom samtale, og man kan posisjonere seg selv (Davies & Harré: 2007:5). Hvordan vi posisjonerer den andre vil ikke nødvendigvis være måten den andre ønsker å bli posisjonert på (Davies & Harré, 2007). Når vi posisjonerer oss selv eller andre, trekker vi på *våre* forestillinger og verdensbilder. Disse er som tidligere nevnt produsert i kraft av de diskursive praksisene som vi tar del i. Vår posisjonering er dermed kontekstspesifikk. Hvis to personer snakker ut ifra to motstridende kontekster, kan det raskt oppstå misforståelser. I denne oppgaven ønsker jeg blant annet å se hvordan mine informanter posisjonerer seg i forhold til enkelte subjektposisjoner som norsk diskurs tilbyr russiske kvinner.

2.5.4 Kritisk tilbakeblikk

En overordnet kritikk mot Laclau & Mouffes diskursteori har vært at de overvurderer muligheten for endring. Ikke alle individer har tilgang til å artikulere elementer på nye måter. Kritikerne mener at folks mulighet til å skape endring har strukturelle begrensninger, som Laclau & Mouffe overser. De strukturelle begrensningene er sosialt skapt. Verden er konstruert på en slik måte at noen grupper dominerer over andre. Laclau & Mouffe er altfor opptatt av kontingensen ved de sosiale konstruksjonene, dermed neglisjerer de strukturelle begrensninger (Chouliaraki & Fairclough i Jørgensen & Phillips, 1999: 67-68).

Jeg fortolker Laclau & Mouffes teorier slik at verden kunne ha vært annerledes, men den er ikke det. Vi lever i vår verden fordi det har skjedd noen diskursive fastlåsnings som forårsaker (midlertidig) permanens. Diskursteorien åpner for endring ved at nye diskurser blir artikulert, antagonismer oppstår og hegemoniske intervensjoner forårsaker nye konstruksjoner. Slik drives historien fremover. Ikke alle aktører har tilgang til alle subjektposisjoner. Kanskje sosial ulikhet kan forklares ved at visse mennesker i et gitt samfunn blir sosialisert i subjektposisjoner som åpner for flere handlinger og muligheter til artikulering?

Som tidligere nevnt, vil jeg i denne oppgaven bruke hegemonibegrepet på en måte som viser at det finnes dominerende forestillinger i samfunnet. Hegemoniske forestillinger er konstruert på en slik måte, at alle individer i et gitt samfunn må nødvendigvis posisjonere seg i forhold til de hegemoniske diskursene. Individet kan enten innta en allment akseptert subjektposisjon, eller bygge sin identitet ved å posisjonere seg i motsetning til hegemoniet. Ulempen er at hvis man velger å gå mot hegemoniet, kan man fort konstruere en identitet som er ansett som avvikende. Jeg kommer ikke til å dvele over spørsmålet om hvor hegemoniet kommer fra. Oppgavens analyse bør heller ses som mikronivå sosialkonstruksjonisme (Burr, 2003: 21). Jeg vil se på diskursene som mine informanter trekker på når de snakker. Synet på datamaterialet vil dermed være induktivt. De hegemoniske diskursene ser jeg som diskurser som går igjen i datamaterialet, og som blir omtalt som typiske.

Oppgaven peker også opp mot makronivå sosialkonstruksjonismen som er opptatt av maktforhold og sosial ulikhet (Burr, 2003: 22). Jeg ønsker å se hvordan overordnede diskurser produserer russiske kvinner som ”de andre”, og dermed posisjonerer dem i en underordnet subjektposisjon. Jeg vil også se måten informantene posisjonerer seg på i forhold til slike subjektposisjoner. Videre ønsker jeg å få innblikk i hvordan etnisitet blir konstruert.

2.6 Aktuell forskning

Utover diskursperspektivet, finnes det aktuell forskning som er relevant for analysen i denne oppgaven. Forskjellige forskere og teoretikere har skrevet om identitet, etnisitet, tilhørighet og om russiske kvinner.

For det første, anser jeg Marianne Gullestads forskning som relevant for å belyse ”de norske” diskursene i denne oppgaven. Samtidig kommer jeg gjennomgående til å trekke på hennes analyser av kategorier og kategorisering. I boken *Kultur og hverdagsliv* (1989) analyserer Gullestad noen sentrale kulturelle kategorier som preger norsk hverdagsliv. For eksempel skandinavisk likhetstankegang og ”fred og ro”. I boken *Det norske sett med nye øyne* (2002), ser Gullestad på minoritets/majoritets- konstruksjoner. Analysene i boken dreier seg om hvordan mennesker og hendelser kategoriseres. Om hvordan majoriteten, gjennom å skape avstand til ”de andre”, forsterker likheten seg imellom.

I forhold til etnisitet og identitet, finner jeg forskningen til Thomas Hylland Eriksen relevant (Jf. Eriksen, 1997; Eriksen & Sørheim, 2006). Han skriver hvordan identitet er noe relasjonelt som konstrueres mellom grupper. Videre anser jeg Eriksens skille mellom etnisk og nasjonal identitet som relevant i min oppgave (Eriksen, 1997). Drøfting av identitet i analysen vil primært ha utgangspunkt i hans perspektiv.

Relevant forskning på diskurser om russiske kvinner er blant annet Flemmen (2007b) som skriver om bildet av russiske kvinner i nordnorske aviser, Leontieva & Sarsenov (2003) som tar for seg russiske kvinner i nordiske medier og Dag Stenvoll (2002) som foretar en diskursanalyse av avisdebatten om russisk prostitusjon. Annen forskning på russiske kvinner har for eksempel handlet om transnasjonale ekteskap (Flemmen & Lotherington, 2008) og likestilling (Lotherington, 2008).

Utover den forskningen jeg allerede har nevnt, finnes det lite norsk forskning som går direkte på russiske kvinner. Det finnes derimot mye migrasjon- og minoritetsforskning som kan være relevant for min oppgave. For eksempel Fuglerud (2004) som skriver om transnasjonalisme, eller Danielsen, Moen & Helset (2004) som forsker på transnasjonale hjem.

I analysedelen kommer jeg til å benytte meg både av den ovennevnte forskningen og annen forskning for å belyse og diskutere funnene i mitt empiriske materiale.

3 I begynnelsen var metoden

Dette kapitlet kommer til å handle om mitt valg av metode og de refleksjonene jeg har gjort underveis. ”Gjennom en grundig redegjørelse for hvordan vi har gått fram- og hvorfor – i forskningsprosjektet, blir leseren invitert til å vurdere både forskningen og kunnskapskravene den stiller” (Widerberg, 2001:18). En kvalitativ undersøkelse kan gjøres på mange forskjellige måter. Valgene forskeren tar underveis i prosjektet påvirker undersøkelsens resultat (Creswell, 2007; Thagaard, 2002; Widerberg, 2001). Jeg kommer til å vise hvordan jeg har gått fram i mitt prosjekt. Mange av svarene på hvordan min oppgave blitt til, vil finnes i dette kapitlet. Etske betraktninger må ses som en del av alle stadiene i et kvalitativt prosjekt (Thagaard, 2002; Widerberg, 2001). Siden etikken er knyttet til valgene en tar underveis, kommer jeg til å flette etske betraktninger inn med de andre refleksjonene. Kapitlet kommer dermed ikke til å ha en egen del kalt ”etikk”. Etske refleksjoner er likevel ikke fraværende av den grunn.

3.1 Metodisk tilnærming og forskningsverktøy

Valget av metodisk tilnærming må sees i sammenheng med det man ønsker å undersøke. Vil jeg vite noe om et fenomens omfang, er ikke kvalitativ undersøkelse veien å gå. Hvis jeg derimot er ute etter å beskrive nyansene ved ”det som fins”, bør valget falle på kvalitativ metode (Fog 2004: 23). I mitt tilfelle er jeg interessert i å finne ut av på hvilke måter russiske kvinner posisjonerer seg selv og andre i lys av gitte kulturelle diskurser. Jeg er ute etter å fange opp forestillinger, ikke fastslå hvor utbredt de er. Derfor mener jeg at valget av *kvalitativ metode* er riktig i mitt prosjekt.

Det finnes mange måter å utforme et kvalitativt prosjekt på, bruken av forskjellige metoder gir forskjellige typer data. ”Ideelt sett burde vi da ikke tenke så mye i retning av spesifikke metoder, men hvordan vi best kan nærme oss feltet for å få svar på det vi ønsker” (Widerberg, 2001: 58). Valget av metodisk verktøy burde således ha sitt utgangspunkt i de spørsmålene man stiller og ideen om hvordan man best kan besvare disse. Jeg ønsket å undersøke hvordan russiske kvinner *italesetter* forskjellige diskurser, hvordan de trekker på diverse kulturelle referanserammer når de snakker, derfor falt valget på *intervjumetoden*.

3.1.1 Intervju som metodisk verktøy

Mine forskningsspørsmål dreier seg om noen meningsdannelsesprosesser i krysskulturell kontekst. Det teoretiske bakteppet for denne oppgaven trekker på sosialkonstruktivismen, det vil si at jeg er ute etter å avdekke sosiale konstruksjoner. Måten jeg har valgt å gjøre dette på er ved å analysere samtaledata, generert ved hjelp av intervjumetoden. Mitt perspektiv forutsetter et syn på individet som bærer av sosiale og kulturelle mønstre (Widerberg, 2001:59). Mennesker eksisterer ikke i et sosialt og kulturelt vakuum. Vi handler og samhandler med hverandre, våre meninger formes av diskurser som igjen er formet av kulturen i en gitt historisk kontekst. Jeg tror at intervjumateriale kan gi meg empiri som kan bidra til å kartlegge noen diskursive prosesser som er i spill når informantene forteller om seg selv og sin tolkning av omverdenen.

Etter at forskningsverktøyet var valgt, måtte jeg bestemme hvilken intervjuform jeg skulle gjennomføre. Valget falt på *det kvalitative forskningsintervju* (Fog, 2004; Thagaard, 2003). Tilnærmingen kjennetegnes ved at spørsmål og deres rekkefølge i utgangspunktet ikke er fastlagt. Intervjuet har en tematisk oppbygning, det vil si at den er basert på bestemte temaer, men rekkefølgen på temaene fastsettes underveis i intervjuprosessen. Dette bidrar til at man lettere kan følge informantens fortelling samtidig som en får informasjon som er relevant for problemstillingen i prosjektet (Thagaard, 2003:85). Formålet med denne intervjuformen er blant annet å få tak i de betydninger diverse personer og situasjoner har for informanten. Metoden egner seg godt til å fange informantenes perspektiv og deres kognitive og følelsesmessige organisering av verden (Fog, 2004:11). Jeg er ute etter å undersøke informantenes verdensforståelser, derfor anser jeg denne intervjuformen som egnet til mitt formål. Jeg gir intervjuene tematisk utgangspunkt som kan videreutvikles i samarbeid med informant. Valget av intervjuform preger også de valgene jeg har tatt i forhold til intervjuguiden, dette kommer jeg tilbake til senere i kapitlet.

3.1.2 Gruppeintervju

Fleksibilitet er et av kjennetegnene ved kvalitative metoder (Repstad, 2007:18). En kvalitativ forsker bør være åpen for eventuelle endringer som kommer underveis i prosjektet. I mitt prosjekt valgte jeg etter hvert å supplere de individuelle intervjuene med gruppeintervju. I utgangspunktet hadde jeg kun planlagt å gjennomføre individuelle intervju. Dette endret seg

når jeg fikk forespørsel fra to informanter om å intervju en bekjent av dem sammen med dem selv. Slik jeg tolket situasjonen sto valget mellom kun å få en informant, eller å få to informanter samtidig. Kvinnene fremstilte gruppeintervju som personlig preferanse, samt noe som passet dem bedre av praktiske hensyn. Etter noe overveielse av forslaget, valgte jeg å gjennomføre to gruppeintervjuer i tillegg til de individuelle intervjuene.

Det er viktig å huske at gruppeintervju og individuelle intervju er to forskjellige metodiske verktøy. Et individuelt intervju kan ses som en form for samtale mellom forsker og informant (Fog, 2004). Gruppeintervjumetoden kjennetegnes derimot ved at en gruppe mennesker samles og diskuterer et tema med forsker som leder og ordstyrer (Brandth, 1996:145). Siden informantene er i flertall, kan denne intervjuformen ha et mindre personlig preg. Samtidig bør temaene være relevante for alle gruppedeltakerne (Brandth, 1996: 162). Temaets relevans er også viktig i individuelle intervju. Gruppeintervju har den fordelen at deltakerne har mer frihet til selv å definere diskusjonen. Sammenlignet med individuelle intervju har deltakerne mer definisjonsmakt når de blir intervjuet i gruppe (Brandth, 1996:158). Min tilnærming til de individuelle intervjuene åpner for at informantene skal ha noe av definisjonsmakten. De kan videreutvikle temaer og komme med nye tolkninger. Like fullt tror jeg at informanter som intervjues sammen oftere vil benytte seg av slike muligheter. I gruppekontekst kan de bruke hverandre produktivt, gjennom for eksempel å samarbeide om svar.

De to ovennevnte intervjuformene er ulike metodiske verktøy, dermed gir de forskjellige typer informasjon. Senere i oppgaven vil jeg komme tilbake til hva det har å si for mitt prosjekt. I forhold til analyse av gruppedata, er det viktig å huske at analyseenheten er selve gruppen og ikke enkeltindivider (Crabtree m.fl. i Brandth, 1996: 161). Informasjonene vi får vil således være påvirket av gruppedynamikken. Selv om intervjuformene gir forskjellig informasjon, tror jeg datamaterialet kan analyseres sammen. Jeg må forsøke å se intervjuinformasjonen med analytisk blikk, prøve å skille mellom de forskjellene i datamaterialet som er av metodisk art, og de forskjellene som har andre årsaker.

3.2 Forberedelser

3.2.1 Forforståelser

Når man setter i gang med et kvalitativt prosjekt, bør man være klar over sine forforståelser. Intervjueren bruker seg selv som instrument. Derfor er det viktig for meg å klargjøre på forhånd, hva slags instrument jeg er (Fog, 2004:17). I mitt tilfelle er det relevant å ta hensyn til mitt russiske bakgrunn. Den har bidratt til å forme mine forforståelser.

Jeg mener at jeg befinner meg i en særegen posisjon i forhold til mine informanter. Jeg er både nær og fjern, både en av dem og ikke en av dem. Det at jeg opprinnelig kommer fra Russland, bringer meg nærmere mine informanter. Det at jeg har vokst opp i Norge, skaper avstand. Jeg er så å si en hybrid, verken russisk eller norsk, samtidig som jeg er begge deler. Jeg har erfaring med å omgås russiske kvinner både i Norge og i Russland. Jeg besøker slektninger i Russland en gang i året. Dermed har jeg en idé om hvordan russiske kvinner er. Jeg har en forståelse av den russiske kulturen som omfatter både ting jeg liker og ting jeg ikke liker. Dette kan fungere både som en sperre og en ressurs. På den ene siden, gir det meg ideer til spørsmål jeg gjerne vil stille, temaer jeg ønsker å belyse. På den andre siden, gjør mine fordommer at jeg kanskje overser andre relevante innfallsvinkler. Mitt mål er ikke å få bekreftelse på noe jeg tror at jeg vet, men være åpen for å lære noe nytt.

3.2.2 Intervjuguide

En viktig del av intervjuforberedelsene var mitt arbeid med intervjuguiden⁸. Intervjuguiden er utgangspunktet for de dataene jeg samler inn. Intervjuguidens utforming legger føringer for det analysearbeidet man ønsker å gjennomføre (Widerberg, 2001:60). Jeg ville stille spørsmål som har teoretiske implikasjoner, samtidig ønsket jeg at datamaterialet mitt skulle analyseres med en type diskursanalyse. En del av jobben med intervjuguiden gikk dermed ut på å lese diskurslitteratur. Enkelte av temaene til intervjuguiden ble hentet fra den aktuelle forskningen på området. Hva har blitt skrevet om russiske kvinner? Hva slags konklusjoner endte forskerne med?

---

⁸ Se vedlegg 1 for intervjuguide

En annen del av forarbeidet baserte seg på samtaler med russiske familiemedlemmer, venner og beskjente. Mange av dem er russiske kvinner som bor Norge. Vi diskuterte hva en russisk kulturell bakgrunn har å si for russernes hverdagsliv i Norge. Hvilke aspekter ved ”russiskheten” var barrierer, hvilke var ressurser. Jeg tenkte tilbake på samtaler jeg har hatt med russiske kvinner i Russland. Når var vi enige, når var vi uenige? Hvilke situasjoner i deres hverdagsliv fremsto som uforståelige for meg? På denne måten fikk jeg inspirasjon til tematisk utforming av intervjuene.

Jeg var bevisst på at jeg ikke ville ha en veldig strukturert intervjuguide med altfor mange fastlagte spørsmål. Slik strukturering kan være distraherende for intervjuer og dermed et hinder for å oppnå god kontakt med informanten (Fog, 2004:45). Når spørsmålene i intervjuet ikke har en fast rekkefølge, får informanten større sjanse til å ta opp temaer selv (Repstad, 2007:79). Jeg endte opp med en tematisert intervjuguide der jeg skrev ned forslag til teoretiske implikasjoner og noen spørsmål. Det var ikke viktig at alle spørsmålene ble besvart i intervjuene, så lenge alle temaene ble berørt. Intervjuguiden ble heller en tematisk huskeliste, enn en konkret veiledning. En slik utforming gjorde den fleksibel og åpen for endringer underveis i prosessen.

3.2.3 Rekruttering av informanter

Etter at Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) hadde godkjent min prosjektsøknad, kunne jeg sette i gang med rekrutteringen av informanter. Valget av informanter til et i et kvalitativt prosjekt bør baseres på en rekke strategiske overveielser. Informantene skal ha egenskaper eller kvalifikasjoner som har sammenheng med problemstillingen i studiet (Thaagard 2003:53). Jeg må velge ”typiske representanter” (Fog 2004:13) for en gitt sammenheng som belyses av mine forskningsspørsmål. I utgangspunktet stilte jeg fire hovedkrav til informanter. De skulle være kvinner og ha kommet fra Russland. Kvinnene skulle ha flyttet til Norge i voksen alder. Et siste krav var at de enten var gift med en nordmann, eller har hatt denne erfaringen. Tanken bak disse kravene var at informantene bør ha blitt sosialisert i en annen kultur. De skulle ha tatt med seg kulturelle diskurser og mønstre inn i Norge. Samtidig ønsket jeg at mine informanter skulle ha opplevd møtet med norske kulturelle diskurser i hverdagslige situasjoner. Jeg mener at et samliv med en nordmann er en fruktbar kontekst for et slikt møte.

Som primær rekrutteringsteknikk valgte jeg snøballmetoden (Thagaard: 2003). Jeg kontaktet russiske bekjente med en forespørsel om telefonnummer til mulige informanter. Ifølge Thagaard, kan et utvalg som rekrutteres på en slik måte komme til å bestå av personer fra samme nettverk. Det er et av problemene med snøballmetoden (Thagaard, 2003:54). For å unngå dette sendte jeg ut fire snøballer til forskjellige personer. De var meget positive til mitt prosjekt og hjalp meg med å rekruttere syv informanter. Problemet jeg erfarte med snøballene var at de fort sluttet å rulle. Etter å ha rekruttert de syv ovennevnte informantene, hadde jeg ikke flere telefonnummer å ringe til.

Jeg valgte å bruke en ny rekrutteringsteknikk. Jeg kontaktet en norsk-russisk forening som hadde flere russiske medlemmer. Etter å ha funnet kontaktinformasjon på internett, sendte jeg e-post til en av lederne. Denne kvinnen fungerte som en portvakt (Thagaard, 2003), hun inviterte meg på sammenkomst i foreningen, introduserte meg for andre medlemmer og påpekte at jeg var en masterstudent som trengte informanter. På denne måten fikk jeg rekruttert tre informanter til.

Jeg endte opp med et utvalg på ti informanter. Utvalget omfatter variasjon i forhold til alder, sivil status og nettverkstilknytning. Samtidig er de forent av en russisk bakgrunn. Mine forskningsspørsmål etterlyser diskursiv kunnskap fra Norge og Russland, alle kvinner jeg har intervjuet er i besittelse av slik kunnskap.

3.2.4 Fremstillingen av informantene i oppgaven

Jeg har anonymisert mine informanter ved hjelp av fiktive navn og tilnærmet alder. Nedenfor finnes det en tabell med fullstendig oversikt over de ti kvinnene jeg har intervjuet. Utover anonymisering av navn må jeg ta stilling til begreper jeg vil bruke når jeg refererer til mine informanter. Når jeg i de senere kapitlene kommer til å snakke om flere enn én informant, vil jeg bruke begrepene ”informantene”, ”kvinnene” og ”de russiske kvinnene”. Bruken av forskjellige begreper er et forsøk på å unngå unødvendig mye gjentakelse i teksten. Det er viktig å påpeke at ”de russiske kvinnene” ofte vil referere til mitt utvalg fremfor russiske kvinner generelt, det samme gjelder ordet ”kvinnene”.

Navn ⁹	Alder	Flytteår	Sivil status	Barn
Anna	Ca. 30 år	2004	Gift med nordmann	Nei
Katjerina ¹⁰	Ca. 35 år	2005	Gift med nordmann	Et barn i Norge
Inna	Ca. 35 år	2003	Gift med nordmann	Flere barn i Norge
Nadia	Ca. 35 år	2004	Gift med nordmann	Nei
Sofia	Ca. 40 år	1995	Skilt fra nordmann	Flere barn i Norge
Nina	Ca. 40 år	1999	Gift med nordmann	Flere barn i Norge
Tamara	Ca. 40 år	2003	Gift med nordmann	Et voksent barn i Russland Flere barn i Norge
Marianna	Ca. 50 år	2002	Skilt fra nordmann	Et voksent barn i Europa
Larissa	Ca. 55 år	2000	Tidligere gift med nordmann Norsk kjæreste	Et voksent barn i Russland
Elena	Ca. 60 år	2003	Gift med nordmann	Flere voksne barn i Russland

Tabell 1: Oversikt over informanter

3.2.5 Russisk = fra Ukraina?

Når en jobber kvalitativt, kan det fort skje endringer underveis i prosjektet. Ofte vil forskningen utvikle seg annerledes enn det man i utgangspunktet hadde tenkt seg (Widerberg, 2001:62). Utviklingen i mitt prosjekt var heller ikke uten overraskelser, den aller første kom når jeg rekrutterte informanter. Som tidligere nevnt var bakgrunn fra Russland et av hovedkriteriene for valget av informanter. Kriteriene ble gjennomgått både med de som sendte snøballene og med informanter jeg kontaktet over telefon. Dermed var det vanskelig for meg å forutse, at jeg kom til å rekruttere en kvinne fra Ukraina. Jeg har valgt å kalle henne Katjerina. Hennes fødselsland var et faktum som jeg ble kjent med etter at jeg avtalte møtet

---

⁹ Alle navn i denne tabellen er fiktive.

¹⁰ Katjerina er den eneste informanten som ikke er født og oppvokst i Russland. Hennes opprinnelsesland er Ukraina.

med Katjerina. På det stadiet fant jeg det uhøflig å trekke meg fra avtalen. Samtidig virket det analytisk interessant at en kvinne som var født og oppvokst i Ukraina, definerte seg selv som russisk. Ikke minst var det spennende at også andre definerte henne slik. Jeg valgte derfor å gjennomføre intervjuet. Informasjonen jeg fikk gjennom det intervjuet, gav gjenklang i materialet jeg hadde fått i de andre intervjuene. Informantene ble alle sammen født i Sovjetunionen, den kulturelle utviklingen i begge landene ble trolig påvirket av en tidligere sovjetisk tankegang. Intervjuet med Katjerina ble en interessant utvikling i mitt prosjekt. Ikke minst kan Katjerinas tilstedeværelse blant informantene si noe om skillet mellom nasjonal og etnisk identitet, noe jeg kommer tilbake til i analysen. Jeg valgte således å ha med intervjuet i min oppgave, og å analysere det sammen med de andre intervjuene.

3.3 Intervjuprosessen

3.3.1 Gjennomføring av individuelle intervju

Intervjustedet påvirker intervjuets fremgang og resultat. Det er viktig at informanter føler seg komfortable med stedsvalget, samtidig er det et poeng at intervjuene bør kunne gjennomføres uforstyrret (Repstad, 2007:86). Jeg valgte å være fleksibel når jeg og informantene mine avtalte møtested. Informantene fikk selv bestemme hvor de helst ville intervjues. Det viktigste for meg var at kvinnene skulle være komfortable med intervjustedet. To av intervjuene ble dermed gjennomført på kafé, tre var hjemme hos informantene, én gang intervjuet jeg på et bibliotek. Noen intervjusteder viste seg å være mer vellykket enn andre. Enkelte steder var støyende og folksomme. Jeg fikk likevel ikke inntrykk av at noen stedsvalg virket negativt på informantenes evne til å prate fritt.

Alle intervjuene ble innledet med at informantene leste gjennom informasjonsskrivet¹¹ mitt og undertegnet en samtykkeerklæring. Det var viktig at informantene fikk kunnskap om hva min oppgave skulle dreie seg om og brukes til. Kvinnene måtte være klar over at de kunne trekke seg fra deltagelse, samt at kjenne til anonymiseringskravene (Thagaard, 2003:23). Først etter å ha sikret informantenes informerte samtykke, kunne jeg sette i gang selve intervjuet.

---

¹¹ Se Vedlegg 2 for informasjonsskriv og samtykkeerklæring.

Intervjuene varte gjennomsnittlig i en time og ble tatt opp på båndopptaker. Alle informantene ble spurt om tillatelse til å ta opp intervjuene. Kvinnene ble forsikret om at opptakene ville bli slettet når prosjekttiden var over. Jeg forklarte også at ingen andre enn meg ville få tilgang til intervjuopptakene. Båndopptakerens tilstedeværelse hadde varierende effekt på informantene. Enkelte informanter så ikke ut til å bry seg om den, andre kunne virke litt hemmet. Under de første intervjuene forsøkte jeg å ta notater samtidig som jeg lyttet til informantene. Det viste seg å være en lite fruktbar teknikk for meg. Jeg synes det ble vanskelig å gi informantene nok oppmerksomhet og ta gode notater samtidig. Notatene ble nesten uforståelige. Derfor valgte jeg å slutte å notere, og heller konsentrere meg om å få et bra og sammenhengende intervju.

I utgangspunktet planla jeg at informantene skulle selv velge å bli intervjuet på russisk eller på norsk. Jeg oppdaget raskt at det var vanskelig å gjennomføre fordi at den aller første telefonsamtalen la språklige føringer på kontakten mellom informanten og meg. Det var unaturlig for meg å bruke norsk i en telefonsamtale med noen fra Russland. Jeg har kunnskap om at det ikke er vanlig å prate norsk i det russiske miljøet i Norge. Dermed bestemte jeg at intervjuene skulle gjennomføres på russisk. Kun en av informantene innledet intervjuet med å snakke norsk, hun sa at hun ville gjøre transkriberingen lettere for meg. Etter hvert skiftet informanten til å snakke russisk fordi hun synes det var ubehagelig at mennesker som var i nærheten kunne forstå hva hun sa. Det kan tenkes at bruken av russisk gav meg rikere empirisk materiale enn det bruken av norsk ville gjort. For det første er informantene flinkere til å snakke russisk enn norsk, de kan forklare seg bedre på morsmålet. For det andre var de kanskje mer trygge på intervjusituasjonen. Informantene kunne prate fritt, fordi de visste det var lite sannsynlig at andre enn meg ville forstå hva de sa.

3.3.2 Gjennomføring av gruppeintervju

Jeg gjennomførte to gruppeintervjuer. Begge gruppene bestod av to informanter som kjente hverandre fra før av. I hvert av tilfellene rekrutterte en av informantene den andre informanten selv. Jeg intervjuet således naturlige grupper. Det er grupper som også eksisterer utover forskningens formål (Brandth, 1996:148). Det første gruppeintervjuet ble gjennomført på en kafé, det andre hjemme hos en av informantene. Intervjuene varte gjennomsnittlig i to timer, i likhet med de individuelle intervjuene ble også disse tatt opp på båndopptaker.

Informasjonsskrivet ble lest, og samtykkeerklæring ble underskrevet.

Informantene fikk mulighet til å diskutere med hverandre i gruppeintervjuene, slik fikk jeg interessant informasjon. Kvinnene samhandlet og utdypet hverandres svar. De hjalp hverandre med å huske hendelser og situasjoner som de kanskje ikke hadde kommet på hvis de hadde blitt intervjuet alene. Det er en av fordelene ved gruppeintervju (Brandth, 1996: 155).

Ulempen jeg erfarte med denne metoden var at den ene informanten av og til snakket mer enn den andre. Kun én av informantene ble lyttet til over en lengre periode i intervjuet. I slike tilfeller forsøkte jeg på en diskret måte å rette oppmerksomheten mot den andre informanten. Det var viktig at kvinnen som snakket ikke ble fornermet eller avbrutt brått. Jeg tror jeg hadde fått mer informasjon ut av den enkelte informant under et individuelt intervju. Men det ville ha vært en annen type informasjon, den hadde manglet det samspillet som den andre informanten tilførte.

3.3.3 Forskningseffekt

I boken *Mellom nærhet og distanse* (2007) skriver Pål Repstad om *forskningseffekt*. Det er måten forskeren påvirker intervjusituasjonen. Informasjonen jeg får er avhengig av *meg* og personen jeg er. Enkelte forskningseffekter kan det gjøres noe med. En kan for eksempel justere klærne sine, hvordan en kommuniserer, hvilke spørsmål som stilles. Andre forskningseffekter er det vanskelig å få gjort noe med, for eksempel forskerens kjønn og alder (Repstad 2007:67).

Min kulturelle bakgrunn stor innvirkning på hvordan forholdet mellom meg og informantene utartet seg. Allerede på rekrutteringsstadiet oppdaget jeg at min "russiskhet" hadde en positiv effekt. I utgangspunktet antok jeg at det ville bli vanskelig å få tak informanter. Noen av mine bekjente slet med rekrutteringsarbeidet, og jeg var redd for at det samme ville skje meg. Lettelsen var stor da jeg oppdaget at kvinnene jeg kontaktet var mer enn villige til å bli intervjuet. Kun en av damene jeg snakket med takket nei. Det virket som om informantene stilte opp med en "vi må hjelpe jentene våre å fullføre utdannelsen"-innstilling. Jeg tror en av grunnene til at russiske kvinner ville delta i mitt prosjekt, var at de anså meg som et medlem av deres kulturelle fellesskap. Det kan tenkes at de ville ha vært mer skeptiske til en etnisk norsk student.

En annen forskningseffekt har å gjøre med mitt kjønn. Mine forskningsspørsmål berører kvinnenenes kjønnede posisjon i en flerkulturell kontekst. Jeg er en kvinne som har en forståelse av russisk kultur. De to egenskapene gjorde det lettere for kvinnene å snakke med meg, tror jeg. Mitt kjønn og kulturell bakgrunn la grunnlaget for en *felles forståelse* (Thagaard, 2002:101) mellom meg og informantene. Enkelte av kvinnene besvarte mine spørsmål med *Du vet jo hvordan det er*, eller *Du vet jo hvordan russere er*. Kvinnene antok at jeg ville forstå hva de snakket om. I de tilfellene jeg fikk slike uklare svar, måtte jeg be informantene om å forklare hva de mente. Selv om jeg kanskje skjønte hva de snakket om, ville jeg unngå å feiltolke deres utsagn.

Relasjonen mellom meg og informantene mine ble dermed basert på felles forståelse på grunnlag av kjønn og kultur. En negativ effekt av relasjonen, var at jeg til tider fikk uklare svar. Den overordnede effekten var likevel positiv, jeg endte opp med et veldig spennende datamateriale å jobbe videre med.

3.4 Analysearbeid

3.4.1 Behandling av datamaterialet

Det kvalitative intervjuet er en måte å skaffe seg empiri på. Intervjuinformasjonen blir så skrevet ut i form av tekst, det er dette som er det empiriske materialet forskeren har å jobbe med (Fog, 2004:109). Jeg satte i gang transkriberingsprosessen parallelt med datainnsamlingen. De dagene jeg ikke intervjuet, jobbet jeg med å skrive ut det empiriske materialet jeg hadde fått inn.

Utskriften kan ses som en stivnet utgave av samtalen (Fog, 2004: 22). Jeg hadde båndopptak av intervjuene. Opptakene var materialet jeg skulle jobbe videre med. Måten en skriver ut intervjuene kan være til hjelp for analysearbeidet (Repstad, 2007:101). Jeg valgte å sortere intervjumaterialet tematisk underveis i transkriberingsprosessen. Temaene ble hentet fra den opprinnelige intervjuguiden. I tillegg tok jeg med nye temaer som ble tatt opp i intervjuene. Jeg valgte å la være å transkribere alt som ble sagt i intervjuene, og skrev ned kun det jeg anså som relevant for oppgaven. Intervjumaterialet jeg hoppet over, kodet jeg med tema og tidspunktet det ble sagt. Slik at det ville bli enkelt å gå tilbake til båndopptakene og hente informasjonen hvis den ble relevant. Min tilnærming til nedtegningsprosessen muliggjorde

sammenligning av datamaterialet på et tidlig stadium. Jeg så både forskjeller og klare likheter i intervjuene. Analysearbeidet var igangsatt når jeg begynte med transkripsjon. Siden jeg fortsatt holdt på med intervjuprosessen, foregikk intervjuing, nedtegning og analyse parallelt.

3.4.2 Hva ble oversett i oversettelsen

Da jeg satte i gang transkriberingsprosessen, måtte jeg ta stilling til hvilket språk jeg skulle skrive på. Intervjumaterialet var på russisk, men sitatene jeg skulle bruke i oppgaven skulle være på norsk. For å gjøre prosessen mindre tidskrevende, valgte jeg kun å transkribere på norsk. Å jobbe med to språk simultant, det vil si høre russisk tale og skrive ned norsk tekst, var mindre komplisert etter hvert som jeg ble vant til det. I de tilfellene informantene pratet norsk, uthevet jeg sitatet i teksten. Hvis jeg ikke kom på oversettelsen av en russisk frase, skrev jeg den på russisk, jeg kunne oversette den senere hvis uttalelsen ble relevant. Til slutt endte jeg opp med ble intervjuutskrifter på omtrent hundre og femti sider til sammen.

Generelt fungerer talespråket og skrivespråket på forskjellige premisser. Noe skjer med talespråket når det blir oversatt til tekst. Ord blir tatt ut av deres kontekst. Setninger som virket umiddelbart forståelige kan miste sin mening. Utsagn kan virke upresise eller famlende (Fog, 2004:112). Ikke minst møter man den problematikken når man opererer med to språk. Mistet jeg noe i oversettelsen? Utvilsomt. Språklige uttrykk som blir oversatt, kan aldri bevare sin fullstendige opprinnelige mening. Språklige konnotasjoner varierer fra kultur til kultur (Berkaak & Frønes, 2005). Forskjellige kulturelle diskurser bidrar til å forme diverse fenomensdefinisjoner, noe jeg søker å vise i analysedelen av min oppgave.

Enkelte russiske uttrykk kan ikke oversettes til norsk og fortsatt virke logiske. Noen av informantene mine var veldig flinke til å formulere seg ved hjelp av metaforer og aforismer, ikke alle av dem kunne oversettes. Resultatet av oversettelsen er at materialet mitt er mindre fargerikt enn det i utgangspunktet var. Veileder og andre som har lest førsteutkast til oppgaven har kommentert på at det virker som informantene snakker dårlig norsk. Derfor vil jeg påpeke, kvinnene jeg pratet med snakker ikke dårlig norsk, de snakker veldig bra russisk. Jeg har måttet modifisere materialet med hensyn til setningsoppbygging, russisk og norsk er tross alt to grammatisk ulike språk. Samtidig har jeg forsøkt å ivareta innholdet i intervjumaterialet så godt som mulig. Jeg tror sitatenes ”dårlige norsk” er gjenspeilingen av mitt forsøk på å være tro mot det informantene mine faktisk har sagt. Jeg kviet meg mot å

foreta radikale endringer i datamaterialet. Jeg mener også at hvis jeg skulle ha gjort sitatene helt om til ”bra norsk”, måtte jeg ha forandret alle de typisk russiske uttrykkene som farger mitt intervjumateriale. De finnes rett og slett ikke på norsk. Slike uttrykk er for eksempel ”å ta seg av ildstedet” (skape et hyggelig hjem), ”varme knoklene” (få varmen inn i kroppen) og ”ikke å være i sin tallerken” (å være utilpass).

Oversettelsesarbeidet har trolig bidratt til ytterligere anonymisering av informantene. Om kvinnene har hatt en gjenskjennelig måte å formulere seg på, er den sannsynligvis borte i oversettelsen. Dermed blir informantene vanskeligere å kjenne igjen i den endelige oppgaven.

3.5 Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

”Felles for både kvalitativ og kvantitativ forskning er også at man må ta stilling til og legitimere sine kunnskapskrav” (Widerberg, 2001:17). Jeg vil bruke begrepene *troverdighet*, *bekreftbarhet* og *overførbarhet* (Thagaard, 2002) som grunnlag for refleksjoner rundt prosjektets legitimitet.

Er prosjektet mitt troverdig? Kravet om troverdighet innebærer at forskningen er utført på en tillitsvekkende måte. Forskeren må gjøre rede for hvordan data utvikles, skille mellom informasjonen en har fått under datainnsamlingen og egen vurdering av denne informasjonen. Forskeren må også redegjøre for relasjonen med informanter (Thagaard, 2002:178). Hele metodekapittelet må ses som mitt forsøk på å oppnå troverdighet. Jeg har gjort rede for valgene jeg har tatt underveis i prosessen, hvordan jeg har godt frem og hva jeg har tenkt. Jeg har reflektert over relasjonen mellom informantene og meg. En annen forsker ville ha fått et annet datamateriale. I analysedelen kommer jeg til å skille ut intervjuinformasjonen, slik at informantsitatene blir synliggjort. Samtidig kan ikke datamaterialet ses som uberørt av forskeren. Som tidligere nevnt må mitt intervjumateriale ses som noe endret av oversettelsen. Jeg har likevel forsøkt å ivareta utsagnenes opprinnelige betydning så godt som mulig.

Er min tolkning av resultatene bekreftbar? Argumentasjonen for bekreftbarhet innebærer ”(...) at forskeren gjør rede for den forståelsen undersøkelsen kommer frem til” (Thagaard, 2002:180). Forskeren må være kritisk til egne tolkninger, og prosjektets resultater skal kunne bekreftes av annen forskning (Thagaard, 2002:180). Tidligere har jeg snakket om hvordan min kulturelle bakgrunn kan påvirke resultatene i prosjektet. Min tolkning stammer fra min

kjennskap til både russisk og norsk kultur. Analysen vil basere seg på min tolkning av informantenes perspektiv. Når jeg i de senere kapitler snakker om ”norsk diskursiv referanseramme”, handler det primært om informantenes refleksjoner rundt norsk diskurs. Det samme gjelder ”russisk diskursiv referanseramme”. Når jeg snakker om Russland og Norge, søker jeg ikke å belyse ”sannheten” om hvordan det er her eller der. Jeg vil vise til måten noen diskurser produserer mine informanternes forståelse av seg selv og andre. Parallelt vil jeg drøfte annen forskning, som jeg anser som relevant i forhold til min analyse. Mine analyseresultater kan kanskje finne gjenklang i andre mennesker som befinner seg ”mellom to kulturer” og ikke bare i russiske kvinner.

Er undersøkelsen overførbar? ”Spørsmålet er om den tolkningen som utvikles innenfor rammen av et prosjekt, også kan være relevant i andre sammenhenger” (Thagaard, 2002: 184). Jeg tror at noe av styrken ved mitt prosjekt, ligger i prosjektets overførbarhet. Diskursperspektivet som er oppgavens fundament, er særdeles anvendelig på flere områder enn der jeg har brukt det. Videre tror jeg denne oppgaven ikke kun sier noe om russiske kvinner eller andre innvandrergруппen, men også om Ola og Kari Nordmann. Forskjellige byer, samfunnslag eller subkulturer kan forbindes med diverse diskurser. Diskursperspektivet kan belyse hvordan mennesker kommuniserer og samhandler. Med utgangspunkt i diskurs kan man se hvorfor kommunikasjon av og til svikter. Min måte å angripe perspektivet kan vise hvordan mennesker generelt kategoriserer hverandre, hvordan grupper dannes. Oppgaven kan således løftes opp og belyse noe utover det den umiddelbart handler om.

4 Subjektposisjoner

I dette kapittelet vil jeg belyse de subjektposisjonene som har kommet fram i mine samtaler med russiske kvinner. Det må nevnes at disse er langt ifra uttømmende. Informantene ble i intervjuene eksplisitt spurt om å formulere ”det typiske”. Det vil si at vi primært snakket om ”den typiske russiske kvinnen”, ”den typiske norske kvinnen” med mer. Dette innebærer at mange subjektposisjoner og diskurser ble neglisjert i våre samtaler. Ikke alle kvinner eller menn, mødre eller fedre faller innenfor de subjektposisjonene som blir beskrevet nedenfor. Dette var heller ikke meningen. ”Det typiske” vil ofte tolkes som stereotyper. Begrepet ”stereotyper” har negative konnotasjoner, derfor vil jeg påpeke at jeg ikke ser etter fordommer i min søken etter ”det typiske”. Jeg ønsket derimot å se hva mine informanter løfter frem som ”det vanlige”. Ved å beskrive det som i mine informanters øyne er ”det typiske”, søker jeg å belyse de hegemoniske posisjonene som de russiske kvinnene har måttet forholde seg til både i Russland og her i Norge. De overordnede forskningsspørsmålene jeg ønsker å besvare i dette analysekapittelet er: *Hvilke subjektposisjoner trekker mine informanter frem når de snakker ”om det typiske” i Norge og i Russland? Hvilke kulturelle diskurser kan disse posisjonene belyse?*

4.1 Du er en kvinne – du er en blomst!

Kulturelle diskurser påvirker hvordan vi blir konstruert som kvinner og menn, som maskuline og feminine. Foucaults (2000a; 2000b; 2000c) teorier om produktiv makt viser til denne prosessen. En anekdote fra Larissas ungdomstid kan være en god illustrasjon på hvordan språket bidrar til produksjonen av en spesifikk form for kvinnelighet:

Jeg liker borsj, men jeg liker den med hvitløk. Når jeg som ung bodde med foreldrene mine, kom pappa hjem fra jobb og kjente lukten. Jeg hadde pusset tennene ti ganger og hadde tygget te, og sugde på denne teen. Likevel kjente han lukten og sa: ”Hva, du spiste hvitløk?” Jeg sa: ”ja”. ”Men du er jente, du er en blomst, hvordan kunne du spise hvitløk?”. (Larissa)

En blomst er en interessant metafor for hvordan en ung kvinne skal være. Blomsten er vakker og skjør, den er velduftende. Det samme skal gjelde en ung kvinne. En ung kvinne (forstått som en blomst) skal ikke spise hvitløk, for hvitløk kan assosieres med vond lukt. En slik

tolkning gjelder selvfølgelig ikke alle kulturer, men er gyldig i Russland. Skal en kvinne være en blomst, kan hun dermed ikke spise hvitløk. Slik virker visse kulturelle diskurser på våre handlinger gjennom påbud og forbud om hvordan vi skal oppføre oss. Denne prosessen former oss som individer.

4.1.1 Å passe på seg selv

Ifølge mine informanter er skjønnhetsdiskursen sentral i den russiske kvinnens hverdagsliv. Den russiske kvinnen er – slik som blomsten – vakker. Hennes skjønnhet blir opprettholdt ved at hun *passer på seg selv*. Selve uttrykket ”å passe på seg selv” impliserer en aktiv holdning til og innsats for utseendet sitt, dette innebærer å bruke både tid og penger på skjønnhetspleie. En *ordentlig kvinne* kan ikke ha en slapp holdning til hvordan hun ser ut. Hun skal passe på figuren sin, stelle hår og negler, gå i fine klær og gå med høye hæler. *Det er både leppestift og høye hæler og i det hele tatt klesstilen. (...) Vakre ting er vakre ting (Katjerina)*. Det å være ”vakker” har ifølge de russiske skjønnhetsidealene en sammenheng med det å være *feminin*. *Feminin stil, det regnes som vakkert på en måte. Og hos oss [i Russland] tror jeg man vektlegger skjønnhet (Sofia)*.

Michael S. Kimmel (2004) påpeker at man ikke kan snakke om maskulinitet eller kvinnelighet som om disse var konstante og universelle essenser som gjelder for alle menn og alle kvinner. Man må derimot snakke om kvinneligheter og maskuliniteter fordi disse er historisk, kulturelt og sosialt variable. Når Tamara sier at: *En kvinne skal være feminin*, trekker hun på en spesifikk russisk kvinnelighetsdiskurs der ”feminin” er nodalpunktet. Det er denne diskursen som inneholder momenter som ”høye hæler” og ”leppestift”, ”velstelt hår” og ”lakkerte negler”. I mitt materiale er det denne femininiteten som fremstår som hegemonisk for de russiske kvinnene. De samme momentene blir ansett som feminine også her i Norge, men denne diskursen er trolig ikke like dominerende som i Russland. I Norge er det mulig å finne rom til utfoldelse av andre typer kvinneligheter, samtidig som nodalpunktet ”feminin” kan innholdsutfylles med andre momenter. Forskjeller synliggjøres ofte ved at tegn skifter mening i ulike kulturelle kontekster (Berkaak og Frønes, 2005). ”Høye hæler” kan i én kulturell kontekst tolkes som ”hverdagslig”, mens i en annen kontekst kan de anses som tegn på å være ”pyntet”. Slike kontekstforskjeller kan forstås som forskjeller mellom

diskursive referanserammer. Ifølge Sofia har nordmenn bygget opp en kunnskap og forventninger til russiske kvinners tegnbruk:

Når jeg begynte i jobben [i Norge], forventet de å se en kvinne på høye hæler med lakkerte negler, en dolle. En som selger seg selv utseendemessig på en måte. Utseendet skal være ideelt, med pels og dyre klær, gull, øredobber, slike ting. De ble meget overrasket når jeg kom vanlig sporty kledd. De synes ikke jeg var typisk [russisk kvinne]. (Sofia)

Sofia trekker frem de samme tegnene, altså de samme diskursive momentene som de andre russiske kvinnene. Subjektposisjonen hun formulerer er likevel annerledes enn hos andre informanter. I sitatet ovenfor er de russiske referanserammene erstattet med de norske, slik de blir fortolket av Sofia. Gjennom en annerledes kulturell linse kan den russiske subjektposisjonen *ordentlig kvinne* erstattes med subjektposisjonen *dolle*. De samme momentene dras mot kontrasterende nodalpunkter. Diskursen om en kvinnelighet der ”kvinnen passer på seg selv” konkurrerer med diskursen der ”kvinnen selger seg selv utseendemessig”.

Konkurranse

I Russland blir velstelt ytre forbundet med en hegemonisk kvinnelighet. Elena sier: *I Russland er det en kleskult, den er, den har vært og jeg tror den forblir*, mens Marianna siterer et kjent russisk ordtak: *De møter deg med hensyn til dine klær og avskjediger deg med hensyn til ditt sinn*. ”Klær” og ”utseende” blir ansett som avgjørende momenter hvis du ønsker å posisjonere deg som ”ordentlig kvinne”. Når mine informanter blir bedt om å reflektere over hvorfor det er så viktig ”å passe på seg selv”, utpeker flere av dem *konkurransen* som hovedårsaken.

Det er en stor konkurranse der, for å få en bra mann må du befinne deg på et høyt nivå. Jeg vet ikke om det har en sammenheng med at det er få menn der, eller om mange faktisk drikker, jeg vet ikke. I prinsippet er det veldig vanskelig å finne en bra, solid mann. En mann som har god jobb og lønn. De velger seg også en passende kvinne. (Inna)

Mannsmangelen i Russland har nylig blitt tatt opp i artikkelen ”Kjærlighet på russisk” i Aftenpostens A- magasin. Der hevdes følgende: ”Russiske kvinner lever i snitt 14 år lenger enn sine menn. Stort alkoholforbruk og risikoutsatt arbeid, som gruvedrift, blir utpekt som hovedårsak til den høye dødeligheten blant russiske menn. Dette gjør at det er betydelig overvekt av kvinner i Russland – og kampen om de beste mennene er hard” (A-magasinet, 3.4.2009). ”Skjønnhetspleie” settes også i den norske avisen i sammenheng med

”konkurransen om menn”. Forklaringsvariabelen er således akseptert som gyldig både innenfor den norske og russiske diskursive referanserammen. Konkurransforklaringen fremstår som en naturlig forklaring; nærmest alle mine informanter omtaler sammenhengen mellom ”konkurransen” og ”velflidd ytre”. Er kvinnen vakker, så er sjansen større for å kapre en mann, eller *Det dreier seg om, velg meg!* (Tamara). Den russiske mannen er den som velger, og kvinnen er den som blir valgt.

Utdannelse

Hos oss begynner konkurransen nesten fra første klasse. Må ha gode karakterer, må ha god karakteristikk, må gjennom universitetets opptaksprøver for å studere videre. For å få jobb må en ha gode kontakter, må ha bra diplom. Det er mye vanskeligere å komme seg frem i Russland, særlig hvis du er kvinne. En får livserfaring mye forttere [enn nordmenn]. De [nordmenn] har en mer avslappende livsstil, de er ungdommer til de er tretti år gamle. (Nina)

Nina setter ord på hvordan konkurransediskursen forgreiner seg utover forskjellige deler av livsløpet i Russland. Konkurransen gjelder ikke kun det å skaffe seg en mann, men også å få utdanning og jobb. Hun beskriver livet i Russland som særdeles ”hektisk”. Samtidig etableres en kontrast til det norske hverdagslivet som blir formulert som ”avslappende”.

Flere av mine informanter vektlegger at den russiske kvinnen er ”utdannet” i tillegg til at hun er ”vakker”.

Vi er alle utdannet. I den siste tiden strevde de fleste med å få flere utdannelser. Fordi å få jobb med en utdanning var vanskelig, på grunn av at de fleste hadde to. Ganske opptatt av karriere. Å gjøre karriere, samtidig er familie og barn også i hodet hos alle. (Inna)

Inna trekker frem flere subjektposisjoner som hun mener er relevante for en russisk kvinne, ”karrierекvinnen”, ”mor” og ”kone”. Det kan tenkes at disse posisjonene i praksis overdeterminerer hverandre (Jørgensen og Phillips, 1999: 54). De russiske kvinnene har trolig ikke muligheten til å innta alle disse subjektposisjonene samtidig. Likevel tyder materialet mitt på at de sammen bidrar til å konstruere det kvinnelighetsidealet som russiske kvinner etterstreber, *den ordentlige kvinnen*. ”Intellekt” og ”en til flere høyere utdannelser” blir av mine informanter assosiert med russiske kvinner. De blir oppfordret til ”å gjøre karriere”. Dermed må kvinner konkurrere både *om* menn og *med* menn. Selv om det tilsynelatende er

mannsmangel i Russland har kvinner likevel problemer med å få seg jobb på nivå med menn. Ifølge Smetanina (2006) ble likestilling mellom kjønnene erklært i Sovjet på 1920-tallet, dermed fikk kvinnene muligheten til å ta utdanning og søke på samme stillinger som menn. Likevel innrømmer både kvinner og menn at menn får flere muligheter til å gjøre karriere i Russland (Smetanina, 2006:123-124). Høyere utdanning virker inn på hvordan man klarer seg i *arbeidslivskonkurransen*, og denne er meget hard, ”særlig hvis du er kvinne”.

Diskursene om ”skjønnhet og partnervalg” og ”utdanning og jobb” er to hegemoniske referanserammer, begge bidrar til å forme subjektposisjonene som er tilgjengelige for russiske kvinner. Hvordan kvinnene vil posisjonere seg i forhold til ”karrierекvinnen” eller ”den ordentlige kvinnen”, vil være individuelt.

4.1.2 ”Man kan ikke gå på jobb i joggedress og joggesko”

”Velflidd ytre” og ”utdanning” er således prioriterte momenter som definerer ”den russiske kvinnen”. Ifølge mine informanter er det ”velflidd ytre” som primært skiller russiske kvinner fra norske kvinner, de sistnevnte regnes som relativt ”uflidde”. Det vil si at de ikke ”passer på seg selv” på samme måte som de russiske kvinnene. For mine informanter er det dermed dette momentet som er ”forskjellen som utgjør forskjellen” (Bateson, 2005) mellom dem selv og norske kvinner.

Det er en annen fritid, en helt annen livsstil. Kvinnen er ikke så målrettet til å stelle og pynte seg. På klesplan, annen klesstil. Men det er jo et annet land. Kvinnen er jo gjenspeilingen av livsstilen, samfunnet og i det hele tatt. (...) For de russiske blikk, [er den norske kvinnen] mindre flidd, mindre frisert, enklere kledd. (...) Hva du [som norsk kvinne] synes er komfortabelt å gå i – ikke det du vil se pen ut i, eller sexy – men det som er komfortabelt. Så for de russiske kvinners blikk er de norske kvinnene mindre flidd. De passer ikke på seg selv. (Nadia)

Her italesetter Nadia forskjellene mellom norske og russiske kulturelle referanserammer. Russiske og norske kvinner følger forskjellige diskursive føringer når de skal kle på seg på morgenen. Årsaken til dette er at kvinnes livsstil er ulik. Den russiske kvinnen blir, i lys av konkurransediskursen, nødt til å opprettholde en høy utseendestandard. De norske kvinnene opplever ikke det samme presset, dermed er de ”ikke målrettet til å stelle og pynte seg”. Gullestad (1989) skriver at ”fred og ro” er ansett som sentrale norske kulturelle kategorier. Fra diskursperspektivet kan ”fred og ro” anses som momenter som definerer ”det norske”.

Mine informanter trekker på disse, når de skal beskrive den norske tankegangen. For eksempel forteller *Det første året jeg bodde her, fikk jeg inntrykk av at det som nordmenn er veldig redd for er stress (Nina)*. Nina sier på norsk: *Vi skal ta det med ro, vi skal ikke stresse*. Hverdagslivet i Norge blir beskrevet som lite strevsomt, slik kontrasterer den norske hverdagen den russiske, hvor konkurransen dominerer. Samtidig er det tilsynelatende heller ikke noen nevneverdig ektemannsmangel i Norge. Dermed må ikke norske kvinner konkurrere på den samme måten som russiske.

Vet du hva jeg forteller til nordmenn? "Hvis jeg gikk i joggesko og joggedress, ville jeg aldri ha fått jobb [i Russland]." De spør: "Hvorfor?" Fordi du gir firmaet et ansikt. De vil ha deg presentabel. Et annet spørsmål er om de kanskje drar det for langt? Du må nesten se ut som en fotomodell. Men denne presentabelheten, den må finnes. Hun [norske] synes det er behagelig å gå i joggesko, så hun går i dem. Hun trenger ikke å passe på seg selv, hun har det komfortabelt. (Tamara)

Tamara setter ord på forskjellene mellom norske og russiske kvinners arbeidsantrekk gjennom å bruke til momentene "joggesko" og "joggedress". *Komfort* blir dermed vektlagt av både Nadia og Tamara som sentralt moment i de norske kvinnenenes klesstil, samtidig påpeker de at den norske kvinnen "ikke trenger å passe på seg selv". Hun foretrekker å ha det komfortabelt, mens russiske kvinner må være presentable. "Å passe på seg selv" kan være både stressende og ukomfortabelt. Dette passer verken sammen med de norske "fred og ro"-verdiene, eller er nødvendig i den norske kvinnes hverdagsliv.

Samtidig konstruerer Tamara en binær opposisjon mellom *presentabel* og *komfortabel*. Man kan *enten* være "presentabel", *eller* "komfortabel". Det førstnevnte innebærer "å passe på seg selv", mens det sistnevnte ikke gjør det. Det er ikke nødvendigvis slik at alle norske kvinner går på jobb i "joggesko" og "joggedress". Tamara bruker trolig disse to momentene som eksempler på de mest komfortable og minst presentable klærne hun kan komme på til bruk i jobbsammenheng. På en tilsvarende måte nevner Sofia "gummistøvler" og "sykkelbukser" som akseptable klesplagg i norsk arbeidsliv. Disse står også i en sterk kontrast til den russiske klesskoden.

Mine informanter påpeker at norske kvinner som skal ut på byen, kler seg på en måte som tilsvarer den russiske kvinners klesstil. Til hverdags er den klesstilen altfor "ukomfortabel". *Jeg innbiller meg at det er ukomfortabelt her på høye hæler, fordi at det er småsteiner som ligger slengt over alt (Anna)*. Spørsmålet man kan stille seg er, hvor komfortabelt er det å gå i

høye hæler overhodet? Det er mulig at komfortmomentet ikke er en del av den russiske hegemoniske kvinnelighetsdiskursen, dermed blir ikke komfort ansett som relevant del av det "å passe på seg selv". Hvis presentabel forstås som det motsatte av komfortabel, så velger de russiske kvinnene det første. Ifølge mine informanter velger de norske kvinnene det andre. Det er viktig å huske at de norske kvinnene fortolkes som "uflidd" i lys av den russiske diskursive referanserammen. Som tidligere nevnt kan den russiske kvinnen fremstå som en "dolle" i lys av en norsk diskursiv referanseramme. Forskjellige diskursive kontekster frembringer forskjellige definisjoner på fenomener. Disse styrer våre måter å se og å forstå verden. Når vi fortolker tegn trekker vi på deres forskjell fra andre tegn. Derfor er det ikke så rart at mine informanter utpekte hva som skilte den russiske kvinnen fra den norske og ikke hva som var likt. Det interessante spørsmålet er: I hvor stor grad hadde mine informanter vektlagt at russiske kvinner "passer på seg selv", hvis de opplevde at norske kvinner er flinke til å gjøre det samme? Det er sannsynlig at den "vakre russiske kvinnen" blir konstruert simultant med den "uflidde norske kvinnen".

4.2 Sammenfatning av kvinnelighet

Subjekt- posisjoner	"Den typiske" russiske kvinnen			"Den typiske" norske kvinnen
	Den ordentlige russiske kvinnen	Den russiske karrierekvinnen	Den russiske dolla	Den uflidde norske kvinnen
Diskursivt rammeverk	<i>Russisk diskurs</i>	<i>Russisk diskurs</i>	<i>Norsk diskurs</i>	<i>Russisk diskurs</i>
Diskurs	Konkurranse om menn: "Å passe på seg selv"	Konkurranse i arbeidsliv: "Å gjøre karriere"	Russiske kvinner i Norge: "Å selge seg selv"	Fred og ro Konkurransefravær: "Ikke motivert til å passe på seg selv"
Noen diskursive momenter	Feminin Skjønnhetspleie	Intelligent Utdannet Presentabel	For pyntet Overdreven skjønnhetspleie	Stressunnvikelse Ikke skjønnhetspleie Komfortabel

Tabell 2: "Den typiske" kvinneligheten

I Tabell 2 har jeg oppsummert ”de typiske” subjektposisjonene jeg hittil har omtalt. Subjektposisjonene som er tilgjengelige for russiske kvinner er ”den ordentlige russiske kvinnen” og ”den russiske karrierekvinnen”. Disse posisjonene er koplet til diskursen om konkurransen om menn og arbeidslivskonkurransen. Videre er ”dolla”, i følge mine informanter, en posisjon som koples med norsk diskurs om den russiske kvinnen. ”Den uflidde norske kvinnen” er en subjektposisjon hvor mine informanter posisjonerer norske kvinner. ”Den uflidde norske kvinnen” formuleres ut fra forskjellene til ”den ordentlige russiske kvinnen”.

Tabell 2 er ikke ment å være uttømmende. Ikke alle diskursene som konstruerer russisk eller norsk kvinnelighet er tatt med. Tabellen er en oppsummering av overordnede hegemoniske posisjoner som mine informanter har italesatt i intervjuene. Den gir dessverre ikke rom for en detaljert gjennomgang av alt som har blitt sagt, men er ment å være en kort oversikt. Det vil alltid finnes andre måter å posisjonere seg som ikke tilsvarer de hegemoniske. Når jeg i tabellen skriver ”norsk diskurs” og ”russisk diskurs”, mener jeg måten mine informanter definerer diskursene. Både russiske og norske diskursive rammeverk blir italesatt av mine russiske informanter. Hvis jeg hadde spurt norske kvinner hvordan de definerer den hegemoniske kvinneligheten, ville de kanskje ha løftet frem andre diskurser og subjektposisjoner enn de vi ser i tabellen. Alle tabellene i denne oppgaven vil være basert på informantenes fortolkninger og kommer ikke til å være uttømmende.

4.3 Familieliv: personer og relasjoner

I den innledende delen av kapittelet la jeg vekt på måten mine informanter forestiller seg den russiske kvinnen. Subjektposisjonene som ble formulert la vekt på utseende og intellekt. I den andre delen av kapittelet vil jeg å vise kvinnens relasjon til andre mennesker innenfor et *familierammeverk*. Ifølge Gullestad (2002) består familieliv av minst fire komponenter: personer, relasjoner, oppgaver og boligen, som er kulturelt kodet som et hjem. Hvis man ser ”familieliv” som en diskurs, kan man se på personer i denne som subjektposisjoner og ”relasjoner” og ”oppgaver” som diskursive momenter.” Hjemmet” er en flytende betegnelse som innholdsutfylles av forskjellige diskurser, én diskurs kan for eksempel handle om den konkrete boligen, mens en annen kopler hjemmet med en tilhørighetsidé og identitet (Danielsen m.fl., 2004). Jeg kommer til å ta opp nodalpunktet ”hjem” i kapittel seks. Her vil

jeg fokusere på ”relasjoner” og ”oppgaver”. Ulike diskurser vil utpeke forskjellige måter å fordele oppgaver på personene imellom. I mitt materiale tydeliggjøres særlig to familielivsdiskurser: *den patriarkalske* og *den likestilte*. Disse peker igjen mot større diskurser: *om det tradisjonelle* og *om det moderne*. ”Tradisjonelt” og ”moderne” får forskjellig betydning i ulike kulturelle referanserammer.

4.3.1 Den patriarkalske familieformen

De fleste informantene beskrev den russiske ektemannen som ”forsørger”. Hans oppgave er å skaffe penger til familien. Hvordan disse pengene blir brukt i husholdet bestemmer kona, hun er ”kaptein” i hjemmet. *Russiske menn er forsørgere, de realiserer seg selv gjennom å skaffe penger til familien.(...) Han [den russiske ektemannen] må forsørge, mens kona tar seg av ildstedet. Hun skaper hygge, passer på at barna har tilsyn (Elena)*. Selv forteller hun at hun måtte jobbe samtidig som hun hadde ansvar for hjemmet i Russland. Kona er stort sett nødt til å bidra til husholdet økonomisk og bærer dermed på en dobbel byrde. Samtidig blir mannens posisjon som forsørger ivaretatt ved at han er den som ”tjener mest”. Kona i den russiske familien har nærmest ikke lov til å tjene mer enn mannen. *Hvis du vil tjene mer enn meg, eller om du tjente mer enn meg, ville jeg skilt meg fra deg*, skal mannen til en av Larissas bekjente ha sagt. Kvinnen skal ideelt sett kun jobbe hvis hun er nødt. Hvis mannen ”tjener nok”, kan hun være hjemme. Mine informanter trekker på en familielivsdiskurs som har noen klare ”husmoridealer”. Slike familieformer var vanlige blant middelklassen i blant annet 1950-tallets USA (Kimmel, 2004) og Norge (Gullestad, 2002). Koneposisjonen i familien der mannen er ”forsørger”, velger jeg å kalle *husmoren*. Relasjonen mellom mann og kone, samt fordelingen av oppgaver dem imellom, blir blant annet italesatt på følgende måter:

Mannen mener at hvis han tjener nok penger, så trenger ikke kona å jobbe. Kona må ikke jobbe. Av og til får hun forbud mot å jobbe. ”Hvorfor skal du jobbe når jeg tjener nok? Er det noe du mangler? Penger, ja? Du må være viet til hjemmet”. Mannen er forsørger, kona er hjemme. Selv om det kanskje er forskjeller i store byer. Mennene er hjemme. Men sjeldnere i små byer. Der forblir de gamle skikkene, som før. (Nadia).

Han [tidligere russisk samboer] var imot det at jeg skulle jobbe. Jeg studerte på denne tiden, men ville også jobbe. Men han var imot at jeg skulle jobbe. (...) Hvorfor? Fordi at det ville ta tid. Selyfølgelig ville han at jeg skulle være hjemme og middagen skulle være ferdig når han kom hjem fra jobb. (Anna)

Forsørgerposisjoner blir av Nadia beskrevet som noe tradisjonelt. ”Storbyer” er ofte assosiert med modernitet og utvikling, derfor er det kanskje mulig at de gamle skikkene ikke blir praktisert i en like stor grad der? Anna, som både er min yngste informant og er fra storbyen, har opplevd at hun ikke fikk jobbe fordi samboeren ville at hun skulle være hjemme når han ”kom hjem fra jobb”. Også de andre informantene har fortalt at det er viktig for den russiske mannen at kona er der når han kommer hjem, og ”det skal være middag”. Husmor/forsørgeridealene står sterkt i materialet mitt. Disse subjektposisjonene inngår i en familielivsdiskurs som, ut ifra intervjuene, fremstår som hegemonisk i Russland. Denne familielivsformen velger jeg å kalle for *den patriarkalske familien*. Når andre måter å gjøre familieliv på blir nevnt, er det som eksempel på noe som skiller seg fra normalen, enten på en positiv eller på en negativ måte. For eksempel forteller Anna om ei russisk venninne som har det ”strålende” fordi ”mannen hjelper til hjemme”. *Mannen som hjelper til hjemme* blir også av andre informanter formulert som et positiv subjektposisjon som skiller seg fra ”det typiske”.

Hegemonisk maskulinitet og femininitet på russisk: ”forsørgeren” og ”det svake kjønn”

Forsørgerposisjonen blir av mine informanter fremstilt som en posisjon som representerer ”*hegemonisk maskulinitet*” i Russland (Connell, 1995: 68). Maskuliniteten er hegemonisk når den opptar en dominerende posisjon og definerer forholdet mellom kvinner og menn, samt menn imellom. Denne posisjonen kan alltid utfordres, siden hegemonirelasjonene er historisk foranderlige (Connell, 1995: 77). Ikke alle menn lever i tråd med den hegemoniske definisjonen, dermed vil det alltid finnes rom for alternative måter å *gjøre kjønn* på (West og Zimmermann 1987). Likevel peker mitt intervjumateriale i retningen av at mine russiske informanter forventer at en *maskulin* russisk mann bør leve opp til den hegemoniske maskuliniteten som konstrueres i sammenheng med forsørgerposisjonen.

Den hegemoniske maskuliniteten må forstås i relasjon til femininiteten. Maskuliniteter eksisterer kun som kontrast mot femininitet (Connell, 1995:68). Den russiske ektemannen er, ut fra den patriarkalske familiediskursen, familiens overhode. Han er ”patriarken”. For å kunne være ”overhode”, må mannen stå i en overlegen posisjon i forhold til kvinnen. Den russiske *husmoren* blir av mine informanter beskrevet som ”østlig stereotyp”, hun er ”underkastet mannen”. Videre beskrives ”forsørgeren” som ”kravstor”, han har mange

forventninger til ”husmoren”. Her kan det trekkes paralleller til konkurransediskursen. Kvinnen må leve opp til en del krav til utseende og holdning for å få seg en mann. Når hun først har oppnådd dette målet, er mannen berettiget til å kreve mer. Konkurransediskursen konstrueres rundt mannsmangelen. Hvis kona ikke lever opp til standardene, vil en annen kvinne kanskje ta hennes plass. *Utroskapet er historien til alle russiske kvinner (Elena)*. ”Forsørgeren” opprettholder en overlegen posisjon i relasjon til ”husmoren”. Hun er økonomisk avhengig av ham, dermed må hun leve opp til kravene hans i frykt for at han vil forlate henne.

Vi er litt sånn, vi forventer, tigger, prøver å spille den svake rollen (Sofia). På denne måten oppnår de russiske kvinnene å bli posisjonert som ”feminine”, på samme tid som mennenes status som ”maskuline” blir bekreftet. For å klare å oppnå et samliv med en mann, bør en russisk kvinne posisjonere seg i den ”svake rollen”. Hun må leve opp til forventningene om ”underdanighet” og ”forsvarløshet”. Slik formulerer mine informanter den russiske *hegemoniske kvinneligheten*.

I Stortingsmelding nr. 8 (2008-2009) blir kjønnsrolledelingen, der menn er forsørgere og kvinner er knyttet til omsorg og den private sfæren, omtalt som ”tradisjonell maskulinitet” og ”tradisjonell kvinnelighet”. Disse blir beskrevet som normen i norske familier på 1950-1960 tallet (St. meld.nr.8, 2008-2009: 135). Dermed blir denne rollefordelingen i politikken ansett som gammeldags i en norsk familie. Samtidig har studier av etniske minoritetsmenn i Norge (Skarsaune, 2006 i St.meld. nr.8) og i Danmark (Jensen og Liversage, 2007 i St.meld.nr.8) vist at forsørgeridealet står sterkt i deres maskulinitetsforestillinger. Etnisk norske menn forbindes dermed med en diskurs om ”moderne maskulinitet”, mens etniske minoritetsmenn koples med en ”tradisjonell maskulinitet”. Mine russiske informanter følger således en kjent diskurs også i en norsk sammenheng. Kulturelle diskurser og fortellinger påvirker måten kjønnsrelasjonene utspilles på. For eksempel finnes det i Russland et utsagn: ”Å føle seg trygg og beskyttet bak noen, som bak en steinmur” (Smetanina, 2006:127). Slike uttrykk bidrar til å opprettholde de hegemoniske idealene og ideen om kvinnen som en som må beskyttes. Fordi ”den tradisjonelle” måten å gjøre kjønn på diskursivt koples med ”fortidens Norge”, kan den i norsk sammenheng ses som ”utdatert” og ”umoderne”. Selv om kjønnsrollene kan defineres som tradisjonelle med norske begreper, leses de ikke som

”utdaterte” og ”umoderne” av russere. Det ligger en selvmotsigelse i at noe som gjøres av mange mennesker her og nå, er umoderne for dem som gjør det.

Om en russisk kvinne derimot posisjonerer seg i den subjektposisjonen som med norske begreper kan kalles ”moderne karrierekvinnen”, kan det virke negativt på hennes sjanser til å oppnå samliv.

Kvinnerollen er selvfølgelig underdanig i Russland. Og hvis kvinnen er selvstendig og det er igjen... For eksempel rektoren til min datter, hun var 29 år for to dager siden, hun var gift, ble skilt, har også to høyere utdannelser, veldig flink, men har uflaks med menn. De mennene som er verdige henne vil ha en underdanig kvinne. Andre bruker henne. Hun er søt, kler seg bra, og er høy og slank. Ikke verdsatt, hun er en ikke verdsatt kvinne. (Larissa)

Kvinnen i Larissas fortelling blir beskrevet som ”ikke verdsatt”. Dette fordi at hun ikke posisjonerer seg i tråd med forventningene til ”underdanighet” som danner den hegemoniske femininiteten. Dette viser til hvordan forskjellige russiske subjektposisjoner overdeterminerer hverandre. I den innledende delen av kapittelet beskrev jeg subjektposisjonen ”karrierekvinne”. ”Å gjøre karriere” ble av mine informanter beskrevet i positive termer. Å lykkes i arbeidslivskonkurransen kan likevel virke som et hinder for dine sjanser i konkurransen om menn. I relasjonen til en mann blir kvinnens tilstedeværelse ”i hjemmet” mer verdsatt enn hennes tilstedeværelse ”på jobb”. ”Karrierekvinnens” måte å gjøre kvinnelighet på samsvarer i en større grad med norske likestillingsidealer, enn med russiske husmor/forsørger-idealer.

4.3.2 Den likestilte familieformen

Likestillingsidealet fungerer som et kontrasterende moment mellom den norske og den russiske familielivsdiskursen. Derfor vil jeg kalle den norske familien for *den likestilte familien*. Den patriarkalske og den likestilte familien er konstruert ut ifra forskjellige diskurser. Den patriarkalske familien blir i Norge, som tidligere nevnt, begrepliggjort som ”tradisjonell”, mens den likestilte familien er ”moderne”. Disse familielivsdiskurser legger føringer på forskjellige måter å gjøre kjønn på i samliv.

Likestilling mellom kvinner og menn i det norske samfunnet er en politisk målsetning for den norske regjeringen (St.meld.nr.8, 2008-2009). Kjønnslikestilling er ansett som en

grunnleggende verdi i Norge. Det er en ideal som russiske kvinner må ta stilling til når de bosetter seg her. Det likestilte samlivet blir gjennom samfunnsbegreper fremstilt som ”det gode samlivet” (Lotherington, 2008: 19). Kjønnslikestilling blir således konstruert som en positiv norsk verdi, noe som russiske kvinner må forholde seg til i sine samliv. Hvorvidt det faktisk er likestilling i den gjennomsnittlige norske familien er ikke relevant i denne sammenheng. Det relevante er at de russiske kvinnene *tror* at det er likestilling.

Hegemonisk maskulinitet og kvinnelighet på norsk: ”Partnere”

Ifølge mine informanter, blir makten mellom partene i den patriarkalske familien skjevt fordelt. Kona er underordnet mannen. I motsetning til dette blir ektemannen og kona i den likestilte familien fremstilt som *partnere*. Dette samsvarer med måten samliv begrepliggjøres i Stortingsmelding nr. 8 (2008-2009), der to ”partnere” inngår i ”et felles prosjekt” som er familielivet (St.meld.nr 8, 2008-2009:70). Mine informanter tolker norske kjønnsroller i lys av den russiske ”hegemoniske maskuliniteten” og ”hegemoniske kvinneligheten”. Deres lesning av den likestilte familien tilsier at kjønnsrollene er utvisket, norske ektemenn er ”mindre maskuline”, norske koner er ”mindre feminine”. Slik blir ”maskulinitet” og ”femininitet” diskursivt forbundet med arbeidsfordelingen i hjemmet. I ”den patriarkalske familien” er hushold og omsorg kvinnens oppgaver, mens mannen bidrar økonomisk, samt utfører tradisjonelle mannlige oppgaver: ”å skifte dekk”, ”å banke inn spiker” med mer. I ”den likestilte familien” blir husholdsoppgaver tilsynelatende jevnt fordelt og begge ”partnerne” må bidra til husholdet økonomisk.

Hvis mamma avgjør alt hjemme og pappa har konerollen så blir disse guttene... De har ikke slik som oss kvinnerollen (Larissa). Larissa antyder at norske menn blir sosialisert inn i tradisjonelle kvinneroller. Ved å ta på seg ”kvinnelige oppgaver”, fremstår mannen som ”mindre maskulin”.

De [norske kvinner] trener dem [norske menn] opp, gjør dem mer kvinnelige i hjemmet. De prøver å få mannen til å gjøre alt. (...) De må gjøre alt i hjemmet når de har norske koner. Sitt og kvinnens. Og de vil at kvinnen også skal gjøre sitt og deres på samme måte. (Sofia)

Ut ifra en russisk diskursiv referanseramme beskriver Sofia de norske konene som mektige, de ”trener” sine ektemenn og gjør dem ”kvinnelige” i hjemmet. Andre definerende momenter for norsk kvinne i mitt materiale er: ”partner”, ”bestemt”, ”vil være sterk” med mer.

Momentene ”bestemt” og ”sterk” blir av mine informanter fremstilt som maskuline egenskaper. Mine informanter anser ”den norske kvinnen” som ”mindre feminin” enn ”den russiske kvinnen” i både utseende og i relasjonen til en mann.

Fra en norsk referanseramme har likestillingsdiskursen bidratt til å omdefinere ”maskulinitet” og ”femininitet”. Likestillingsgranskningen viser at det har blitt større aksept for likestilling i form av arbeid, matlaging og omsorg. Dette har ikke dannet en større aksept for friere kjønnsgrenser (St.meld.nr.8, 2008-2009: 137). Fortsatt er begrepet ”feminin” tradisjonelt sett reservert for kvinner, mens ”maskulin” er normalen for menn. Dermed anser trolig ikke den norske mannen seg selv som ”mindre maskulin” selv om han har fått mer ansvar for husarbeid. De russiske kvinnene leser norske menns adferd ut fra en russisk diskursiv referanseramme og fortolker ham som mindre maskulin. Mens innenfor den norske diskursive referanserammen har likestillingsdiskursen bidratt til å forskyve grensene for hva det vil si å være maskulin.

”Den nye mannen” (St.meld.nr.8., 2008-2009: 136) er likestillingsorientert samtidig som han er maskulin. Dette tyder på at det er heller de diskursive momentene ”husarbeid” og ”matlaging” som er i ferd med å miste sitt feste rundt nodalpunktet ”kvinnearbeid” i kjønnsrollediskursen. Når slike momenter blir omdefinert som ”felles arbeid i likestilt familie” består mannens opplevelse av maskulinitet, samtidig som han anser seg som ”likestilt” og ”moderne”. Disse momentene former den norske ”hegemoniske maskuliniteten”. En slik diskursiv forskyvning har trolig ikke skjedd i Russland, dermed fortolker mine informanter de norske menns måte å gjøre kjønn på som ”feminint”.

Den norske mannen og den russiske mannen - en konstruert dualisme

Ikke alle russiske menn har muligheten til å posisjonere seg i tråd med den russiske ”hegemoniske maskuliniteten”. Kollapset av USSR samt politiske og økonomiske endringer på 90-tallet har, ifølge Natalia Koukarenko (2007), ført til et diskursivt fenomen som ble omtalt som ”maskulinitetskrisen”. Den økonomiske situasjonen i landet gjorde det for mange familier umulig å overleve på én inntekt. Russiske menn som feilet i å oppnå forsørgeridealet opplevde seg som tapere. Når en ikke klarer å oppnå den ”hegemoniske maskuliniteten”, vil det alltid finnes alternative posisjoner en kan innta, disse posisjonene vil bli fortolket i forhold til den hegemoniske. For eksempel nevner Larissa ”*snylteren*”. Hvis han mister jobben (...)vil

han lete etter en spesiell jobb, ikke hva som helst, han vil ligge ved peisen. Og hans kone må forsørge ham, betale for skolegangen til barnet (Larissa). ”Snylteren” er i motsetning til ”forsørgeren” ikke ”en ekte mann”, dette er en negativ posisjon. ”Snylteren” feiler i forsørgerrollen og overlater den til kona. Forsørgeridealet innebærer trygghet for kvinnen, ”som bak en steinmur”. ”Trygghet ”og ”stabilitet” er, ifølge mine informanter, noe mange russiske kvinner mangler i sine samliv med russiske menn.

Han [norsk ektemann] vil alltid komme hjem på kvelden, han vil alltid ta med lønnen hjem. Han kommer aldri til å bli full (...) Man vet aldri hva man skal vente fra en russisk mann, når han kommer hjem, hvor mange penger han vil ha med seg hjem. Man vet aldri. Det er min erfaring. (Inna)

Inna etablerer en kontrast mellom den russiske og den norske ektemannen. Den russiske ektemannen fremstilles som ”ustabil” og ”upålitelig”. Dette skiller ham fra den norske ektemannen som er både ”pålitelig” og ”stabil”. Andre momenter som ble trukket frem i sammenheng med subjektposisjonen ”norsk ektemann” er: ”mindre kravstor enn den russiske”, ”større respekt for kvinnen enn russeren”. *Her [i Norge] venter ingen av deg at du skal følge han til døra, møte med fanfarer*, sier Larissa og impliserer en kontrast mellom nordmannen og russeren. Subjektposisjonene blir konstruert i relasjon til hverandre. Nordmannen blir beskrevet i kraft av det russeren ikke er, russeren blir beskrevet i kraft av det nordmannen ikke er. Den norske og den russiske mannen i mitt materiale blir nærmest konstruert som binære opposisjoner. På samme måte som med de russiske og norske kvinnene tidligere i kapittelet, blir forskjeller menn imellom vektlagt, mens likhetene forblir i skyggen.

4.3.3 Skal kvinnen jobbe eller forsørges?

Ingen [russiske kvinner] vil jobbe. Det er virkelig slik, de jobbet mye i Russland og det var vanskelig liv for mange. Kvinner over førti vil ikke jobbe. Nordmenn forstår det ikke selyfølgelig. Og jeg tror at problemer er stort sett på grunn av det. Videre, våre menn er også rause, disse her er gjerrige. De sier at de er økonomiske. (...) Vi hadde forskjellige nasjoner i Sovjet, hos oss er det rause menn. Mannen vil vise alt, ikke fordi det er kjønnstrekk, men det er oppdragelsen. (Larissa)

Larissa setter ord på en subjektposisjon som ikke er tilgjengelig for russiske kvinner i Norge. Hun snakker om den russiske kona som ønsker å være hjemmeværende, men ikke får lov til det. Kvinnen er sliten etter den tunge russiske hverdagen. Den russiske diskursive referanserammen tilsier at hvis mannen har muligheten til å forsørge familien, bør kona være

”husmor” i hjemmet. Den norske diskursive referanserammen, slik mine informanter tolker den, gir ikke rom for å spille ut en ”hjemmeværende” subjektposisjon. Anne Britt Flemmen (2007a) intervjuet menn som var gift med russiske kvinner og fant ut at de ville at konene skulle være yrkesaktive. For eksempel etablerer informantene Kåre en skille mellom russiske kvinner og ”andre innvandrerkvinnfolk” som bare ”vil være hjemme” (Flemmen, 2007a:115). Norske menn som gifter seg med russiske kvinner blir, ifølge Flemmen, ofte mistenkt for å ønske seg en underdanig kvinne. Gjennom å påpeke at de vil ha en yrkesaktiv kone, forsøker de å avkrefte mistanken og vise at de er ”likestilte” og ”moderne” (Flemmen, 2007a). Å være ”likestilt” og ”moderne” bidrar, som tidligere nevnt, til å forme den norske ”hegemoniske maskuliniteten”.

Når mine informanter setter ord på den ”hjemmeværende kvinnen”, snakker de ikke om ”andre innvandrerkvinnfolk”, men om ”andre russiske kvinner”. Videre trekker de *andre* russiske kvinnene sannsynligvis på den patriarkalske familielivsdiskursen som legitimerer kvinnens ”hjemmeværende”- posisjon. Den norske mannen ”vil at kvinnen skal jobbe” fordi at hans utgangspunkt er likestillingsdiskursen, hvor det forventes av ham å ville at kona skal jobbe. Dermed kan det oppstå konflikt på basis av at den russiske kvinnen synes mannen er ”gjerrig”, og den norske mannen synes hans russiske kone er ”lat”. Konfliktene hviler på forskjellige kulturelle definisjoner av familieliv og kjønnsrelasjoner.

4.3.4 Barneoppdragelse

Mor Russland

I den russiske kulturen blir morskapen vektlagt på en gjennomgripende symbolsk måte. Denne tematikken blir blant annet tatt opp av Joanna Hubbes i boken *Mother Russia* (1988). Mor er både metafor for Russland og for jorden generelt. Store elver som renner gjennom landet blir tradisjonelt kalt for mødre. Moren blir representert gjennom forskjellige skikkelser og sentrale figurer i russisk folkløse. Mor Russland har også blitt dyrket av russiske forfattere, kunstnere og intellektuelle på nasjonalromantisk vis (Hubbes, 1988). Disse kulturelle røttene har uten tvil formet diskursene som definerer subjektposisjonen ”mor” i dagens Russland. Koplingen mellom subjektposisjonene ”mor” og ”kvinne” er tilsynelatende ikke under forhandling. Denne ”naturlige” forbindelsen illustreres blant annet av Marianna. Hun forteller at det finnes to typer kvinner i Russland: *Husmor og kvinnen som jobber. I*

forbindelse med de som jobber er det et spørsmål om hun jobber alene og oppdrar barna, eller jobber ektemannen også. Det som er spennende i Mariannas sitat er at begge russiske kvinnetyper er mødre. For henne finnes ikke den alternative subjektposisjonen ”kvinne uten barn”. Ifølge mine informanter har moren omsorgsansvaret i ”den patriarkalske familien”. Kvinnens ansvar som mor fremheves gjennom en *biologisk diskurs*:

Jeg mener at kvinnene skiller seg fra menn, fysisk og... Kone, det er jo i bunn og grunn kvinnen som føder barn. Kvinnen kan bedre ta seg av nyfødte. Hun har mating, melk, instinkter. Alt dette er fra naturen. Så kvinnen må ta seg av barna og hjemmet. Det er mer logisk i sin natur. Men selvfølgelig må kvinnen også jobbe. (Nadia)

Mannen må slippe frem, mannen må åpne dører, mannen må hjelpe. Fordi kvinnen i seg selv, fra naturens side, er mor. Jeg skjønner uansett ikke dette med at det er likt. (Elena)

Det er selvfølgelig slik at kvinnen skiller seg fra mannen gjennom biologiske forskjeller. Kvinnen er den som kan føde barn. Men koplingen av ”biologi” og plikter som ”husarbeid” med en spesifikk subjektposisjon må sies å være kulturelt forankret. Dermed blir den russiske kona diskursivt pålagt mange plikter. Hvis en russisk kvinne velger å posisjonere seg som ”kone” og ”mor” må hun forholde seg til disse diskursive momentene.

Russisk mamma må skape ”hygge i hjemmet”. ”Matlukt” og ”varme” er andre momenter som har blitt tatt opp i forbindelse med mammaposisjonen. Flere informanter omtaler den russiske mammaen som en ”hønemor”. *Vi (russiske koner/mødre) forholder oss annerledes. Våre barn er syke, vi tar oss av dem, våre ektemenn er syke, vi tar oss av dem. (...) Jeg tror at vi passer mer på, tar oss mer av andre, vi er annerledes (Tamara)*. Tamara fremstiller ”russiske mødre” som særdeles omsorgsfulle. Nina forteller også at det er mer ”tilsyn” og ”kontroll” av små barn i Russland enn i Norge. Forskjellige kulturelle diskurser bidrar til å konstruere de fleste måter å definere ”omsorg” på. I mitt materiale blir den satt i sammenheng med morsposisjonen. Det er primært ”den russiske mammaen” som ble beskrevet. ”Den norske mammaen” blir ikke tatt opp som et særegent nodalpunkt. Mine informanter setter derimot ord på kontrasten mellom russisk og norsk *barneoppdragelse*. Denne definerer de i sammenheng med det overordnede synet på barnet i Norge og i Russland. I Norge blir ”barnet” behandlet som *et selvstendig individ*, forteller informantene mine. *Hva vil du ha? Skal vi gå? Kan vi gå?”, spør de [nordmenn] et tre år gammelt barn. Skal du spørre ham? Si til ham vi skal gå dit hen. (Sofia)* ”Det norske barnet” får ”bestemme selv”, har ”mye frihet”,

”lenger barndom” og ”blir respektert”. Samtidig beskriver mine russiske informanter norske barn som ”uoppdragne”.

Den russiske barneoppdragelsen blir beskrevet som ”streng”. ”Tilsyn”, ”kontroll” og ”plikter” er sentrale momenter. I Russland er det foreldrene som ”bestemmer over barnet”, barnet er heller ikke ”respektert” på samme måte som i Norge. Dermed er ikke ”selvstendig individ”-posisjonen tilgjengelig for russiske barn. ”Barndommen” blir beskrevet som kortere enn i Norge fordi skolesystemet baserer seg på ”konkurransediskursen”. Dette innebærer at barnet tidlig blir ”presset” av mange forpliktelser og oppgaver. *De [russiske barna] har mange hjemmelekser, så må de først løpe til musikkskolen, så kunst, stakkarer. De har så mye last, de har ikke noe barndom fra de er nådd skolealder* (Nina). Ifølge mine informanter er russiske barn overbelastet, mens norske barn ikke er belastet nok. ”Den gode barneoppdragelsen” blir beskrevet som en syntese av både norske og russiske momenter.

Den imponerende norske pappaen

Som tidligere nevnt blir ikke ”den norske mammaen” nøye beskrevet som en særegen subjektposisjon. Den norske pappaen blir derimot fremhevet i samtlige intervjuer.

En russisk venninne kom på besøk fra Russland, barna var to år og tre måneder, jeg sa til henne: ”La oss kjøre til byen, rusle litt der.” Hun ble helt skrekkslagen: ”Skal han [Ninas ektemann] være alene med to sånne små barn?” Jeg sa: ”Ja, hva er så rart med det? Jeg er jo med dem alene, hvorfor kan ikke han?” Jeg vet at mine russiske venninner fra Russland blir sjokkert av dette. De forstår ikke hvordan pappa kan være alene med så små barn fordi deres ektemenn ikke gjorde det med deres barn. Mens her er det helt normalt og rimelig, og ingen blir overrasket av det. Og pappaene går rundt med barnevogner akkurat som mødrene. (Nina)

Ninas fortelling synliggjør hvordan relasjonen far og barn kan konstrueres som forskjellig i ulike kulturelle kontekster. I den likestilte familien er pappas oppgaver nærliggende mammas oppgaver. Dermed er den norske faren konstruert som ”en omsorgsgiver”. *Norsk pappa* ”er alene med små barn”, ”går tur med barnevogn”, ”bader barna”, ”tar dem med på aktiviteter”, ”går på foreldremøter”, ”går på legek kontroll”, ”skifter bleie”, ”har kontakt med barna etter skilsmisse” med mer. Den russiske faren blir, som den russiske ektemannen, konstruert ut ifra forskjell fra den norske faren. *Russisk pappa* er ”ikke interessert i sine barn”, ”er ikke alene med små barn”, ”skifter ikke bleier”, ”går ikke på foreldremøter”, ”har ikke kontakt med barna etter skilsmisse” med mer. Det den russiske pappaen gjør i relasjon til sine barn er for

eksempel ”å ta dem med på kafé”, ”å gi penger for å kjøpe noe”. Det russiske far-barn forholdet blir konstruert som en materialistisk relasjon. Russisk pappa er, lik den russiske ektemannen, ”en forsørger”. Omsorgsgiveroppgaver er, ut fra den russiske hegemoniske diskursen, forbeholdt moren.

Med utgangspunkt i Foucault (2008) kan det sies at kunnskapsregimer har produsert ”den nye faren”. I Stortingsmelding nr.8 (2008-2009) vektlegger den norske regjeringen at både far og mor er viktige omsorgspersoner for barnet. Stortingsmeldinger kan trolig analyseres som bærere av diskurser som er ansett som hegemoniske eller søker å oppnå hegemoni. I Stortingsmelding nr. 8 er den diskursive koplingen mellom ”maskulinitet” og ”omsorg” svært fremtredende. Omsorg for egne barn blir ansett som en komponent ”i den moderne maskuliniteten”. En slik kopling har trolig blitt influert av kjønnsforskning som har presset frem likestillingsdiskursen. Denne diskursen har igjen forårsaket politiske vedtak, slik som for eksempel fedrekvoten. På denne måten blir ”den nye faren” produsert som et ideal som norske menn må forholde seg til. Ifølge mine informanter har ikke en tilsvarende diskursiv kopling skjedd i Russland i en like stor grad. Den russiske faren blir dermed ut ifra den norske retorikken kalt ”den tradisjonelle faren”, slik den norske faren var på 1950-1960 tallet.

På samme tid blir ikke ”den tradisjonelle faren” ansett som en negativ subjektposisjon i en russisk kulturell kontekst. Inna forteller at hun ikke opplevde sin egen far som dårlig forelder selv om han ikke gikk på foreldremøter. *Det var jo slik det var fordelt. Mamma fulgte alltid til barnehagen, hentet og fulgte til skolen og alt. Mens pappa (...), han var der, men han gjorde bare ikke dette (Inna)*. I dagens Norge ville omsorgsmangel fra farens side trolig ha blitt møtt med moralsk forargelse. Nordmenn har internalisert likestillingsdiskursen og ser fenomener i lys av denne. For innvandrere som har vokst opp i en annen kultur, og er vant til andre forventninger til papparollen, kan det derimot være ”sjokkerende” at norske fedre triller barnevogn og skifter bleier. Det strider imot deres forventninger til farskap, og det de selv anser som normalt. Derfor blir Ninas venninne, i fortellingen overfor, skrekkslagen når hun får vite at små barn skal være helt alene med faren sin. Nina har, i motsetning til venninnen sin, aldri hatt barn med en russisk mann, dermed ser hun ikke noe rart ved denne situasjonen.

Diverse nodalpunkter og subjektposisjoner blir omkranset av forskjellige diskursive momenter, på denne måten blir ulike familielivsformer produsert. Diskursene som dannes påvirker våre handlinger og blir kulturelt reproduisert og omforhandlet. Når diskursen har blitt

trukket på mange ganger, hender det at den blir naturalisert. Slik fremstår ”omsorg” som en naturlig del av mor-barn relasjonen i den patriarkalske familien, mens faren er ”forsørger”. I den norske likestilte familien er ”omsorg” ansett som en del av både mor-barn og far-barn relasjonen.

4.3.5 Bestemoren

Den russiske kvinnen har en tung byrde å bære. Det russiske samfunnet stiller mange krav til kvinnen, både til hennes utseende, utdannelse og til hennes koneposisjon i samlivsrelasjoner. Sofia beskrevet henne som *en superkvinne*. *En russisk kvinne*, siterer hun dikteren Nikolaj Nekrasov, *kan stoppe en galopperende hest og gå inn i et brennende hus*. Videre forteller Sofia at ”svakhet” ikke er en iboende egenskap ved den russiske kvinnen. Det er bare en måte å posisjonere seg i samlivsrelasjoner.

Man må finne balansen. Ømhet, og forsvarsløshet, og svakhet. På den andre siden kan hun reise seg opp og tjene penger hvis ting ikke går som de skal. Når våre menn fordrikker seg, blir kvinnen til en slik styrke! (Sofia)

Som tidligere nevnt, har kvinnes mangfoldige posisjoner en tendens til å overdeterminere hverandre. Det er vanskelig å være sterk og svak på samme tid, å være karrierekvinne og god kone. Dette gjør at kvinnes liv i Russland er svært hektisk. Ifølge mine informanter blir russiske kvinner etter hvert ”slitt ut”. Derfor er selv *superkvinnen* avhengig av et aktivt sosialt nettverk som kan hjelpe ta på seg noen av hennes oppgaver. Bestemødre fungerer som et slikt nettverk i den unge russiske barnefamilien.

Russiske kvinner er stort sett svært unge når de får barn, dermed er bestemødrene også i relativt ung alder. Grunnet tidlig pensjonsalder, har de tid til å passe barnebarn (Lotherington, 2008:16). I mitt materiale blir *den russiske bestemoren* mye omtalt. Den russiske storfamilien blir beskrevet med gjensidig avhengighetsforhold familiemedlemmene imellom. Dette gjelder i stor grad den kvinnelige delen av familien. Siden kvinnen er den som sitter med ansvaret for hus og barn samtidig som hun jobber, trenger hun bestemorens hjelp. Bestemor er igjen avhengig av barna for økonomisk støtte.

Den russiske bestefaren blir ikke omtalt av mine informanter i noen nevneverdig grad. Det kan kanskje tenkes at dette har en sammenheng med en gjennomsnittlig lav levealder blant

russiske menn. *Russland er kvinnes land, størst prosent. Derfor er kvinnen først mor så bestemor. Når hun har oppdratt barna, må hun hjelpe barnebarna. Barna vil hjelpe henne materielt (Elena).* I forbindelse med den russiske småbarnsfamilien blir ”bestemor” beskrevet som ”en hjelper”. Mine informanter snakker mye om at russiske barn tilbringer mye tid hos bestemødrene sine, særlig hvis begge foreldrene jobber. Den russiske bestemorposisjonen blir blant annet beskrevet med momentene ”jobb” og ”slit”. Informantene forteller at russiske barnebarn ”blir hengt på”, ”er alltid på bestemoren”. Selv om disse uttrykkene ikke er logiske på norsk, er de innarbeidet inn i det russiske språket. Uttrykkene impliserer at barnebarna er en ”byrde” og en ”last” som bestemødrene må bære.

Å passe på seg selv i sine eldre dager

Bestemødre her [i Norge], bestemødre, de er den hele armeen som lever her med helt andre forståelser. (...) Den største prosenten er mennesker som har nedbetalt gjelden sin og kan tillate seg å nyte livet. På hvilken plan? De kan tillate seg virkelig å slappe av, det er masse mennesker her som drar til Filippinene og til Thailand. Her er det bra klima, men de kan også tillate seg å varme knoklene [på ferie]. (Elena)

Ifølge Elena kan *den norske bestemoren* i motsetning til den russiske tillate seg ”å slappe av”. Både hun og andre informanter fremstiller *norsk bestemor* som ”økonomisk uavhengig”, videre forbindes bestemoren med momentene ”fritid” og ”ferie”. Samtidig har hun ikke ansvaret for barnebarn på samme måte som den russiske. En norsk bestemor har, ifølge mine informanter, både ”tid” og ”penger” til å bruke på ”å nyte livet”. Slik blir diskursen om ”å nyte livet” italesatt av informantene mine. Denne kopler de med den tidligere nevnte ”å passe på seg selv”-diskursen.

De har veldig velflidde eldre damer [i Norge]. Vakker alderdom, den er verdig. Hos oss i Russland er det annerledes, den unge kvinnen er velflidd, mens kvinnene over 40 er gamle kjerringer (Tamara). Ifølge Tamara blir de norske kvinnene ”ordentlige” først når de begynner ”å passe på seg selv”, dette gjør de når de blir eldre. Mine informanter trekker et slikt skille mellom ”yngre” og ”eldre kvinner” både i Norge og i Russland. Eldre norske kvinner ”passer på seg selv”, mens eldre russiske kvinner stort sett ikke har muligheten til å skjønnhetspleie. Jeg ser subjektposisjonene ”eldre kvinne” og ”bestemor” som overlappende. Dette på grunn av at eldre kvinner ofte er bestemødre, og fordi mine informanter ikke

oppretter noe spesifikt skille mellom de to diskursive posisjonene. På samme måte som med de yngre kvinnene, tydeliggjøres kontrastene når ”russisk” og ”norsk” blir sammenlignet.

Kvinnene som er eldre, nærmere seksti, man kan se at de alltid går i pensko, og støvler med hæl, og kåpe, og drakter, og alt mulig. De er fine på håret. Man tenker: For en behagelig kvinne! (...) Våre [russiske eldre kvinner] er omvendt. (...) De er mer opptatt, virkelig mer opptatt. [Norske kvinner] de som er her, de har ikke så mye som kan oppta dem. De har jobbet, kommet hjem og det er det. Hos oss er livet litt vanskeligere, dermed får kvinnene ikke så mye tid. (Katjerina)

Ifølge Katjerina og andre informanter, er ”den russiske eldre kvinnen” altså ”mer opptatt” enn ”den eldre norske kvinnen”. Dette begrunnes med alle arbeidsoppgavene som kvinnen har i den hektiske russiske hverdagen. Selv når kvinnen når pensjonsalderen får hun ikke ”slappe av” fordi bestemorsposisjonen innhenter henne. Kvinnen får dermed mindre tid til ”å passe på seg selv”. Etter hvert som den russiske kvinnen blir eldre, blir konkurransediskursen i mindre grad relevant for henne, dermed blir noe av motivasjonen bak ”å passe på seg selv” borte. Dette gjelder ikke alle kvinner. Nadia forteller for eksempel at eldre russiske kvinner i lederstillinger *fortsetter å passe på seg selv*, fordi de fortsatt er berørt av konkurransen og behovet for å være ”presentable”. Men dette gjelder nok ikke flesteparten av russiske eldre kvinner.

Mine informanter gav meg ingen forklaring på hvorfor det er så stor forskjell mellom yngre og eldre norske kvinner. Livet til eldre norske kvinner fremsto ikke som mindre ”komfortabelt” selv om de valgte ”å passe på seg selv”. Situasjonen er heller omvendt, med økt antall ferier og mer fritid fremstilles de eldres liv som svært komfortable. ”Å passe på seg selv” må dermed ses som et element som skifter mening etter hvert som det inngår i en annen livsfase der andre diskurser gjelder. I diskursen som er stort sett gjeldende for yngre kvinner settes det i sammenheng med ”konkurransen”, i diskursen som gjelder eldre kvinner settes det i sammenheng med ”å nyte livet”. ”Å passe på seg selv” fungerer således som et moment som peker på forskjellen mellom norske og russiske kvinner uansett alder.

4.4 Sammenfatning av familieliv

Subjektposisjoner	"Den typiske" russiske eldre kvinnen	"Den typiske" norske eldre kvinnen
	Den russiske bestemoren Den gamle kjerringa	Den norske bestemoren Den ordentlige eldre damen
Diskursiv referanseramme	<i>Den russiske diskursive referanserammen</i>	
Diskurs	Vanskelig liv: <i>"Ingen mulighet til å passe på seg selv"</i>	Å nyte livet: <i>"Å passe på seg selv"</i>
Noen diskursive momenter	Sliten En hjelper Passer barnebarn Økonomisk avhengig av barna	Velflidd Fritid og ferie Passer ikke barnebarn Økonomisk uavhengig

Tabell 3: "Den typiske" eldre kvinnen

Tabell 3 er en oppsummering av subjektposisjonene som, ifølge mine informanter, er typiske for norske og russiske eldre kvinner. Helt nederst i tabellen har jeg satt inn noen diskursive momenter som definerer subjektposisjonene. Som med de yngre kvinnene, skaper "å passe på seg selv" en kontrast. "Å passe på seg selv" kan ses i sammenheng med forskjellige diskurser. I forbindelse med yngre kvinner koples "å passe på seg selv", som tidligere nevnt, med konkurransediskursen i Russland og mangel på konkurranse i Norge. I forhold til eldre kvinner koples det med "vanskelig liv" i Russland og "å nyte livet i Norge". Hvor "presentabel" og "komfortabel" ble formulert som gjensidig utelukkende i forbindelse med yngre kvinner, blir momentene supplerende når de koples med eldre norske kvinner. "Den eldre norske kvinnen" er "presentabel" fordi at hun er "velflidd". Hun er også "komfortabel" blant annet fordi hun drar på "ferier". Den "typiske russiske eldre kvinnen" er, ifølge mine informanter, verken "komfortabel" eller "presentabel". Diskursiv endring belyser tegnenes flyt. Tegn er ikke låst fast i en stabil relasjon til andre tegn, slik Saussure mente (Saussure, 1974 i Burr, 2003). Laclau & Mouffes diskursteori (2001) synes å være egnet til å fange opp og forklare mangetydige diskursive konstruksjoner.

Hjemme blant fremmede og fremmede hjemme

Diskursivt Rammeverk	Russisk diskursiv referanseramme					Norsk diskursiv referanseramme				
Diskurs	Den patriarkalske familien					Den likestilte familien: et felles prosjekt				
	Voksen-relasjoner i Russland		Den strenge russiske barneoppdragelsen			Voksen-relasjoner i Norge		Den ”snille” norske barneoppdragelsen		
	Tradisjonell maskulinitet	Tradisjonell kvinnelighet				Moderne maskulinitet	Moderne kvinnelighet			
Subjekt-posisjoner	Russisk ektemann	Russisk kone	Russisk far	Russisk mor	Russisk barn	Norsk ektemann	Norsk kone	Norsk far	Norsk mor	Norsk barn
	Forsørger Patriark	Husmor Det svake kjønn	Tradisjonell far	Hønemor	Stakkars barn	Likestilt partner og forsørger	Likestilt partner og forsørger	Den ”nye” faren	Ikke spesifisert i mitt materiale	Barnet som individ
Noen diskursive momenter	Maskulin Tjener penger Gjør ikke husarbeid Kontrollerende	Feminin Enten i jobb eller hjemmевærende Ansvar for husarbeid Den svake rollen	Materielle gaver framfor omsorg Uansvarlig	Omsorgsgiver av natur Hovedansvar for barna	Kontrollert Foreldre bestemmer Overbelastet Oppdragen Kort barndom	Feminine egenskaper Tjener penger Gjør husarbeid Respekterer kvinnen	Maskuline egenskaper Tjener penger Gjør husarbeid Sterk og Bestemt	Omsorgsgiver Oppgaver nærliggende morens Ansvarsfull		Mye frihet Bestemmer selv Respektert Uoppdragen Lang barndom

Tabell 4: Hegemoniske familielivsdiskurser

I tabell 4 har jeg oppsummert de hegemoniske familielivsdiskursene som var fremtredende i mitt materiale. Slik som i de andre tabellene vi hittil har sett, definerer mine informanter det norske og det russiske ved hjelp av kontrastene mellom de to diskursive referanserammer. Ifølge de russiske kvinnene, er russisk familieliv styrt av en patriarkalsk diskurs. Norsk familieliv er styrt av en overordnet likestillingsdiskurs. Diskursene legger føringer for mulighetene å gjøre kjønn på i russisk og norsk kontekst. De russiske kvinnene forteller at mann/kone relasjonen i Russland påvirkes av ”husmor”/”forsørger”-posisjonene. Innenfor norsk diskursiv rammeverk, slik mine informanter ser det, dominerer subjektposisjonene ”partnere”. De ovennevnte subjektposisjonene italesettes gjennom diskursive momenter som er å finne nederst i tabellen.

Videre er barneoppdragelse satt i sammenheng med den patriarkalske og den likestilte familielivsdiskursen. Barneoppdragelsen i Norge og i Russland er påvirket av det overordnede synet på barnet. Mine informanter fortolker det norske barnet som ”et individ”. ”Det norske barnet” har frihet til å bestemme, i motsetning til det russiske barnet som blant annet defineres med momentene ”kontrollert” og ”overbelastet”. Den russiske moren fremstilles som en ”hønemor”, mens den norske moren ikke har blitt spesifisert i mitt materiale. Den største kontrasten innen barneoppdragelsesdiskursen i Norge og i Russland er mellom subjektposisjonene ”norsk far” og ”russisk far”. Den norske faren er ”omsorgsgiver”, mens den russiske faren er ”forsørger”.

De ovennevnte diskurser kan koples til konstruksjonen av ”det tradisjonelle” og ”det moderne”. Jeg har benyttet merkelappene ”tradisjonelt” for å henvise til russisk diskurs, ”moderne” har blitt benyttet med referanse til norsk diskurs.

5 Den fremmede russiske kvinnen

Flere forskere har gjennomført diskursanalyser av norske og nordiske avisartikler om russiske kvinner (Flemmen, 2007b; Leontieva & Sarsenov, 2003; Stenvoll, 2002). Analysene har vist at subjektposisjonene tilgjengelige for russiske kvinner er blant annet: ”prostituert”, ”postordrebrud” og ”norskgift”. I avisartiklene blir kvinnene stort sett konstruert som *de andre* og *ofre*. Alexandra N. Leontieva og Karin Sarsenov viser til hvordan diskursen om ekteskap koples sammen med en økonomisk diskurs, slik at hele gruppen russiske kvinner mistenkes for å ha materielle grunner til sitt familieliv. Den økonomiske diskursen gjør at russiske kvinner fremstilles som radikalt forskjellige fra norske kvinner (Leontieva & Sarsenov, 2003:28). I kapittel fire skrev jeg om typisk russiske og typisk norske subjektposisjoner som mine informanter definerer ved hjelp av kontrasterende momenter. I dette kapittelet vil jeg utpeke forskjellen mellom å *posisjonere seg* som annerledes og å *bli posisjonert* i en negativ subjektposisjon. Jeg kommer til å ta for meg informantenes refleksjoner rundt deres posisjon som ”de andre”. Først og fremst vil jeg til å diskutere *innvandrersposisjonen*, som er aktuell for de fleste utlendinger som ankommer Norge. Videre vil kapittelet dreie seg om koplingen mellom ”russiske kvinner” og økonomisk diskurs, som igjen henger sammen med ”offerposisjon”, ”fornuftsekteskap” og ”prostitusjon”. Hvordan manøvrerer mine informanter seg i et slikt diskursivt landskap når de bygger sine liv og sin identitet i Norge? Det overordnede forskningsspørsmålet i dette kapittelet er: *Hvordan posisjonerer de russiske kvinner seg i lys av diskursene om deres annerledeshet?*

5.1 Identitet

Innenfor sosiologien snakkes det om *individuell identitet* og *sosial identitet*. Individuell identitet er svaret på ”hvem er jeg”-spørsmålet og peker mot biografi. Sosial identitet må derimot ses i sammenheng med *tilhørighet* (Frønes, 2004:28). Sosial identitet kan ses som svaret på spørsmålet: hvilke grupper identifiserer jeg meg selv med? Innenfor mitt teoretiske rammeverk forstås identitet som en sosial konstruksjon. Vi har ingen iboende essens som forteller oss hvem vi til enhver tid er. Vår identitet blir etablert idet vi identifiserer oss med en subjektposisjon i en diskurs (Foucault, 2008; Laclau & Mouffe, 2001). Vi kan være posisjonert i flere forskjellige diskurser samtidig, og dette danner ekvivalenskjeder som til

sammen konstituerer vår forståelse om hvem vi er. Vår sosiale identitet blir konstituert etter det samme prinsippet, vi identifiserer oss med en gruppe, eller blir posisjonert som medlemmer av denne gruppen. Innenfor diskursteorien dannes en gruppe gjennom representasjon, det vil si at noen taler om gruppen eller på vegne av den. Grupper blir alltid konstituert i kontrast til andre grupper (Laclau og Mouffe i Jørgensen og Phillips, 1999). En kan for eksempel si at en hører til gruppen ”russere”, denne gruppen defineres i kontrast til andre grupper slik som ”nordmenn”, ”kinesere” og ”italienere”. Å identifisere seg med gruppen ”russere” er med på å definere ens sosiale identitet. Identiteter er alltid *konstituerende og relasjonelle*, det vil si at de er lokalisert i relasjoner mellom grupper samtidig som gruppene definerer hverandre gjensidig (Eriksen, 1997; Flemmen, 2007b).

Når en identifiserer seg med gruppen ”russere”, posisjonerer man seg som *russisk*. Å være russisk er uttrykk for ens nasjonale eller etniske identitet. Nasjonal identitet må ses i sammenheng med statsborgerskapet, og er forbundet med politiske og sivile rettigheter. Etnisk identitet er form for metaforisk slaktskap forbundet med felles opprinnelse og historie (Eriksen, 1997:38). Ut fra denne definisjonen vil de russiske kvinnene som har fått statsborgerskap ha en norsk nasjonal identitet. Samtidig vil deres etniske identitet forbli russisk på grunn av russisk avstamning. Skillet mellom etnisk og nasjonal identitet kan muligens forklare hvorfor Katjerina, som er født og oppvokst i Ukraina, posisjonerer seg som russisk. *Jeg bodde i Ukraina. Men mitt morsmål er russisk, og vi bor veldig nærme Russland. Derfor. Foreldrene mine er russiske, og jeg regner meg selv som russisk (Katjerina)*. Informanten begrunner sin russiske identitet med ”russisk avstamning” og ”russisk morsmål” begge deler kan ses som uttrykk for etnisk identifikasjon. Hennes nasjonale identitet ville derimot trolig ha vært *ukrainsk* når hun bodde i Ukraina.

I tillegg til nasjonalitet og etnisitet vil kvinnene ha mange andre identiteter. Informantene har blant annet omtalt seg som ”mødre”, ”døtre” og ”koner”. *Jeg går ikke rundt og føler meg russisk, jeg føler meg som en kvinne! (Tamara)*. Tamara identifiserer seg heller med gruppen ”kvinner” enn med gruppen ”russere”. Likevel er hennes russiskhet en del av ekvivalenskjeden som bygger opp hennes selvforståelse. Forskjellige identiteter aktiviseres under visse omstendigheter, de er *situasjonelle* (Eriksen, 1997; Flemmen, 2007b). Mine informanter oppfatter seg som russiske i situasjoner der deres etnisitet blir gjort relevant, og der de selv opplever denne som relevant. Slike situasjoner er blant annet når russiske kvinner

blir misrepresentert, og deres selvforståelse blir truet. For eksempel når kvinnene blir posisjonert som *de andre*.

5.2 De andre

5.2.1 Innvandreren som kategori og subjektposisjon

Jeg er vant til det. Dette[Norge]er mitt hjem. (...) Likevel er det ikke det samme som det har vært å være hjemme før [i Russland]. For det første har jeg ingen norske venner, jeg har ikke nær kontakt. For det andre føler jeg meg likevel som en fremmed, at jeg alltid blir holdt på avstand. Så jeg kan ikke komme og prate med noen. (...) Jeg mener at jeg blir ansett som en innvandrere. Og det vil kanskje forbli slik, man må bare bli vant til det. (Inna)

Vi mennesker har en tendens til å *kategorisere* hverandre. Mitt teoretiske rammeverk forutsetter at kategorisering er påvirket av diskurser og subjektposisjonene som er tilgjengelige i disse. Subjektposisjoner er kategorier som står til rådighet for oss i samhandlingssituasjoner. I et diskursteoretisk rammeverk kan kategorisere sies å være det samme som å *posisjonere*. Mine informanter har forskjellige erfaringer med både å posisjonere andre, og selv å bli posisjonert i diverse subjektposisjoner. Subjektposisjonene vi inntar er byggesteinene for vår identitet. I sitatet ovenfor setter Inna ord på hvordan det kan oppleves å bli posisjonert som *en fremmed*, noe hun forbinder med subjektposisjonen *innvandrere*. Inna mener at hennes hjem er i Norge, likevel opplever hun at hun ikke blir anerkjent av nordmenn. Innas utsagn er, slik jeg ser det, dypest sett et uttrykk for den ensomheten som kan følge med *innvandrersposisjonen*. ”Innvandrere” er en av de sentrale subjektposisjonene som de fleste utlendinger sannsynligvis blir møtt med når de kommer til Norge. I boken *Mellom to kulturer* (2006) skriver Sharam Alghasi, Katrine Fangen og Ivar Frønes at innvandrere ofte blir kategorisert som ”de fremmede” ved å bli fremstilt med egenskaper som skiller seg fra de egenskapene majoriteten identifiserer seg med (Alghasi m. fl., 2006:15).

Å bli kategorisert som ”innvandrere” innebærer at en blir plassert i én gruppe av en majoritet. Forskjellene innad i gruppen homogeniseres og individer som i utgangspunktet ikke har noe felles, blir definert likt (Hylland Eriksen 2006:227). ”Innvandreren” kan således forstås som en meget omfattende konstruksjon. Som nodalpunkt er den omringet av mange forskjellige momenter, og blir trukket inn i diverse diskurser. Det som går igjen i slike diskurser er at

innvandrere blir konstruert som *de andre* og definerer hva det vil si å være norsk. Innvandrersposisjoner fungerer konstituerende for gruppen ”nordmenn”, gruppens identitet blir først dannet når den har noen å definere seg i motsetning til. Mine russiske informanter har erfaring med å bli posisjonert som *den fremmede* i Georg Simmels forstand: ”den som kommer i dag og blir i morgen” (Simmel, min oversettelse, 1980:235). En slik subjektposisjon er ambivalent, følgelig blir ”innvandreren” vanskelig å plassere. Den russiske kvinnen befinner seg innenfor nasjonalstatens grenser, men mangler den fullstendige tilhørigheten til nasjonen, hun er *a matter out of place* (Douglas, 1990).

5.2.2 Forestilte fellesskap og forestilt likhet

Hva er en nasjon? Ifølge Benedict Anderson kan en nasjon defineres som et forestilt politisk fellesskap. Den forestilles både som en begrenset og suveren stat (Anderson, 1991:6). Fellesskapet er forestilt, for ingen kan noensinne kjenne, møte eller høre alle medlemmene i sin nasjon. Likevel opplever vi samhold. Videre forestilles nasjonen som avgrenset. Noen mennesker står innenfor grensene, mens andre faller utenfor. Nasjonen forestilles som et fellesskap fordi at uansett ulikhet og utnyttelse som finnes innenfor dens grenser, blir den alltid ansett som et horisontalt kameratskap. Anderson poengterer at det er en slik opplevelse av medlemskap som gjør det mulig for millioner av mennesker å være villige til å drepe og å dø for en forestilling (Anderson, 1991:7). Nasjonen Norge kan således forstås som et forestilt fellesskap som har blitt formet og styrket av historien. Fellesskapet blir med jevne mellomrom bekreftet gjennom ritualiserte praksiser slik som for eksempel 17.mai, men også fotball-VM. Nasjonen Russland er et annet slikt fellesskap.

Å posisjonere noen som ”innvandrere” vil si å plassere noen utenfor det forestilte fellesskapet. Slik defineres fellesskapets grenser. Ifølge Gullestad (1989, 2002) er slik grensesetting påvirket av en likhetstankegang som er et sentralt trekk ved norsk hverdagskultur. Nordmenn må oppfatte seg som like for å føle seg likeverdige. I samhandlingsrelasjoner blir det som anses som likt fremhevet, mens det som er ulikt blir nedtonet. Siden denne prosessen ikke er nødvendigvis basert på noen observerbar likhet, blir den av Gullestad kalt for *forestilt likhet* (Gullestad, 2002:83). Når likhet blir kulturelt oppfattet som en positiv verdi, innebærer det at *forskjell* kan bli ansett som en mangel. Ofte blir forskjellene konstruert for å styrke likhet og tilhørighet innad i det forestilte fellesskapet. Likhetstankegangen kan være en barriere for at

innvandrere skal bli akseptert som ”vanlige borgere”, noen som hører hjemme i Norge (Gullestad, 2002).

Ideen om forestilt likhet har trolig større konsekvenser for konstruksjonen av etnisk identitet fremfor nasjonal identitet. Blir ikke innvandreren ofte ansett som ”den andre” selv etter at han har fått statsborgerskapet? Globaliseringsprosessene har gjort at flere etniske grupper lever innenfor nasjonen, de blir konstruert som minoriteter og majoritet.

Uansett hvordan du er, vakker, gull verdt og smart - norske kvinner vil uansett mene at siden de er norske... De sammenligner seg ikke med deg (Larissa). Jeg forstår ”ikke å sammenligne seg” som ”ikke å konkurrere med”. Larissa mener at uansett hvor fantastisk en russisk kvinne er, vil norske kvinner sette seg selv høyere enn dem kun på grunnlag av at de er norske.

Etnisk identitet blir således relevant i en komparativ kontekst. I Norge vil det å ha etnisk norsk identitet og det å ha etnisk russisk identitet være hierarkisk plassert i forhold til hverandre. Etnisk norske kvinner tilhører majoriteten ”nordmenn”, etnisk russiske kvinner hører derimot til ”innvandrerguppen”, som av mange regnes for å være laverestående. ”Innvandrer” kan betraktes som en majoritetsskapt kategori som ofte legger seg over andre sosiale identiteter. (Alghasi m.fl., 2006:16). På denne måten blir den russiske kvinnens overordnede identitet determinert av hennes etniske tilhørighet.

5.3 Det fremmede offeret

”Innvandrer” er således en overordnet subjektposisjon og en merkelapp på en gruppe mennesker. Innvandrerguppen blir konstruert på samme tid som, og som en motsats til, gruppen nordmenn. Posisjonene ”innvandrer” og ”nordmann” konstrueres som gjensidig utelukkende, du kan kun bli posisjonert i en av disse. Dette vil igjen påvirke din sosiale og din etniske identitet. Som innvandrer nektes du adgang til det forestilte fellesskapet nordmenn imellom. *Russisk kvinne -posisjonen* må ses i sammenheng med innvandrerposisjonen. Når kvinnen blir posisjonert som russisk, er hun ulik de norske kvinnene, hun blir posisjonert som *den andre*. Som tidligere nevnt innebærer en slik posisjon at man blir ansett som annerledes enn majoriteten. I lys av likhetstankegangen blir slik annerledeshet ofte negativt vurdert innen norsk hverdagskultur. Nedenfor skal jeg ta for meg måten russiske kvinner blir plassert i en homogen gruppe og konstruert som de andre. Subjektposisjonene gjelder russiske kvinner som gruppe, og hvordan hver og en av dem posisjonerer seg i forhold til disse vil ofte være

individuelt. Når en fremmed subjektposisjon og identitet blir tilbudt, kan det oppstå motstand mot å innta den.

5.3.1 Å bli posisjonert som svake

Anne Britt Flemmen (2007b) har gjennom sin studie av nordnorske aviser analysert frem fem subjektposisjoner som gjøres tilgjengelige for russiske kvinner: ”den prostituerte”, ”den norskgitte russiske kvinnen”, ”tyven”, ”arbeideren” og ”kvinnen/moren”. Flemmen påstår at russiske kvinner blir, til tross for sine styrker, fremstilt som ”ofre”. Enten i Russland, hvor de lider under patriarkalske kjønnsrelasjoner og økonomisk nød, eller i Norge, hvor kvinnene er urettmessig behandlet som prostituerte, sårbare og fattige med mer. (Flemmen, 2007b). Ann Therese Lotherington trekker på Flemmen og oppsummerer posisjonene som er tilgjengelige for russiske kvinner som er gift med nordmenn, som *den underordnede* og *den undertrykte* (Lotherington, 2008: 10). Mitt materiale peker også i den retningen at mine informanter har en fornemmelse av at nordmenn anser dem som ”ofre”.

Parallelt med konstruksjonen av den russiske kvinnen som underordnet, foregår det en konstruksjon av den norske kvinnen som likestilt. Slik jeg beskrev i forrige kapittel, inntar den russiske kvinnen ofte *den svake rollen* innenfor rammene til den patriarkalske familielivsdiskursen. Svakhhet må ikke tolkes som en egenskap ved kvinnen, men som en posisjon i samlivsrelasjoner. Det er viktig å skille mellom å velge å posisjonere seg som svak og å bli posisjonert som svak. Mine informanter opplever at det er negativt å bli posisjonert som ”offer”. Det er ikke uvanlig at merkelappen ”offer” møter resistans blant grupper som assosieres med offerposisjonen. Årsaken til motstanden kan blant annet være den diskursive koplingen mellom posisjonen ”offer” og ”passivitet” (Lamb, 1999). Når russiske kvinner posisjoneres som ”passive”, vil noen andre enn dem selv fremstå som den handlende aktøren i deres liv. Aktøren kan være det norske lokalsamfunnet, den russiske staten eller den norske ektemannen. Poenget er at ved å bli posisjonert som ”offer”, blir kvinnene nektet evnen til å ta selvstendige valg.

5.3.2 Ofre for et dårlig liv

Jeg var aldri fattig eller misfornøyd i Russland, slik innleder Larissa sin fortelling om hvorfor hun flyttet til Norge. Hun italesetter en økonomisk diskurs om fattigdommen som herjer i

Russland. Ut fra økonomidiskursen er subjektposisjonen ”russisk kvinne” koblet sammen med momentene ”fattig” og ”misfornøyd”. Russiske kvinner fremstår som *ofre for fattigdom*. Larissas uttalelse er en måte å ta avstand fra en slik konstruksjon. ”Fattigdom” er ikke et av de sentrale momentene som informantene benytter seg av når de beskriver typiske russiske kvinner. ”Fattigdom” er, ifølge mine informanter, ikke en del av hegemonisk diskurs som definerer ”det russiske”. Kvinnene snakker stort sett om ”fattigdom” i forbindelse med forestillingene de tror nordmenn har om russiske kvinner.

Det er likevel ikke til å se bort fra at grensen mellom Russland og Norge ofte betraktes som økonomisk grense (Mathisen, 1998:12). Konstruksjonen av denne grensen dreier seg om ”Øst” og ”Vest”, hvor det førstnevnte konnoterer ”fattig” og det sistnevnte konnoterer ”rik”. Forskjellige nordiske medietekster har bidratt til å skape et bilde av Russland som et u-land. Mens den russiske kvinnen blir fremstilt som ”akk hvor lutfattige russerinnen” (Leontieva & Sarsenov, 2003:19). Den økonomiske diskursen finnes trolig i Russland også. På begynnelsen 1990- tallet var det faktiske fattigdomstilstander i Russland og landet rettet blikket sitt mot Vesten (Waage, 1992). Kanskje Vesten blir ansett som ”rik”, og det kan tenkes at enkelte russiske kvinner har flyttet til Norge på grunn av penger. Uansett er ikke dette en subjektposisjon som mine informanter ønsker å innta, deres motstand ligger i å posisjonere seg som *ressurssterke*.

Tamara forteller at hun av og til føler at nordmenn tror at hun kommer *fra en eller annen søppelkasse*. Når jeg forteller at jeg tjente mer i Russland enn deres [norske] leger, de [nordmenn] forstår ikke det (Tamara). Det er vanskelig å bryte ned hegemonisk diskurs. Tamaras utsagn gir uttrykk for at den diskursive forbindelsen mellom subjektposisjonen russisk kvinne og momentene som ”svakhet” og ”fattigdom” er relativ seiglivet. Hun opplever at hun feiler i å posisjonere seg som ”ressurssterk”. Her er den diskursive koplingen forholdsvis enkel å gjenkjenne. Tamara trekker på subjektposisjonen ”lege”. Innenfor norsk diskurs er ”Norge” forbundet med ”velstand” og ”lege” er forbundet med ”høy inntekt”. Hvis vi går ut fra en diskurs som binder sammen ”Russland” og ”fattigdom”, er det ikke vanskelig å skjønne hvorfor enkelte nordmenn vil slite med å forstå at en kvinne kan tjene like mye i ”fattige” Russland som en lege gjør i ”rike” Norge.

Flere informanter søker å posisjonere seg som ”ressurssterke” på lignende måter som Larissa og Tamara. Kvinnene trekker frem elementer som i norsk diskurs kan forbindes med

”materiell trygghet”, for eksempel ”egen leilighet” og ”bra lønn”. Slik forsøker de å skape avstand mellom seg og offerposisjonen. Ved å posisjonere seg som ”ressurssterke”, vil de russiske kvinnene kanskje fortelle at de ikke er så radikalt annerledes enn nordmenn flest. Mine informanter anser ikke økonomi som hovedårsaken til at de flyttet til Norge.

5.3.3 Fornuft og følelser

Min mann har fortalt meg at han alltid har passet på at ingen av hans kjærester skulle tilfældigvis bli gravide. For ikke å ha noen forpliktelser. Han har aldri i livet hatt den tanken at han skal gifte seg med kjæresten. Han var alltid en kjæreste, men aldri seriøst. Men av en eller annen grunn fant han ut at han skulle gifte seg med meg. Og det umiddelbart. (...) Det er følelse. Hvis noen bestemmer seg slik, er det kjærlighet. (Nina)

Når Nina forteller om hvorfor hennes mann giftet seg med henne, trekker hun på en *kjærlighetsdiskurs*. Flere informanter nevner ”kjærligheten” som en forklaring på hvorfor de flyttet til Norge. Spørsmålet er om deres referanse til ”kjærlighet” blir ansett som troverdig, klarer de russiske kvinnene å oppnå aksept for deres tilstedeværelse? I Norge finnes det, ifølge noen informanter, en antagelse om at norsk-russiske ekteskap er basert på ”fornuft” frem for ”kjærlighet”.

Jeg vet ikke, men jeg antar at nordmenn mener at russiske kvinner som flyttet hit [til Norge], kom hit fordi at landet er bedre. At det er et fornuftsekteskap fremfor kjærlighetsekteskap, for å si det sånn. Det er det jeg forestiller meg, men jeg vet ikke. (Inna)

Russiske kvinner blir posisjonert som ”svake” gjennom en økonomisk diskurs. Innas utsagn viser hvordan den økonomiske diskursen er forbundet med ”fornuftsekteskapet”, som kontrast til dette står *kjærlighetsdiskursen* og ”kjærlighetsekteskapet”. Transnasjonale ektepar blir ofte konfrontert med *diskursen om fornuftsekteskapet*. Kjærlighet blir ansett som en implisitt premiss for å inngå i et ekteskap i Norge og i Vesten (Haldar, 2006). Når vestlige menn og kvinner fra andre deler av verden gifter seg med hverandre, hender det at kjærlighetspremisset blir trukket i tvil og andre mer instrumentelle årsaker forventet (Flemmen, 2007b; Flemmen & Lotherington, 2008; Grytting, 2000). Transnasjonale ekteskap har å gjøre med kryssing av grenser, både geografiske, etniske og ofte økonomiske. Slike grenseoverskridelser kan bli ansett som suspekter, og både russiske kvinner og norske menn må forsøke å legitimere sitt samliv. En subjektposisjon som russiske kvinner av og til må innfinne seg med er

”postordrebrud”. Diskursen dreier seg om *postordreekteskap*, som kan ses som en variasjon av fornuftsekteskap. Postordreekteskapet er basert på *maktubalanse*, ”rike menn” ser etter ”fattige kvinner” som de kan dominere, mens ”fattige kvinner” er på jakt ”etter et bedre liv” (Flemmen & Lotherington, 2008).

Når russiske kvinner blir posisjonert som ”koner” i et ”fornuftsekteskap” eller ”postordreekteskap”, konstrueres et skille mellom *oss som har kjærlighetsekteskap og dem som har fornuftsekteskap*, hvor det konstruerte ”oss” atter en gang er nordmenn. Innenfor denne diskursive konstruksjonen er de russiske kvinner ”ofre”, samtidig som deres ekteskap blir nedrangert i forhold til de norske ekteskapene. På denne måten blir russiske koner diskursivt nektet en *likeverdig partnerposisjon* som er forbeholdt de norske konene. Det er spennende hvordan samlivsrelasjoner har blitt eufemisert i den vestlige kulturen. Kjærlighetsekteskapet er sosialt konstruert på en slik måte som gjør at ”økonomi” fremstår som ikke eksisterende moment i denne diskursen. Men finnes det ikke alternative diskurser som også forbinder norske ekteskap med ”økonomi” og ”maktubalanse”? På hvilken måte er norsk-russiske ekteskap så radikalt annerledes? Kan det tenkes at kjærlighetsekteskapet konstrueres som et ”rent” ekteskap, det som ikke passer i kjærlighetsdiskursen blir atter en gang diskursivt presset over på ”de fremmede”?

Siden hun er russisk, vil hun finne seg en mann her, bli i Norge og bli rik. Dermed, når man møter en russisk kvinne, så tenker alle med en gang: ”Hvis hun ikke er gift, så vil hun gifte seg. Hvis hun allerede er gift, bor hun med noen for å bli igjen her.” Så fordeler og brukerholdning. Det regnes med at russiske kvinner bruker menn. For vi kommer jo hit i store mengder. (Sofia)

Sofias utsagn utpeker et annet ”offer” i diskursen om norsk-russiske ekteskap. Denne subjektposisjonen befinner seg fortsatt innenfor den økonomiske diskursen.

”Fornuftsekteskapet” er fortsatt nodalpunkt, men maktfordelingen mellom subjektposisjonene er snudd. Den russiske kvinnen er posisjonert som ”utnyttaren”, hun bruker mannen, mens den norske mannen er ”offeret”. Selv om hierarkiske plasseringen mellom subjektposisjonene er snudd og kvinnen har makten, fremstilles norsk-russiske ekteskap i negativt lys. Videre peker Sofia på den diskursive koplingen mellom subjektposisjonen ”russisk kvinne”, ”ekteskap” og ”rikdom”. ”Den norskgifte russerinnen” er en dominerende subjektposisjon, ut fra Sofias resonnement blir den russiske kvinnen nærmest automatisk posisjonert som ”kone i

”et fornuftsekteskap”. Det er i tråd med Leontieva og Sarsenovs (2003) påstand om at også nordiske aviser fremstiller ekteskap som emblematiske aktivitet for russiske kvinner.

5.3.4 Prostitusjonsstempelet

Jeg er stolt av Russland, uansett er jeg Russlands patriot. Mitt liv her [i Norge] er dedisert til å vise hvordan russere kan være. Fordi det finnes en slik forståelse at de er prostituerte, eller fattige, eller sultne. (Larissa)

Larissa trekker på den økonomiske diskursen som vi allerede har gjort oss kjent med. Russiske kvinner blir posisjonert som ”fattige”, ”sultne” og ”prostituerte”. Larissa ønsker å uttrykke en alternativ diskurs om Russland, og vise at det finnes andre subjektposisjoner som russiske kvinner kan innta. ”Fattig” og ”sulten” hører inn under offerposisjonen som allerede er blitt omtalt. Her vil jeg ta for meg ”den prostituerte”. Også i tidligere forskning har russiske kvinner rapportert at de opplever seg stemplet som prostituerte (Stenvoll, 2002; Sverdljuk, 2009). Roten til dette har vært en omfattende mediedebatt¹² som omtalte russisk prostitusjon i Finnmark på slutten av 90-tallet. I en analyse av de riksdekkende avisene Aftenposten og Dagbladet, samt NTB i perioden 1990 -2001, har Dag Stenvoll (2002) fremanalysert diskursene som dreide seg om den russiske prostitusjonen i Finnmark. Avisene skrev blant annet om hvordan ikke-prostituerte russiske kvinner ble prostitusjonsstemplet og dermed utsatt for rasisme, vold og mobbing. I tillegg viste Stenvoll hvordan den russiske prostitusjonen ble diskursivt forbundet med organisert kriminalitet, sykdom og moralsk sammenbrudd i bygdenorge.

Jeg husker godt mediedebatten om russiske prostituerte, derfor antok jeg at mitt materiale kom til å utpeke subjektposisjonen ”prostituert”. Det gjorde det også, men ikke i en like stor grad som jeg hadde forventet. ”Den prostituerte” ble kun omtalt av tre informanter, hvor to av

---

¹² Noen artikler fra den aktuelle mediedebatten:

Aftenposten Morgen (1999), ”Norske holdninger virker ydmykende. Skjuler at hun er russisk”

VG (1999), ”Jelena jakter på lykken”

Dagbladet (1999), ”Ingen horer i sikte”

dem, Nina og Tamara, var på et gruppeintervju. Ingen av mine informanter fortalte at de har blitt utsatt for noen former for vold eller mobbing. Det som ble skildret er en følelse av *ubehag* som følge av å være assosiert med prostitusjonsdiskursen.

Det er et stempel som eksisterer uavhengig av deg. De vet at du er russisk og dermed eksisterer stempelet. Det finnes forutgående meninger. Så må du vise at du kan noe, vet noe, har lest noe, har ambisjoner. Da ser de annerledes på deg. (Tamara)

I seg selv mener jeg at omdømme er avhengig av kvinnen som blir bedømt. Måten du oppfører deg på, måten du ter deg med hensyn til andre. Dette er veldig viktig. Fordi vi [russiske kvinner] er også forskjellige, akkurat slik som de [nordmenn]. Jeg mener at folk [I Nord-Norge] forholdt seg mer skeptisk, var skeptiske mot deg. Fordi de møtte på det der [prostitusjonen]. Jeg vet ikke engang når det begynte. Jeg ble overrasket når jeg hørte at det har vart så lenge. Det var overraskelse. At jentene kom dit helt åpenlyst for å drikke og tjene penger. Og dette var business. (...)Det var russere fra Murmansk-området, et turistbyrå som tjente på det. Selvfølgelig er alt dette ubehagelig, det er ubehagelig for nordmenn, og det er ubehagelig for russere. Selvfølgelig påvirker det ditt rykte når dine landsmenn driver med Gud vet hva (Nina).

Nina og Tamara forteller at russiske kvinner blir stemplet som prostituerte. Andres handlinger har på denne måten hatt en dårlig innvirkning på russiske kvinnes rykte. Nina forteller at prostitusjonsvirksomheten kom som en overraskelse på henne. Slik understreker hun at dette ikke er vanlig aktivitet for russiske kvinner. Ikke bare nordmenn, men også russere synes dette fenomenet er ubehagelig. Slik skaper Nina avstand mellom de som bedriver prostitusjon og russiske folk generelt. Samtidig etablerer hun likhet mellom nordmenn og russere, begge parter opplever ubehaget prostitusjonen skaper.

I denne sammenhengen er de prostituerte – *de andre* – som russiske kvinner ikke ønsker å assosieres med. Både Nina, Tamara og Larissa fremhever at russiske kvinner må *vise* at de skiller seg fra *de andre*. De tre informantene antyder dermed at enkelte nordmenn i utgangspunktet har negative forestillinger om russiske kvinner, kvinnes strategi blir da å posisjonere seg på en slik måte som strider med disse forestillingene.

Som tidligere nevnt forventet jeg at flere informanter ville omtale prostitusjonsdiskursen, det gjorde de ikke. Har ikke diskursen noen innvirkning på dem, eller har den forsvunnet? Jeg tror at to av årsakene til at så få informanter omtalte prostitusjonsdiskursen kan være lengden på informantenes botid i Norge samt geografisk bosted. For eksempel har de fleste av mine informanter kommet til Norge i 2000-årene, mens et søk i avisdatabasen Atekst avslørte at

1999 var året da de russiske prostituerte ble mest omtalt i norske aviser. Massemedier er kjent for å være bærere av aktuelle diskurser, samtidig som de bidrar til å løfte frem de fenomenene som er på dagsorden. Mange nordmenn hadde trolig ikke forbundet russiske kvinner med prostitusjon, hvis ikke mediene hadde konstruert en slik kobling. Nyere avisoppslag viser hvordan prostitusjonsdiskursen har endret seg med tiden. Et søk i Atekst med søkeordene ”nigeriansk prostituert”, viser til 311 oppslag for de siste fem årene. Et tilsvarende søk med kodeordene ”russisk prostituert” viser kun til 47 oppslag på fem år. Dette indikerer at det har skjedd en diskursiv glidning og prostitusjonsdiskursen. Der nodalpunktet for ti år siden var ”russisk prostituert”, er diskursen nå utkrystallert rundt nodalpunktet ”nigeriansk prostituert”. Denne endringen har trolig virket inn på hvorvidt subjektposisjonen ”prostituert” er tilgjengelig for russiske kvinner. Sannsynligvis er det de nigerianske kvinnene som oftere blir posisjonert slik nå for tiden.

Videre er Nord-Norge, mer presist Finnmark, det geografiske området hvor den omdebatterte russiske prostitusjonen fant sted. Av mine informanter var det kun Nina som fortalte at hun har bodd i Nord-Norge, hun var også en av de tre som omtalte russisk prostitusjon. Hvis mitt utvalg hadde bestått av russiske kvinner fra Finnmark, ville prostitusjonsdiskursen kanskje ha vært mer fremtredende i mitt materiale.

Hver gang mine informanter konfronteres med negativt ladde eller stereotypiske subjektposisjoner, ”prostituerte”, ”ofre” eller ”innvandrere”, blir de tvunget til å forholde seg til dem. Når kvinnene får tildelt en uønsket identitet, forsøker de å vise at de er annerledes. Ofrene, de prostituerte og innvandrerne er ”de andre” som informantene ser som sin motsetning. Kvinnene ønsker å fortelle sin fortelling, trekke på en alternativ diskurs, å fremstå som *mennesker* og ikke som stereotypiske subjektposisjoner. Informantene presiserer at ikke *alle* nordmenn er skeptiske mot *alle* russere. Måten nordmenn posisjonerer russiske kvinner er avhengig av *samhandling* og *kommunikasjon*.

5.4 ”Vi er også forskjellige, akkurat på samme måte som de!”

En kan ikke ukritisk hevde at alle nordmenn posisjonerer alle innvandrere på samme måten. Nordmenn kan ikke beskrives som en fullstendig homogen gruppe bestående av mennesker

som tenker og handler likt, akkurat på samme måte som innvandrere. Mine informanter har påpekt at de i noen situasjoner må vise at ikke alle russiske kvinner er like. Kvinnene har hatt diverse individuelle erfaringer i møte med forskjellige nordmenn. Som med mennesker generelt, er noen erfaringer positive og andre negative. Enkelte forteller at de ikke føler seg fremmede, mens andre sier at de alltid kommer til å være utlendinger.

Da jeg hadde bodd her [i Norge] i mindre enn et år, begynte skolelærerne å si: "Du er ekte norsk jente" (Larissa). Hvorvidt det skal være en målsetning for alle russiske kvinner å bli "en ekte norsk jente" kan diskuteres. Utsagnet er trolig ment som komplement og ble fortolket slik. Posisjonering dreier seg om å etablere likheter eller forskjeller. Skolelærerne posisjonerer Larissa som "norsk" og dermed "lik", i motsetning til "russisk" og således "ulik". Likhetsetablering foregår på grunnlag av *sosial samhandling*. Lærerne blir kjent med Larissa og gjenkjenner noen "norske" identitetsmarkører i henne. Flere informanter forteller at nordmennenes holdning til dem er avhengig av kontakt. *Har du kontakt forandrer mennesker mening (Tamara).* Ifølge Alghasi m.fl. skapes individer gjennom nærhet, slik forvandles innvandreren fra en kategori til en person (Alghasi m. fl., 2006:30).

Det er vanskelig å si at alle nordmenn er like. Det er avhengig av om de kjenner eller har hatt kontakt med en russer. Hvis de har hatt kontakt, så forholder de seg med mer forståelse. De har en normal holdning. De vet at vi ikke er dumme, skumle, farlige. Mens for eksempel de som aldri har møtt ikke har møtt russere, eller utlendinger, de er redde for alle utlendinger. Det er noe ukjent som ikke ligner på deg, så det skremmer litt. Hvordan du snakker, hvordan du ser ut og alt. De [nordmenn] er forskjellige. Jeg har god kontakt med ei norsk kvinne, vi kommer veldig godt overens. Mens med noen russiske, får man ikke kontakt. Så dette er individuelt, forbundet med hvilken erfaring menneskene har. (Nadia)

Diskurser er aldri helt fastlåst, derfor kan heller ikke subjektposisjoner være det. Hvordan du blir posisjonert i en diskurs kan ses som en dynamisk prosess som er avhengig av alle som deltar i en samhandlingsrelasjon. Nadia skiller for eksempel mellom nordmenn som "ikke har hatt kontakt" med russere og nordmenn som "har hatt kontakt". Hennes erfaring er at nordmenn som kjenner russere, har en bedre holdning til dem enn de som ikke har kontakt med russere eller innvandrere overhodet. Subjektposisjonene "russisk kvinne" eller "innvandrer" kan gjennom samhandling bli erstattet av andre subjektposisjoner som for eksempel "venninne", "medarbeider", eventuelt "en ekte norsk jente". Når vi fører en samtale med en venn, tenker vi sjeldent over hvor denne vennen er fra, om det så er Tromsø eller Kina.

Nordmenn som derimot ikke kjenner noen russere eller andre innvandrere, vil kanskje trekke på de stereotypiske framstillingene som sirkulerer i samfunnet. Ideene om forestilt likhet etablerer en usynlig barriere mot ”de andre” (Gullestad, 2002). I sitt utsagn trekker Nadia nettopp på likhetsdiskursen når hun beskriver utlendinger som ”noe ukjent, som ikke ligner på deg”. Hun definerer ”det ukjente” med momentene ”aksent” (”Hvordan du snakker”) og ”utseende” (”hvordan du ser ut”), samt ”skremmende”. Denne diskursive konstruksjonen er ifølge Nadia basert på uvitenhet. Vår stereotypisering er ofte basert på ignorans, mange bør kanskje lære seg å være litt mindre fordomsfulle, og litt mer åpne for fremmede impulser. Diskurser flyter, selv om den koplingen mellom ”russisk kvinne”, ”offer” og ”fattigdom” til tider dominerer, vil det ikke bety at den gjør det uavlatelig og for alltid.

5.5 Sammenfatning: Fremmedposisjoner og posisjonierungsstrategier

Overordnet diskurs	”De andre” som vi definerer oss i motsetning til					
Posisjonering	<i>Blir posisjonert som fremmed</i>	<i>Posisjonerer seg som lik</i>	<i>Blir posisjonert som fremmed</i>	<i>Posisjonerer seg som lik</i>	<i>Blir posisjonert som fremmed</i>	<i>Posisjonerer seg som lik</i>
Subjekt-posisjon	Offer for fattigdom	Ressurssterk kvinne	Postordrebrud	Kone	Prostituert	Vanlig kvinne
Diskurs	Fattigdom i Russland		Fornufts-Ekteskap	Kjærlighets ekteskap	Prostitusjonsdiskursen	
Noen diskursive momenter	Sult Fattigdom Dårlig liv	Ikke fattig eller misfornøyd Økonomiske ressurser	Maktubalanse Rike menn utnytter fattige kvinner Kyniske kvinner utnytter stakkarslige menn	Følelser Kjærlighet Forelskelse	Russiske jenter kommer til Nord- Norge for å drikke og prostituere seg	Det finnes mange russiske kvinner som ikke er prostituerte De prostituerte som ”de andre”

Tabell 5: Posisjonering i forhold til diskurser om annerledeshet

Tabell 5 er oppsummering av subjektposisjoner som mine informanter anser som "fremmede", samt deres posisjoneringsstrategier i forhold til disse. Fremmedposisjonene er koplet til diskursen om "de andre", som nordmenn definerer som sin motsats. Mine informanter italesetter subjektposisjonene "offer for fattigdom", "postordrebrud" og "prostituert" som fremmedposisjoner tilbudt russiske kvinner i Norge. De tre posisjonene etablerer forskjell mellom russiske kvinner og norske kvinner. Som motstand mot de ovennevnte subjektposisjoner, søker mine informanter å posisjonere seg som "ressurssterke", "koner" i kjærlighetsekteskap og "vanlige kvinner". Den overordnede posisjoneringsstrategien er å etablere likhet med nordmenn. Dette belyser forskjellen mellom å posisjonere og å bli posisjonert. Som jeg har nevnt i kapittel fire, italesetter mine informanter russiske og norske kvinner som ulike. Men idet informantene blir posisjonert som annerledes, og fortolker den tilbudte posisjonen som negativ, posisjonerer de seg på en slik måte som fremhever likheter mellom nordmenn og russere fremfor forskjeller.

6 Jeg er en russisk kvinne som trives i Norge

Når du planter om et lite tre med røtter trives det fortere, når du planter om et stort tre, blir det sykt og av og til dør det. Innvandring kan sammenlignes med denne prosessen. (Marianna)

Marianna beskriver innvandring som omplanting av et tre. Treet har ”røtter” som er festet godt i jorden. Det er ikke så uvanlig å bruke røtter som metafor for *tilhørighet*, dette er felles i både russisk og norsk diskurs. Å ha ”røtter” et sted kan forbindes med ideen om identitet og et hjem (Sarup, 1998:95). Mariannas bruker tremetaforen for å illustrere at innvandringsprosessen er vanskelig og kan av og til mislykkes. Elena forteller at hun ”respekterer” kvinnene som ”tør å ta det skrittet” å flytte til Norge. *Å komme til et land med en annen mentalitet, et annet språk, å ta det imot som sitt eget. Man trenger å ha personlighet, være modig, fordi at det vanskelig å begynne livet på nytt (Elena).* I likhet med Marianna snakker Elena om å oppnå tilhørighet, formulert som ”å ta det imot som eget”. Begge informantene beskriver innvandring som en utfordring.

Å dra tilbake [til Russland]? Dra tilbake til hva? Man må begynne fra ingenting, det er vanskelig å begynne. Ikke minst har jeg fått kunnskap, hatt noen erfaringer. Og inntekt, den spiller også en rolle. (...) Man blir vant til stabiliteten og vant til et bedre liv på det økonomiske plan (Nadia).

Nadia, Marianna og Elena trekker alle på en diskurs som sier at å begynne livet på nytt er en utfordring. Mariannas og Elenas utsagn fokuserer på det de har *forlatt* i Russland, mens Nadia snakker om hva hun har *oppnådd* i Norge og ikke vil forlate. De russiske kvinnene opplever at de har tilhørighet til både Norge og Russland. Flere informanter har beskrevet hvordan opplevelsen av å være ”mellom to kulturer” (Alghasi m.fl., 2006) av og til kan kjennes som om en faller mellom to stoler. Kvinnene har internalisert noen diskurser som gjør at de har endret sine synspunkter, flere forteller at de føler seg fremmede i Russland. Samtidig erfarer mine informanter at siden de ikke er etnisk norske, er de fremmede i Norge også. Likevel opplever kvinnene at de har tilhørighet til begge landene. Det overordnede spørsmålet som jeg ønsker å besvare i dette kapittelet er: *Hvordan italesetter de russiske kvinnene sin identitet og tilhørighet i lys av russisk fortid og norsk nåtid?*

6.1 Jeg er russisk uansett

Metaforen ”røtter” konnoterer at disse har vært festet et sted. I sammenheng med innvandrerspørsmål er det viktig å huske at mennesker ikke bare flytter *til* et sted, de flytter også *fra* et sted. I migrasjonslitteraturen refererer begrepet *transnasjonalisme* til diverse måter innvandrere fortsetter å være en del av samfunnene som de har forlatt. Slik deltagelse innebærer blant annet telefonkontakt med familie og venner og turer til opprinnelseslandet (Fuglerud, 2004). Mine informanter har flyttet fra hjemlandet, men de har ikke kuttet alle bånd til Russland. Enkelte har barn der, andre har foreldre. Alle informantene forteller at de har nære og gode venninner i Russland. Flere har ikke klart å oppnå sånt vennskap i Norge. Slike bånd bidrar til at informantenes tilhørighet til Russland blir opprettholdt.

I kapittel fem omtalte jeg etnisk identitet, jeg søkte å vise hvordan etnisitet blir konstruert som usynlig grense mellom ”oss” og ”dem”. Jeg snakket om hvordan russiske kvinner av og til blir posisjonert som ”de andre” og dermed stilt utenfor det norske forestilte fellesskapet. Her ønsker jeg å se hvordan kvinnene selv italesetter sin etniske identitet. Sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen (2002) skriver at begrepet ”etnisitet” i hverdagsspråket fortsatt har en klang av ”minoritetsspørsmål”. Selv om ”etnisitet” blir brukt med referanse til minoriteter, er det viktig å huske at majoriteten også er ”etnisk”. ”Etnisitet” konstrueres i relasjonen mellom grupper som er i kontakt, og selv anser seg som kulturelt forskjellige fra hverandre (Eriksen, 2002:12).

Nedenfor skal jeg prøve å gjøre rede for noen av diskursene mine informanter trekker på i det de formulerer sin etniske identitet. I motsetning til de negative konnotasjonene ”russiskhet” hadde i forbindelse med ”de andre”, blir ”russiskhet” i forbindelse med ”oss” italesatt i positive termer. Informantene uttrykker stolthet av å være russiske.

6.1.1 Vi/de – språkliggjøring av gruppeidentifikasjon

Som nevnt i forrige kapittel handler gruppedannelse om etablering av forskjell til andre grupper. Bruken av dikotomien vi/de kan ses som et identitetsuttrykk, gjennom bruken av ordet *vi* posisjonerer vi oss som medlemmer av en gruppe. Når vi sier *de* etablerer vi en usynlig grense til ”de andre” som ikke er ”oss”. Vi deltar i mange identitetsfellesskap, dermed skifter betydningen av ordene ”vi” og ”de andre” fra situasjon til situasjon (Eriksen, 1997:40).

Når mine informanter snakker om "oss kvinner", kan "de andre" for eksempel være "dem menn". Hvis de derimot snakket om "oss russiske kvinner", er "de andre" ofte "de norske kvinnene". Svarene på spørsmål hvor Russland og Norge må sammenlignes bærer preg av distinkte "vi/de" mønstre. Om samtalen dreier seg om "russiske kvinner", bruker informantene mine som oftest ordet "vi". *"Vi er annerledes uansett"* (Tamara). Norske kvinner blir av alle informanter kalt "de". *"De andre er norske. Jeg blir ikke som dem"* (Tamara). Når kvinnene trekker på russiske diskurser sier de: "vår" barneoppdragelse, "vår" skole, "vår" mentalitet. På tilsvarende måte blir de norske diskursene formulert ved hjelp av ordet "deres". Spesielt interessante er formuleringene: "hos oss i Russland", "hos dem i Norge". Kvinnene snakker slik til tross for at de har bodd i Norge i noen år. Det etniske identitetsfellesskapet blir således gjort relevant i de tilfellene hvor kvinnene snakker om seg i forbindelse med Norge og Russland, eller når Russland og Norge blir sammenlignet.

Vår bruk av oss/dem viser til hvordan etnisitet og gruppetilhørighet blir språkliggjort. Hver gang vi snakker om oss selv etablerer vi forskjeller mellom "oss" og "de andre". Det er ikke uvanlig at etnisiteter blir konstruert som gjensidig utelukkende. Men sannheten er at de fleste mennesker kan identifisere seg med mer en én etnisk bakgrunn (Macionis og Plummer, 2002:260). *Prosentmessig renner det blod fra fire fem religioner i meg. Men, ja selvfølgelig er jeg russisk, jeg tenker på russisk* (Larissa). Larissa sier at hun har flere etniske grupper å identifisere seg med, enn kun den russiske og den norske. Mine informanter har i likhet med andre mennesker sammensatte identiteter og identifiserer seg med mangfoldige subjektposisjoner.

I forbindelse med oppgaven så jeg "norskhet" og "russiskhet" som en dikotomi, derfor spurte jeg informantene mine direkte, anser du deg selv som norsk *eller* russisk? Det viste seg både å være et vanskelig og et ledende spørsmål. Ved å trekke på en enten/eller diskurs, "tvang" jeg de russiske kvinnene til å velge side. *Jeg vet ikke hvem jeg er. Mutant. Jeg er selvfølgelig russisk i utgangspunktet. Jeg vet ikke, jeg har det bra her. Men hvordan er jeg? Hvem er jeg, norsk eller russisk? Jeg tenker ikke slik* (Nina). Ninas utsagn viser hvor vanskelig det er å besvare mitt enten/eller spørsmål når en opplever tilhørighet til to kulturer. De fleste informanter sa at de var russiske, mens andre, som Nina, sa at de er russiske "i utgangspunktet". Kvinnenes refleksjoner rundt "russiskhet" uttrykker diverse diskurser som

bidrar til å produsere deres etniske identitet. Samtidig gir informantenes uttalelser en pekepinn på hvordan det etniske forestilte fellesskapet blir konstruert.

6.1.2 ”Jeg kan ikke fjerne alt jeg har fått i meg siden barndommen”

Selvfølgelig er jeg russisk uansett. Jeg kan russisk språk best, jeg er oppdratt gjennom russisk litteratur, russisk musikk, de russiske klassikere. Jeg kan det bedre, og jeg er glad i det, det er mitt. Det kan ikke ryddes bort. Hvordan kan jeg si at jeg er norsk? De andre er norske. Jeg blir ikke som dem. Men ja, jeg har det bra her, mine barn har det bra her. (...) Det viktigste er å ha en normal lykkelig familie. Har du det bra, så har menneskene rundt deg det bra. (Tamara)

Tamara trekker på en *sosialiseringsdiskurs*, russiskhet formes gjennom oppdragelsesprosessen. Å være russisk er ikke en biologisk egenskap ved mennesket, russisk er noe en *blir*. Samtidig er russiskheten *naturalisert*, det vil si at den formuleres som en ”selvfølgelighet”. I lys av den gjensidig utelukkende konstruksjonen av norskhet og russiskhet er det umulig for Tamara å si at hun er norsk. Hvis hun posisjonerer seg som ”norsk”, er hun ”ikke russisk”, for Tamara innebærer dette ”å rydde bort” det hun ”er glad i”.

I kapittel fem skrev jeg om hvordan den økonomiske diskursen danner en forbindelse mellom ”russiske kvinner”, ”fattigdom” og ”prostitusjon”. Dette er i strid med informantenes egne selvbilder. Som motsats til diskursen om ”økonomisk fattigdom” formulerer Tamara diskursen om ”kulturell rikdom”. Når hun snakker om sin russiske identitet, vektlegger hun momentene: ”russisk litteratur”, ”russisk musikk”, ”de russiske klassikere”, ”russisk språk”. Ved å presisere at disse momentene er spesifikt ”russiske”, trekker hun på ideen om et forestilt fellesskap som russiske mennesker er medlemmer av. Etnisitet er således konstruert som et *forestilt kulturelt fellesskap*.

Forestill deg, vi er formet[i Russland], vi har bodd, hele vår bagasje, alt. Vi kan ikke bli født på nytt, laget om. Du var barn, du vokste og tok til deg Norge gjennom vokseprosessen. Mens vi var ferdig formet[når vi flyttet til Norge]. (Marianna)

I likhet med Tamara, trekker Marianna på en *sosialiseringsdiskurs*. Marianna formulerer russiskheten som en *biografi*. ”Biografien er den individuelle fortelling som gir den enkelte en ordnet forståelse av sammenhengene i sitt liv” (Frønes, 2004:42). De russiske kvinnenenes fortelling om dem selv må ses i sammenheng med deres russiske fortid. Alle informantene har

flyttet til Norge i voksen alder dermed har de allerede internalisert en mengde russiske diskurser, enkelte av disse har jeg omtalt i kapittel fire. *Det er fortidens bagasje (Elena)*. Både Elena og Marianna formulerer sin biografi som "bagasje", det vil si noe en har med seg videre på en reise. Vår biografi er en uerstattelig del av oss. Ifølge Marianna er det umulig "å bli født på nytt", dermed er det også umulig for russiske kvinner å bli norske. Det forestilte kulturelle fellesskapet er flettet inn russiske kvinnes selvbiografi. Fortiden blir sannsynligvis først konstruert som "russisk" når kvinnene blir konfrontert med en "norsk" nåtid.

6.1.3 Russland kan ikke fattes med forstanden

Russisk mentalitet er kanskje de verdiene vi russere som har vokst opp i Russland har. Jeg tror at for russere er det svært viktig å ha en status i livet. Det innebærer høy stilling, både i yrkesliv og ellers i samfunnet. Jo mer penger, jo bedre er det. Materiell status. Kvinner passer på seg selv, du må alltid se strålende ut, i alle livets øyeblikk. Kvinnene i Russland går veldig ofte til frisøren, manikure, salonger, klær. Det er vanlig å kle seg veldig pent på jobb. (...) Så det er helt andre verdier. (Inna)

En diskurs som går igjen i mitt materiale handler om *den russiske mentaliteten*. Inna definerer mentalitet som særegne russiske "verdier". Et av eksemplene hun har på "russisk mentalitet", er russiske kvinnes "skjønnhetspleie". Tidligere i oppgaven har jeg vist til koplingen av konkurransediskursen og den hegemoniske kvinneligheten i forbindelse med russisk "skjønnhetspleie". En annen informants referanse til "russisk mentalitet" er: *De [norske fedre] er veldig ansvarlige til og med etter skilsmisse, tar de seg av barna. Dette finnes ikke i den russiske mentaliteten (Tamara)*. Tamara bruker "russisk mentalitet" for å forklare hvorfor russiske menn ikke tar seg av sine barn etter skilsmisse. Dette er også et tema jeg tidligere har omtalt, da i forbindelse med patriarkalsk familiediskurs. Det finnes mange eksempler på lignende referanser til "russisk mentalitet" i mitt materiale. Mine informanter bruker begrepet for å begrunne nærmest alle forskjellene mellom nordmenn og russere.

Gullestad definerer mentalitet som "de disposisjoner og tankemønstre som gjelder hele folket og som endrer seg langsomt, over århundre" (Gullestad, 1989:38). Når mine informanter snakker om mentalitet, mener de det særegne russiske, det som skiller dem fra andre. Diskursen har først i de siste årene blitt italesatt av russiske forskere, forfattere og mennesker generelt (Smetanina, 2006:38). "Den russiske mentaliteten" kanskje ses som en måte å konstruere noe *felles* for det forestilte fellesskapet. "Russisk mentalitet" er et nodalpunkt

omringet av diskursive momenter som definerer russiske særtrekk. Siden nodalpunktet kan innholdsutfylles av mange forskjellige diskurser, må den også ses som en flytende betegnelse.

”Russisk mentalitet” brukes både til å begrunne handling og tankemønster.

Russisk mentalitet er dypere, den er ikke overfladisk, det er følelser og tanker. Du vil vite hvorfor ting er slik som de er, prøve det fra en annen vinkel. (...) Denne nysgjerrigheten, russere er kanskje mer nysgjerrige på hvordan ting fungerer, barn skiller seg ut på dette plan. (...) Videre blikk på ting. Vidt og dypt. (...) Må ha noe for sjelen og for sinnet. (...) Noe for sjelen er for eksempel det som kan vekke følelser i deg. Mange russere liker ikke amerikanske filmer, men liker russiske. (...) Fordi de [russiske filmene] påvirker følelser. (Nadia)

Nadia forbinder ”russisk mentalitet” med ”dybde”, ”vidde”, ”nysgjerrighet”, ”intellekt” og ”følelser”. En annen måte informantene italesetter den ”russiske mentaliteten” er med referanse til *den russiske sjelen*. Denne fremstilles også som noe særegent, og skiller russere fra andre folkeslag. I likhet med ”mentaliteten” beskrives ”den russiske sjelen” med momentene ”vid” og ”dyp”. Ifølge Smetanina (2006) har russere i århundre dyrket sin ”russiske sjel” og sin annerledeshet. Å begrunne sin annerledeshet med referanse til ”sjel” og ”mentalitet” konstrueres som en naturlig og selvsagt forklaring. Røttene til disse diskursene må man ettersøke i historien. ”Russland kan ikke fattes med forstanden” har den russiske dikteren Fjodor Tjottsjev sagt (Smetanina, 2006:9). Kanskje Russland bare kan gripes med sjelen?

”Russiskhet” blir konstruert som et forestilt fellesskap med *samsvarende mentalitet* og en *felles sjel*. ”Etnisiteten” fremstår som en mystifisert del av deg. ”Russiskheten” er ikke kun de klærne kvinnene tar på seg når de ”tar vare på seg selv”, eller den hegemoniske maskuliniteten som tilsier at ”menn er forsørgere”. ”Russiskhet” er også en mystisk ”kjerne”. *Synspunktene mine har endret seg. Men kjernen forblir, den kan ikke fjernes (Tamara)*. Hvis vi forestiller oss vår etnisitet som en iboende essens, som en uutviskelig del av vår ”biografi” og vår ”mentalitet”, så er det kanskje ikke vanskelig å forstå hvorfor mine informanter ikke vil posisjonere seg som norske. Måten jeg stilte spørsmålet presser dem jo til å velge én tilhørighet.

Jeg vil at den [mentaliteten] skal være russisk, vil opprettholde noe av det bra russiske. Men jeg ser jo at det ikke er så lurt. Du og mentaliteten din blir til klovner. Du blir oppfattet annerledes, de synes synd på deg eller ler av deg, du skiller deg ut fra kollektivet. Så selvfølgelig er det lurt å tilpasse deg til en annen mentalitet. (Sofia)

”Russisk mentalitet” gjør at russere i Norge fremstår som annerledes. Sofia forteller at det er ”lurt å tilpasse seg til en annen mentalitet”. Sofia mener at russiske mennesker bør bli kjente med de norske diskursene. Når intervjusamtalene fjernet seg fra enten/eller tematikken, omtalte mine informanter norske diskurser som de har internalisert. Ja, de ”er russiske”, men ”de trives i Norge”. Flere informanter forteller dermed at de har blitt *fornorsket*.

6.2 Å bli fornorsket

Jo lenger jeg bor i Norge, jo mer fornorsket blir jeg. Jeg har det ikke lenger komfortabelt i Russland. Ikke komfortabelt. Der jeg ikke så minuser, ser jeg allerede så mange. (Tamara)

Selv om informantene definerer seg som russiske, bruker enkelte av kvinnene betegnelsen *fornorsket* om seg selv. I sitatet ovenfor sier Tamara at hun er blitt ”fornorsket” slik at det ikke lenger er ”komfortabelt” i Russland. Livet i Norge har gjort at hun ser Russland med et annet blikk. Senere i intervjuet forteller Tamara om sine ”norske holdninger” som gjør at hennes russiske sønn har problemer med å forstå henne. Å få ”norske holdninger” kan ses som en del av fornorskingsprosessen. I de tilfellene kvinnene sier at de er ”fornorsket”, innebærer det blant annet holdninger, synspunkter og væremåter som informantene har ervervet etter å ha flyttet til Norge. Begrepet ”fornorsket” peker således på måter å posisjonere seg som ”norske”.

Ikke alle informanter benytter seg eksplisitt av dette begrepet, men de fleste forteller om diverse endringer ved dem selv. Noen endringer kan settes i sammenheng med overgang fra en livsfase til en annen. Med forskjellige livsfaser følger forskjellige subjektposisjoner, slik som når en kvinne blir mor, eller en mor blir bestemor. Andre endringer er relatert til nye impulser russiske kvinner møter i sin hverdag i Norge. Det er de sistnevnte endringene jeg ønsker å konsentrere meg om her. Jeg velger å bruke betegnelsen ”fornorsking” som merkelapp på måter russiske kvinner internaliserer norsk diskurs.

6.2.1 Internalisering av ”fred og ro”

”Fornorskingen” som er mest fremtredende i mitt materiale, tolker jeg som en internalisering av diskursene om ”fred og ro”. I kapittel fire har jeg snakket om hvordan mine informanter fremstiller livet i Norge som mindre hektisk enn i Russland. ”Fred og ro” er nodalpunkter i

diverse diskurser som bidrar til å konstruere ”det norske”. ”Fred og ro” kan, som tidligere nevnt, knyttes til ”konfliktunngåelse”, ”stillhet” og ”natur”(Gullestad, 1989). Videre skal jeg ta for meg forskjellige måter russiske kvinner har internalisert norske diskurser som kan forbindes med ”fred og ro”. Analysen er langt ifra uttømmende, det finnes flere måter å posisjonere seg som ”norske”. Jeg ser ”fred og ro” som et rammeverk for å tolke enkelte av disse.

Stress og mas

Jeg har blitt mer treig. Jeg er blitt mindre emosjonell. (...) Jeg blir fort sliten [i Russland]. Mye folk og mas. Alle løper, ingen hei eller smil, alle er så dystre. Jeg klarer ikke dette tempoet. (Elena)

Elena posisjonerer seg som ”norsk” gjennom å trekke på diverse ”fred og ro”-momenter. For det første beskriver hun seg som ”mer treig” og ”mindre emosjonell”. ”Å ta det med ro” og ”å ha kontroll over følelsene” er begge momenter som tilfører mening til diskursen om ”fred og ro”. Idet en internaliserer norsk diskurs, etablerer en et nytt blikk på russisk hverdagsliv. I sitt utsagn tekker Elena på diskursive momenter som er klare motsetninger av ”fred og ro”: ”mye folk”, ”mas”, ”løping”, ”tempo”. Slik jeg skrev i kapittel fire fremstiller informantene mine russisk hverdagsliv som ”hektisk og stressende”. ”Hektisk og stressende” trenger ikke nødvendigvis å være en negativ konstruksjon. I en alternativ diskurs kan ”hektisk” for eksempel settes i sammenheng med ”fart og spenning”. Men idet en lærer å sette pris på ”det rolige”, kan det ”hektiske” hverdagslivet fort oppleves som ”slitsomt”.

Elena forteller hvordan ”fred og ro”- diskursen har virket inn på hennes verdensblikk, mens Nina setter ord på hvordan en kan bruke denne diskursen som strategi for å oppnå en felles forståelse med nordmenn. Når hun først flyttet til Norge pleide Nina å stille seg uforstående til nordmennenes utsagn: *Vi skal ta det med ro, vi skal ikke stresse*. Siden stressnivået er høyere i Russland var det vanskelig for henne å forstå hva nordmenn hadde å stresse over. *Nå er jeg også fornorsket (...) På den andre siden er det veldig bekvemt. For eksempel på jobb, det går an å si: ”Sukk, det er så stressende, det er så mye å gjøre”. Sjefen vil forstå meg: ”Ja, alt er tungt, det er veldig mye”*(Nina). Slik viser Nina at hun har fått diskursiv kunnskap som det er mulig å bruke strategisk. ”Fred og ro”-diskursen har en hegemonisk posisjon i Norge, den er med på å forme flere ideer og forestillinger blant annet om hvordan stress skal håndteres. I en russisk hverdag er det en annen diskurs som gjelder. Ifølge mine informanter er det ikke

sosialt akseptert å klage på stress på en russisk arbeidsplass. I Norge er ”stressunnvikelse” derimot med på å skape en felles referanseramme med sjefen og andre ansatte på arbeidsplassen. Ved å trekke på en sosialt akseptert diskurs som tilsier ”at stress bør unngås”, etablerer Nina en felles forståelse med andre nordmenn.

Flere russiske kvinner forteller at de har blitt fornorsket ved å bli ”roligere” og ”mer avslappet”. Mine informanter er ikke de eneste innvandrere som har trukket frem diskursene om ”fred og ro” som en sentral kontrast mellom Norge og deres hjemland. Astrid Grytting (2000:193) har intervjuet polske og filippinske kvinner som kom med tilsvarende observasjoner. Hennes informanter trekker frem ”fred og ro” som positive verdier. Grytting stiller spørsmålet om ”fred og ro” er noe informantene hennes har lært seg å sette pris på etter hvert. I forbindelse med mine informanter tror jeg at dette er tilfellet. Hvis en er vokst opp i en by der livet er boblende hektisk, hvor en konkurrer og stresser gjennom hverdagen og ”vinneren tar alt”, da vil livet i Norge i utgangspunktet fremstå som ”litt kjedelig”, som enkelte informanter forteller. Først når en har lært seg de kulturelle kodene og internalisert noen diskurser, vil bildet trolig endre seg. Idet ”det rolige” får positive konnotasjoner, kan ”det hektiske” fort bli ansett som negativt.

Ut på tur

Noen informanter forbindes ”tur og naturen” med ”norskhet”. Ifølge Gullestad (1989:137) kan ”tur i naturen” koples med ”fred og ro”. I naturen kan en finne ”roen” og få ”fred i sinnet”. *Jeg blitt fornorsket i den grad at min families hovedaktivitet er tur ut i naturen. Jeg gjorde andre ting i Russland, mens her er det tur i skogen, tur til elven, til vannet. Sitte i naturen, gå i naturen (Inna)*. Her refererer Inna til naturen som noe ”norsk”. ”Å gå tur” kan ikke sies å være noen utelukkende norsk aktivitet, det vil si at sjansen for at andre folkeslag også liker å være ute på tur er ganske stor. Likevel er både ”natur” og ”tur” ansett for å være typisk norske. De er diskursive momenter som dreier seg rundt nodalpunktet ”norskhet”. Man kan ikke forstå norsk væremåte før man vet hva en nordmann mener med ”tur” og ”natur” (Eriksen, 2006: 228). Det er altså ikke aktiviteten i seg selv som gjør den norsk, men alle fortellingene og diskursene som bidrar til å gi turen mening. I sitt utsagn viser Inna at hun har internalisert kunnskap om ”den typisk norske turen”, å presisere at hun går ”tur i naturen” er dermed Innas måte å posisjonere seg som ”norsk”.

På spørsmålet om hvilke ”andre aktiviteter” hun hadde i Russland, svarer Inna: *I Russland hadde vi hytte, var der. Om sommeren må man plante grønnsaker, luke.* Ut fra den norske diskursen kan en spørre seg, hvordan ”hytte” kan ses som atskilt fra momentene ”tur”, ”natur” og diskursen om ”fred og ro”? Man drar på ”hytta” for ”å finne roen”, ”kose seg” og ”slappe av”, gjør man ikke? I den russiske kulturen er ”hytta” nodalpunkt for andre diskursive konstruksjoner, enn det den er i Norge. Inna trekker frem momentene ”plante grønnsaker” og ”luke” i forbindelse med ”hytte”. Innenfor russisk diskurs konnoterer ”hytte” ofte et sted der man først og fremst jobber, dermed kan den heller settes i sammenheng med ”hektisk og stressende” fremfor ”fred og ro”. Diskursperspektivet er særdeles godt egnet til å belyse slike kontrasterende oppfatninger. Av og til snakker vi i forskjellige diskurser og dette gjør at kommunikasjonen feiler, vi klarer ikke å oppnå felles forståelse.

Trygghet og fraværet av angst

Andre momenter som kan settes i sammenheng med ”fred og ro”-diskursen er ”trygghet” og ”fraværet av angst”. Tidligere har jeg snakket om hvordan ”trygghet” er et sentralt moment som russiske kvinner verdsetter hos ”den norske ektemannen”. ”Trygghet” er også et moment informanter forbinder med det norske samfunnet generelt.

Det sosiale nivået her er mye høyere, så mennesket føler seg friere. Det er den største forskjellen mellom Norge og Russland. Hvis du jobber [i Norge] så er du beskyttet fra alle kanter. Ikke slik som hos oss [i Russland] – jobber du, jobber du ikke – det er usikkert hva som skjer med deg i morgen. (...) Her er du beskyttet fra alle kanter. (Katjerina)

”Å være beskyttet fra alle kanter”, tolker jeg som en referanse til en velfungerende velferdsstat. I likhet med Katjerina forteller Marianna at hun *vet* at ingenting dårlig skje vil med henne i Norge. *Jeg er ikke redd for at det norske samfunnet vil glemme meg hvis noe skjer med meg (Elena).* ”Det norske samfunnet” fremstilles som en kontrast til ”det russiske samfunnet”. Flere informanter forbinder det russiske samfunnet med ”utrygghet” og ”usikkerhet”. Kanskje det høye sosiale nivået og velferdsstaten bidrar til at ”fred og ro” opprettholder den hegemoniske posisjonen innad i norsk kultur? Hvis en ikke er bekymret for hva som vil skje i morgen, har man muligheten til ”å ta det med ro” og ”finne fred”.

6.2.2 Kunsten å omgås fremmede: den sosiale konstruksjonen av høflighet

Nedenfor skal jeg ta for meg hvordan *høflighet* kan analyseres som sosialt konstruert. Tanken er at konstruksjonen av "norsk høflighet" kan ses i sammenheng med diskursen om "fred og ro". Tesen er at "høflighet" kan ses som "konfliktunnavikelse".

Første gang jeg dro tilbake til Russland var to år etter at jeg flyttet hit, hadde ikke hatt tid før. Jeg reiste gjennom Kirkenes og fikk kultursjokk. Jeg satte meg på en russisk buss som gikk fra Norge til Russland. Jeg kom på bussen og sa: "God dag", passasjerene så på meg som om jeg var folkefiende. Da tenkte jeg: "Velkommen hjem, Nina!". Senere kom jeg i prat med disse damene og vi satt og skravlet fem timer i strekk. De var meget hyggelige, normale mennesker. Hvorfor slik negativitet? Det er veldig vanskelig. Og når du går i byen, eller Gud forby kjører kollektiv trafikk, da har du en følelse av at alle hater deg. Det er jo egentlig ikke slik, men folk har til den grad rare ansiktsuttrykk. (Nina)

Ninas fortelling er ikke unik, flere informanter skildrer lignende opplevelser av "negativitet" og "ubehag" i møte med ukjente russere. Den russiske væremåten skildres blant annet som "brå", "uhøflig" og "aggressiv". *Mennesker på jobb, personalet, det er dårlig service i Russland, brå og uhøflig. Når jeg bodde der, så tok jeg det for gitt. Men nå sammenligner jeg det med noe annet, med hvordan det er her, ikke sant (Nadia).* I likhet med Nina og Nadia påpeker de andre kvinnene at russere er kun "negative", "brå" og "uhøflige" mot fremmede, hvis en blir kjent med dem er de "hyggelige" og "normale" mennesker. Videre har mine informanter begynt å anse ukjente russere som "negative" etter å ha observert ukjente nordmenn en stund. Informantene har således internalisert en norsk høflighetsdiskurs. Å være "brå" og "frekk" kan settes i sammenheng med "konfliktdannelse". Den "norske væremåten" kan ifølge mine informanter derimot kjennetegnes av "konfliktunnavikelse". Hvis et slikt diskursivt rammeverk påvirker handling, er det rimelig å anta at nordmenn ikke er "brå" og "uhøflige". *Du vet at ingen[nordmenn] vil svare deg brått, eller nervøst, du er ikke redd for det (Nadia).* Forskjellige kulturer vil trolig ha forskjellige diskurser som påvirker individenes måter å være høflige. Kan det tenkes at russere fremstår som uhøflige nettopp fordi at de ikke følger norske høflighetsnormer?

I artikkelen "Nordmenn, høflighet og kunsten å omgås fremmede" (2003) skriver Anh Nga Longva om en oppfatning som hersker blant utlendinger i Norge, de mener at høflighet og vennlighet ovenfor fremmede ikke er blant de sosiale egenskapene som nordmenn verdsetter

høyet. Med begrepet ”høflighet” mener forfatteren ”tegn som signaliserer fredelige og vennlige intensjoner: Et smil, utvekslingen av korte rituelle hilsener, eller et spontant ”unnskyld” når man dultet bort i noen” (Longva, 2003:19). Artikkelforfatteren argumenterer for at høflighet ovenfor fremmede, sett fra et norsk perspektiv, er kritikkverdig fordi at den ikke fortolkes som autentisk. Tvert imot kan høflighet virke tom for mening og villedende (Longva, 2003). Når mine informanter fremstiller nordmenn som ”høflige”, strider det imot Longvas analyse. Slik blir den sosiale konstruksjonen av ”høflighet” særlig fremtredende. ”Utlendingenes” oppfatninger om nordmennenes høflighetsatferd avhenger av de diskursene som styrer de kulturelle kodene for etikette og høflighets i deres opprinnelsesland og kultur. ”Høflighet” kan analyseres som en flytende betegnelse og som et nodalpunkt i mange diskurser som styrer atferdsmønstrene i forskjellige kulturer.

Eksempel: Høflighetssmilet

Ja, de[nordmenn] smiler alltid. Når jeg kom hit var første inntrykket mitt at alle smiler. Du møter dem med blikket og de smiler til deg. Hos oss [i Russland] er det ikke slik. (Katjerina)

Mine informanter forteller at nordmenn ofte bruker *smilet* når de omgås fremmede. *Her[i Norge] smiler folk mer på gata. Der[i Russland] smiler de ikke, folket er sint (Tamara).* ”Smilet” italesettes som et høflighetstegn som skiller norsk omgangsform fra den russiske. Russere blir fortolket som ”uhøflige” blant annet fordi de ikke smiler.

Den russiske språk- og kommunikasjonsforskeren Iosif Sternin (2000) har skrevet at russisk kommunikativ atferd karakteriseres med *hverdagslig ikke-smiling* (”bytovaia neulybchivost”, min oversettelse). Begrepet er egentlig svært lite oversettbart, men er viktig å ha med i analysen. Fordi at det uttrykker en diskurs som virker styrende for russiske samhandlingsformer. Med begrepet ”hverdagslig ikke-smiling” oppsummerer Sternin forskjellige russiske koder som styrer når det passer seg å smile og når det er upassende. Det er ikke vanlig å smile kun for å være høflig, derfor vil en russer ofte fortolke et kulturelt ubegrunnet smil som ”suspekt” og ”falskt”. I en russisk kontekst er det for eksempel ikke vanlig å smile til fremmede, dermed smiler ikke butikkansatte til kunder, de kjenner dem ikke. Et smil skal være ærlig gjenspeiling av ”godt humør” og et ”godt forhold til samtalepartneren”. For at smilet skal fremstå som ”passende”, må det være begrunnet (Sternin, 2000).

Når jeg dro på besøk til Ukraina etter å ha bodd i Norge, forsøkte jeg å smile i butikken. Våre mennesker [ukrainere] så først overrasket på meg, som om jeg smiler til kanskje kjenner meg, deretter så de rart på meg. Jeg smilte ikke mer. De har en slik – Hva er du smiler for? – holdning, ikke sant? (Katjerina)

For russiske kvinner som er vant til ”hverdagslig ikke smiling” er ”det norske smilet” særlig fremtredende. Etter hvert som man har internalisert ”smiling” som omgangsform kan man, som Nina, få ”et kultursjokk” ved tilbakevendelse til Russland. Informantene har blitt vant til at fremmede smiler til dem, russernes ”ikke-smiling” italesettes dermed som ”rare ansiktsuttrykk”, en ”følelse av ubehag”, ”en følelse av at alle hater deg”.

”Smiling” som høflighetstegn kan settes i sammenheng med ”konfliktunnvikelse” og ”fred og ro”. Innen vestlige kulturer kan ”et smil” ses som et tegn på ”vennlighet” (Longva, 2003). Å vise ”vennlighet” ovenfor ”fremmede” kan ses som en avvæpningsmekanisme, ”smiling” bidrar til at man unngår ubehagelige og konfliktfylte situasjoner. Din mening om hvorvidt nordmenn smiler mye eller lite vil være avhengig av hvem du sammenligner dem med. I forhold til russere smiler de kanskje mye, mens i forhold til amerikanere smiler de trolig lite. Selv om informantene mine anser ”høflig smiling” til fremmede som positivt, er flere skeptiske mot *overdreven smilekultur* blant bekjente. Det kan virke som om kodene for ”hverdagslig ikke-smiling” blir trukket på i samhandlingssituasjoner med bekjente og venner.

Denne smilingen spiller ikke så stor rolle for meg, fordi at den fremstår som litt unaturlig (...). I Russland smiler menneskene ikke, men de snakker normalt og etter sjelen [dypt, ekte] med deg(...) En ekte venninne som snakker ekte med deg og som ikke klistrer på seg smilet og snakker gjennom smilet. (Nadia)

Kodene for ”hverdagslig ikke-smiling” tilsier at man ikke skal smile uten å ha en grunn til det. Innenfor denne diskursive referanserammen kan ubegrunnet smiling fortolkes som ”falskhet”. Nadia forbinder ”smilet” med noe ”uekte” og ”unaturlig”. ”Et uekte smil” er et kulturelt ubegrunnet smil. Hun bruker også begrepet ”normalt” på en måte som indikerer at smiling er ”unormalt”. Hvis vi kommuniserer ut fra forskjellige diskurser, kan vi fort ende opp med å misforstå hverandres intensjoner. *Ærlighet er viktig. Jeg synes at det er den egenskapen som ofte er fraværende hos nordmenn. De er alltid veldig: ”hihihi”, smiler og alt det der, sier: ”så flink du er”, samtidig tenker de Gud vet hva (Anna)*. Når sosialt samkvem styres av forskjellige kulturelle koder, kan en fremstå som ”uærlig” mens en kanskje prøver å være ”høflig”. Anh Nga Longva (2003:20) skriver at nordmenn ofte ser amerikanernes høflighetsfraser som ”meningsløse”, ”for høflige” og som ”tegn på falskhet”. Flere

informanter hadde en tilsvarende mening om nordmenn. Dette er en pekepinn på hvordan kulturer konstrueres og fortolkes i relasjon til hverandre. I forhold til russere er nordmenn kanskje for høflige, mens i forhold til amerikanere er de ikke høflige nok.

6.3 "Siden vi bor i Norge, må vi være like"

Likestilling er veldig utviklet her. Siden vi bor i Norge, må vi være like. Ikke slik som i Ukraina, der kvinnen uansett har jobb både i hjemmet og utenfor. Her tjener jeg penger på samme måte som han [ektemannen]. (...) Når jeg kommer hjem fra jobb har han støvsuget hele huset. Vi har et stort hus. Hvis det er bare jeg som skal rydde, bruker jeg hele helgen, det forstår han også. Derfor er denne likestillingen helt fabelaktig. Jeg liker det. (Katjerina)

Slik jeg skrev i det forrige kapittelet, har likestillingsdiskursen en hegemonisk posisjon i Norge. Likestilling blir promotert som politisk målsetning og har stor oppslutning som ideal for "det norske". I Mangfoldsmeldingen (St.meld. Nr.49 (2003-2004)) nevnes kjønnslikestilling som en grunnleggende verdi i det norske samfunnet som alle nye statsborgere bør slutte seg til. Derfor er det kanskje ikke så rart at de fleste av mine informanter hevdet at det *er* likestilling i Norge, dette er en utbredt diskurs og trolig noe alle innflyttere fort lærer. "Norge" og "norskhet" blir diskursivt forbundet med likestilling. *Siden vi bor i Norge, må vi være like (Katjerina)*. Denne uttalelsen illustrerer hvordan "likestilling" er en diskurs som er med på å konstruere forestillingen om "Norge". I artikkelen "Over grensen. Konstruksjoner av likestilling og norskhet i russisk- norske familier" (2008) skriver Ann Therese Lotherington om innflytelsen norske idealer om kjønnslikestilling har på innvandrernes etablering av norskhet. Ifølge Lotherington benytter noen russiske kvinner seg av "likestilling" som en måte å posisjonere seg som norske. Andre russiske kvinner opplever at de blir "presset til likestilling" fordi diskursen har en dominerende plass i det norske samfunnet (Lotherington, 2008).

I kapittel fire gjorde jeg rede for noen subjektposisjoner som mine informanter anser som typiske for norske og russiske kvinner. Norske kvinner blir beskrevet som "sterke" og "maskuline", mens russiske kvinner fremstilles som "svake" og "feminine". To familielivsdiskurser har blitt redegjort for, nemlig det patriarkalske og det likestilte familielivet. Mine informanter har vokst opp med den patriarkalske familiediskursen for så å forsøke å tilpasse seg forventningene til den likestilte familien. Her vil jeg se hvordan russiske

kvinner snakker om likestilling. Hvilke diskursive momenter blir forbundet med likestilling? Hvordan posisjonerer mine informanter seg i forhold til forskjellige likestillingsdiskurser?

6.3.1 Likestillingens ambivalens

Likestilling er bra på det jobbmessige plan. Hvis du er kvinne og ser etter samme type jobb som en mann, og mannen får den bare fordi han er mann, er det selvfølgelig urettferdig. På det arbeidsmessige plan må det selvfølgelig være likestilling, det er nødvendig. I forhold til familielivet skal jeg ikke være like kategorisk. (Nadia)

Både Nadia og andre informanter utpeker to forskjellige hoveddiskurser hvor likestillingen er nodalpunkt: den ene er *arbeidslivsdiskursen* og den andre er *familielivsdiskursen*. I forbindelse med arbeidslivsdiskursen er alle informantene enige i at arbeidslivet skal være likestilt. De diskursive momentene som blir tatt opp er blant annet ”lik lønn for lik arbeid” og ”like muligheter på arbeidsmarked”. Nadia forteller at likestilling i arbeidslivet er ”bra” og ”nødvendig”. Informantene mine er enige med idealet om likestilling i den offentlige sfæren. Denne diskursen kan ikke kalles ”typisk norsk” fordi dette idealet også gjelder i Russland. Som tidligere nevnt, ble kjønnslikestilling i Sovjet erklært på 1920-tallet. Kvinner fikk blant annet mulighet til å ta utdanning med mer (Smetanina, 2006). Idealet stemmer kanskje ikke overens med virkeligheten, men det vesentlige er at idealet eksisterer. Mine informanter har allerede i Russland internalisert diskursene som forbinder likestilling med arbeidsliv. Derfor anser de slik likestilling som ”nødvendig”.

Den andre hoveddiskursen om likestilling dreier seg som sagt om familielivet. Her er informantene mine ikke like entydige som i forbindelse med arbeidslivsdiskursen. Tamara kaller likestilling for en *tosidig medalje*. Det er et godt bilde på mine informantenes holdning til det de omtaler som ”likestilling”. Noen likestillingseffekter fortolkes positivt, men medaljen har en bakside, ikke alle aspekter ved ”likestilling” blir ansett som like ”bra” og ”nødvendige”.

Likestilling forstått som likedeling av arbeid i hjemmet

Hvis man tenker på mine fordeler, så er jeg for likestilling, selv om jeg av og til har lyst til at min mann skal gjøre mer av det jeg mener er mannens arbeid, istedenfor at jeg skal gjøre det. (...) For eksempel å male huset, male gjerdet, rydde vekk snøen

*ute, bytte lyspærer, pusse opp huset. Det mener jeg er mannens arbeidsoppgaver.
(Inna)*

Ut fra konteksten i intervjusamtalen tror jeg at Inna snakker om ”delt husarbeid” og ”delt barnepass” når hun omtaler ”mine fordeler”. Hun forteller at de ”har likestilling”, likevel trekker hun på en forestilling om ”mannens arbeidsoppgaver”, som er blant annet ”male huset” og ”rydde snø”. Disse ideene må ses i forbindelse med den patriarkalske familiediskursen. Enkelte av ”mannens arbeidsoppgaver” krever styrke, det kan tenkes at det er årsaken til at de engang i tiden ble kodet som forbeholdt ”mannen”. Andre arbeidsoppgaver har ingen ”naturlig” forklaring. Hvorfor forbinder Inna ”å bytte lyspære” med ”mannens arbeidsoppgaver”? Når en begynner å fundere over formuleringer som denne, tydeliggjøres den sosiale konstruksjonen av kjønnets arbeidsdeling. Inna gir uttrykk for en ambivalent holdning til likestilling i hjemmet, på den ene siden er det positivt at noen av de tradisjonelt ”kvinnelige arbeidsoppgaver” blir delt, på den andre siden savnes den kjønnede arbeidsdelingen.

Det er ikke bra, det hun [den norske kvinnen] av og til drar med seg er for tungt. (...) Mannen må jo, naturen har gitt ham styrke. Det må jo finnes begrensninger. Her er alle likestilt både kvinne og mann. Det er bra og dårlig. (Elena)

Som tidligere nevnt, kan likestillingsdiskursen ses i sammenheng med konstruksjonen av ”den nye mannen”. En annen effekt er at kvinner og menn blir posisjonert som ”partnere” i et samliv. Mine informanter leser diskursen som utvisking av kjønnsroller, norske menn er ”mindre maskuline” og norske kvinner er ”mindre feminine”. Elena refererer til en *biologisk diskurs* idet hun uttrykker sin skepsis mot noen likestillingseffekter. Kjønnets arbeidsdeling fremstilles som ”naturlig”. ”Likestilling” tøyser, ifølge Elena, grensene for hva som er ”naturlig” for kvinner og menn.

Peggy Watson (1993) setter ”kjønn” i sammenheng med den statlige ideologien i Sovjetunionen. Hennes poeng er at en tradisjonell kjønnsidentitet har hatt en normativ funksjon som ikke kunne realiseres ordentlig i hverdagslivet. Dermed kan tradisjonelle kjønnsroller ses som et aspekt av lengselen etter en normalitet (Watson, 1993:473). I lys av de historiske og politiske prosessene som var gjeldende i Sovjetunionen, var det vanskelig for kvinner å realisere deres naturlige roller som ”kone” og ”mor”. Samtidig slet mannen med sin ”forsørgerposisjon”. ”Tradisjonelle kjønnsroller” må ses som et ideal på samme måte som ”likestilling” er et ideal. I løpet av deres liv i Russland har mine informanter internalisert en

forståelse av en "tradisjonell kjønnsidentitet". Den gjør det vanskelig for dem å være helt enig i at likestilling er riktig i alle livets områder. Likestilling formuleres dermed som "både bra og dårlig". Det positive er at menn hjelper til hjemme, det negative er at menn ikke er "ordentlige menn" og kvinner er ikke "ordentlige kvinner".

Likestilling forstått som økonomisk uavhengighet

Min svigermor og hennes mann har hatt separat økonomi i 35 år. (...) Selv om hans lønn alltid har vært dobbelt så stor som hennes, deler de likevel alle utgiftene på to. Jeg forstår ikke det. Og det er så morsomt å høre når hun sier til ham: "Jeg har ingen penger nå, jeg låner 100 kroner av deg, du skal få de tilbake". Og jeg ser at han synes det er litt ubekvemt. "Trenger ikke". Men hun er slik, hun mener selv at hun er veldig uavhengig. Men hvordan kan du være uavhengig, når du har familie? Vi [Nina og hennes mann] har alt felles fra dag én, felles gjeld, felles barn. (Nina)

Nina forbinder "likestilling" med en diskurs om "uavhengighet". "Norske kvinner" posisjoneres som tidligere nevnt som "partnere" i ekteskapet. Ut fra likestillingsdiskursen er "norske kvinner", ifølge mine informanter, "selvstendige", "frigjorte" og "uavhengige". *De trenger [norske kvinner] ikke menn, slik som vi [russiske kvinner] trenger dem (Sofia)*. Den norske likestillingsideen tilsier at en kvinne ikke skal være avhengig av en mann. Både Nina og Sofia fortolker "uavhengighet" som koplet til "økonomi". Mine informanter forbinder "likestilling" med en idé om "separat økonomi". For Nina skurrer denne måten å være "likestilt" med diskursen om "familien". "Familien" forestilles som noe "felles", "felles gjeld", "felles barn". Man er "avhengig" av familien sin og alle dets medlemmer.

Jeg følte at når jeg først hadde ankommet, hadde de [nordmenn] interesse for meg, en utlending som kommer og jobber. Hvordan er det der, hvordan er det her. Jeg følte at de lo litt, var overrasket. Jeg forsto ikke dem, de forsto ikke meg. (...) De spurte mest om forholdet mellom kvinne og mann i Russland. Når jeg sa at mannen må forsørge, mannen må gjøre det. Da lo de litt av meg. De sa: "Skal du da bare legge dine egne penger på bankkort". Da skjønnte ikke jeg dem. Mannen må forsørge, det er hans hovedoppgave, som hos oss i Russland. (...) En norsk dame sa: "Min mann vasker med sitt eget vaskepulver, hvordan skal det ellers være?" Jeg spurte: "Hvorfor lever dere da sammen"? Og hun så uforstående på meg. (Tamara)

Fortellingen til Tamara illustrerer hvordan likestillingsidealet har blitt naturalisert i det norske samfunnet. Nordmennene som Tamara prater med, snakker ut i fra en likestillingsdiskurs, selv trekker hun på den patriarkalske familiediskursen. For henne er "forsørgeren" den naturlige ektemannsposisjonen. Slik oppstår det misforståelser partene i mellom. At "mannen må

forsørge” blir ansett som komisk av nordmennene fordi at i en norsk sammenheng er dette et utdatert ideal. ”Å putte penger på bankkort” har også en norsk referanse, ”bankkort”, ”separate kontoer” og ”felleskontoer” er ikke utbredt blant russere på samme måten som i Norge, i den russiske familien er det andre måter å håndtere økonomien. I kapittel fire snakket jeg om informantenes fortellinger om ”*mannen som kommer hjem med penger*”. Slik jeg tolker det, tar mannen med seg kontanter hjem til kona framfor å sette dem inn på konto. Dermed forstår ikke Tamara hva nordmenn mener når de snakker om å ”legge egne penger på kort”. Hun snakker ut ifra den russiske diskursen, dermed har hun også problemer med å forstå hvilke ”egne penger” det er snakk om. Igjen passer ikke momentet ”separat økonomi” sammen med forestillingene om ”familie” og ”samliv”.

Det økonomiske aspektet ved likestilling blir av mine informanter formulert på to måter, enten som ”felles økonomi” eller som ”separat økonomi”. Flere russiske kvinner forteller at de og deres ektemenn har ”likestilling”, de kombinerer ”delt husarbeid” med ”felles økonomi”. ”Separat økonomi” er noe ”de andre” har, enten bekjente, svigerforeldre eller deres nåværende ektemenn med sine tidligere koner. Samtidig er flere informanter forundret over norske familier hvor kvinnen tjener mindre enn mannen, men likevel insisterer på ”separat økonomi”. I slike tilfeller synes de russiske kvinnene å mene at likestillingsideen blir tatt litt for bokstavelig. *Likestillingen er grei, synes den kanskje er litt overdrevent visse steder (Nina).*

Likestilling forstått som ikke-russiskhet

Jeg tror ikke jeg var så veldig russisk i Russland. Jeg ligner ikke på en russisk kvinne. Jeg var aldri enig i hvordan ting er. Jeg vet ikke. Jeg ble alltid veldig irritert på denne rolledelingen, jeg ville alltid ha likestilling. Hvorfor må kvinnen lage mat, hvorfor kan ikke mannen? Jeg ville veldig gjerne kjøre bil, jeg gjorde alt selv hjemme, satte sammen møbler, slo inn spikre. Og jeg synes at mannen må passe barna. Hvorfor skal han løpe rett på jobb, det er mye lettere å løpe på jobb enn å passe barn. Hvorfor må kvinnen gjøre det?(Sofia)

Sofia trekker på den patriarkalske diskursen og subjektposisjonene som styrer den hegemoniske kvinneligheten i Russland. Hun posisjonerer seg i motsetning til denne hegemoniske måten å gjøre kjønn på i Russland. Dermed beskriver hun seg selv som ”ikke så veldig russisk i Russland”. Videre forteller hun at selv om hennes måte å være kvinne ikke er ”russisk”, kan den heller ikke sies å være ”norsk”. *Der er ikke norske egenskaper. Men er*

egenskaper til en europeisk kvinne. Glad i frihet. (...) Ambisjoner, utdanning, jeg begynte på universitetet da jeg var seksten. (...) Jeg var ikke tilfreds med å sitte hjemme, føde barn og lage mat (Sofia). Sofia definerer subjektposisjonen "europeisk kvinne" med momentene "frihet", "ambisjoner", "utdanning". Subjektposisjon "norsk kvinne" kan settes i sammenheng med "europeisk kvinne", samtidig gir Sofia uttrykk for at disse egenskapene ikke er særegent norske.

Koplingen mellom "familieliv" og "likestilling" kan dermed ikke sies å være en diskurs som Sofia har internalisert i Norge. Sofia var likestillingsorientert også i Russland, dermed skilte hun seg ut fra andre russiske kvinner. Som tidligere nevnt har ideene om likestilling satt preg på den russiske arbeidslivdiskursen. Flere informanter forteller at likestilling i familielivet er noe Russland kanskje er på vei mot, men foreløpig er det den overordnede patriarkalske familiediskursen som er hegemonisk. "Likestilling" er således ikke en diskurs som Sofia trekker på for å posisjonere seg som "norsk". Siden denne måten å gjøre kjønn på er mer hegemonisk anerkjent i Norge enn i Russland, synes Sofia at det passer bedre for henne å bli boende her eller i et annet europeisk land. *Alt der borte [i Russland] vil irritere meg. Jeg mener at min personlighet passer til å bo i Europa.*

Jeg var gift mer enn en gang i Russland, og årsakene til at jeg valgte å skille meg var at jeg ville være hovedpersonen. Jeg ville bestemme. (...). Det er lettere for meg å bo her [i Norge]. Det er enklere å bo her for slike kvinner som meg (Larissa).

I likhet med Sofia, mener Larissa at det er "lettere" for "kvinner som henne" å bo i Norge enn i Russland. Den tradisjonelle subjektposisjonen som blir tilbudt en kvinne i russisk familielivskontekst passer ikke henne. Flere av mine informanter forteller at de egentlig ikke satte så stor pris på å ha ansvar for hele husholdet i Russland, de ville bryte ut av husmorposisjonen. Det er vanskelig å si om disse refleksjonene skal ses som retrospektive, det vil si om kvinnene ser sine tidligere liv i lys av norsk likestillingsdiskurs som påvirker deres synspunkter. De fleste forteller at de er imponert over at deres norske ektemenn hjelper til hjemme og viser omsorg for barn, dette er en kontrast til deres russiske eksektemenn. På den andre siden, foregår det kanskje en diskursiv glidning mot en likestilt familiediskurs, også i Russland. Det kan tenkes at flere informanter, allerede før de kom til Norge, har internalisert noen likestillingsforestillinger som påvirket måten de bedømmer sine samliv med menn.

6.4 Hjem, kjære hjem

Selvfølgelig er dette [Norge] mitt, ikke fremmed. Jeg kommer hjem. Jeg føler meg vel her, selv om disse ordene kan lyde sårende for mine barn.(...) Jeg liker vannet vårt, jeg liker skogen vår. Jeg sier vår. Samtidig pleier jeg å si vår om steder i Russland. (Elena)

Elena forteller at hun er hjemme i Norge, samtidig gir hun uttrykk for at hun også anser Russland som et hjem. Nedenfor vil jeg diskutere informantenes refleksjoner rundt nodalpunktet ”hjem”. I Mangfoldsmeldingen (St.meld. nr. 49 (2003-2004)) blir samfunnstilknytning og tilhørighet vektlagt som en grunnleggende målsetning. Den politiske ambisjonen er blant annet at alle som bor i Norge skal ha mulighet til å *føle seg hjemme*. Flere samfunnsforskere knytter begrepet hjem opp mot et begrep om identitet og tilhørighet (Danielsen m.fl., 2004; Gullestad, 1989; Sarup, 1998; Seeberg, 2004). Elenas refleksjoner rundt nodalpunktet ”hjem” uttrykker hennes opplevelse av tilhørighet til både Russland og Norge.

Hjem, identitet og tilhørighet blir ofte omtalt som gjensidig refererende og hører således til i den samme overordnede diskursive formasjonen (Foucault, 2008). Tidligere har jeg beskrevet hvordan russiske kvinner blir posisjonert i subjektposisjonene som konnoterer ”fremmedhet” og hvordan de ikke ønsker at disse skal definere deres identitet. Jeg har også omtalt etnisk identitet, som av mine informanter formuleres som en urokkelig ”kjerne”. Samtidig har de internalisert noen norske diskurser som gjør at deres verdenssyn har endret seg noe. Her skal jeg snakke om hvordan identitet konstrueres ved hjelp av diskurser om *hjemmet*.

Med inspirasjon fra Danielsen, Moen og Helset (2004) finner jeg det hensiktsmessig å skille mellom hjemmet som *en idé* og hjemmet som et bestemt *sted* der en utfører sine hverdagslige oppgaver og plikter. ”Hjemmet” er således en flytende betegnelse som innholdsutfylles av forskjellige diskurser. Som et sted kan ”et hjem” forbindes med den leiligheten eller det huset der individet bor. Ideen ”hjem” kan diskursivt knyttes til ”trygghet”, ”sikkerhet” og ”tilfredshet”. Å være hjemme vil således si *å være der en hører til* (Sarup, 1998).

I en transnasjonal kontekst kan det være fruktbart å se hjemmet som multisituert, konstituert av sosiale relasjoner og praksiser. (Danielsen m.fl., 2004:34). Det er ikke til å se bort i fra at innvandrere vil oppleve at deres hjem er situert flere steder. For eksempel kan ideen om

hjemlandet symbolisere "et hjem", samtidig har de et konkret "hjem" i Norge, huset eller leiligheten de bor i. Videre så har mange sannsynligvis også et konkret hjem i opprinnelseslandet, dette er huset eller leiligheten der de kanskje ferierer eller bor noen måneder i året. Hjemmet kan være multisituert også for etniske nordmenn. Bare spør deg selv: Hvor er jeg hjemme? Er jeg hjemme i min leilighet i Oslo, eller i huset til foreldrene mine i hjembyen? Er jeg hjemme i leiligheten i Spania, eller på hytta i Trysil? "Hjemmet" er en således diskursiv konstruksjon, et nodalpunkt i forskjellige diskurser. Hva som defineres som "et hjem", samt hvilke personer hjemmet huser, vil variere fra kultur til kultur.

6.4.1 Det multisituerte hjemmet

Jeg er mer hjemme her enn der. (...) Jeg drar på besøk til foreldrene mine, her [i Norge] er jeg hjemme. Men jeg har bange anelser om at hjem for meg er heller leiligheten enn landet. Jeg føler uansett at jeg ikke er helt i min tallerken [i Norge]. Men når jeg kommer tilbake fra Russland, forstår jeg at jeg er mer i min tallerken i Norge. Så i Russland er jeg heller ikke i min tallerken lenger. Jeg merker forskjellen og jeg er liksom mer hjemme her enn der. Har jeg forvirret deg helt?(Nadia)

Slik jeg tolker Nadias sitat, snakker hun ut fra to forskjellige diskurser som begge bidrar til å konstruere betydningen av "et hjem". Den første diskursen forankrer hjemmet i et *konkret sted*, den andre handler om en *tilhørighetsidé*. Nadias leilighet i Norge er det stedet der hun bor, dermed omtaler hun det som "et hjem". Videre snakker Nadia om at hun ikke føler seg helt hjemme i Norge, her trekker hun på tilhørighetsdiskursen. Hun formidler følelsen av "ikke å høre til" gjennom bruk av det russiske uttrykket "ikke i min tallerken". Det konnoterer "å være ukomfortabel" eller "å være på feil sted". Flere informanter har brukt dette uttrykket for å beskrive deres opplevelser i Norge eller i Russland. Nadia føler at hun verken er "i sin tallerken" i Norge eller i Russland. Det kan tenkes mennesker er helt tilpass på et sted, helt "i sin tallerken", kun når ideen "hjem" og stedet "hjem" sammenfaller. Når Nadia er på besøk i Russland merker hun likevel at hun er mer komfortabel i Norge enn i opprinnelseslandet. På denne måten blir hennes tilhørighet til Norge først synlig for henne i en komparativ kontekst. Russlandsbesøkene forsterker således Nadias følelse av å være på sin plass i Norge.

Andre informanter har lignende refleksjoner om "hjemmet". Inna forteller for eksempel at hun både er fremmed og hjemme i Norge. Innas opplevelser kan beskrives som "være fremmed hjemme", det ligger en selvmotsigelse i et slikt uttrykk. "Et hjem" konnoterer "tilhørighet",

mens å være ”fremmed” forutsetter at en ikke hører til. Inna og andre russiske kvinner befinner seg mellom kulturer og mellom tilhørigheter. Informantene forteller at de dypest sett er russiske, å uttrykke sin etniske identitet på denne måten er en måte å italesette ”tilhørighet” og dermed ideen om ”et hjem”. Samtidig har kvinnene fått tilknytning til Norge, de har ”et hjem” i Norge også. Kun en av kvinnene jeg har pratet med, kan se seg boende i Russland om noen år. Ikke fordi hun føler seg ”utstøtt” i Norge, men på grunn av familiemedlemmer som fortsatt bor i Russland. Generelt uttrykker informantene forskjellige holdninger i forhold til å dra til Russland på besøk. Enkelte har ikke lyst i det hele tatt, andre er nostalgiske og uttrykker savn. Det konkrete ”hjemmet” er for de fleste av informantene forbundet med Norge, samtidig anser de det ikke som mulig å fjerne den russiske indre ”kjernen” og dermed heller ikke tilhørigheten til Russland.

6.5 Sammenfatning: Identitet, tilhørighet og hjem

Identitets-konstruksjon	Etnisk identitet		Fornorsking
	Konstruert som en ”indre kjerne”		Internalisering av norske diskurser
Overordnet diskurs	Biografi og sosialisering	Likestillingsdiskurs Likestillingens ambivalens	Diskurser om ”fred og ro”
Noen underordnede diskurser	Felles kultur Felles mentalitet Felles sjel	Likestilling i arbeidsliv Likestilling i familieliv Likestilling som økonomisk uavhengighet	Russland som hektisk og stressende Ut på tur i Norge Trygghet og fravær av angst i Norge Konstruksjonen av høflighet
Hjem og Tilhørighet	Hjemmet som en idé forankret i en russisk fortid		Hjemmet som et konkret sted forankret i norsk nåtid
	Opplevelsen av å befinne seg mellom to kulturer		

Tabell 6: Identitet, tilhørighet og hjem

I tabell 6 har jeg oppsummert mine informanters refleksjoner rundt ”identitet”, ”tilhørighet” og ”hjem”. Tabellens venstre side viser konstruksjonen av etnisk identitet. Mine informanter italesetter ”russiskhet” som ”en indre kjerne”. ”Kjernen” blir blant annet koplet til diskursene om sosialisering og biografi. Tabellens høyre side er viet til ”fornorsking”, det vil si måten mine informanter har internalisert norsk diskurs på. Fornorskingen koples til diverse diskurser om ”fred og ro”. I midten av tabellen har jeg plassert likestillingsdiskurser. Informantenes holdning til likestilling er influert av både russisk og norsk diskursiv rammeverk. Derfor er det vanskelig å plassere ”likestilling” på enten ”etnisk identitet”-siden, eller ”fornorsking”-siden. Den nedre tabelldelen tar for seg diskursene om hjem og tilhørighet. Mitt datamateriale antyder at ”hjemmet” ses som en ”idé” knyttet til den russiske ”kjernen”. Samtidig er ”hjemmet” ”et konkret sted” knyttet til et liv i Norge. Tabellen indikerer at mine informanter befinner seg ”mellom to kulturer”. De russiske kvinnene erfarer at de hører til både i Norge og i Russland. På samme tid føler de seg litt fremmede i begge landene.

7 Diskusjon

I Russland er jeg er uenig i alt, det er litt uinteressant der borte. (...) Her i Norge er det selvfølgelig vanskelig. Jeg ser at jeg er utilstrekkelig. (...) Man må endre seg litt, bli annerledes, bli en av dem [nordmenn]. Jeg føler at jeg ikke strekker til. For eksempel er jeg ikke sportslig anlagt, står ikke på ski. Jeg er ikke en del av deres kultur (...). Selvfølgelig prøver jeg å ta den til meg. Selvfølgelig. Det er synd at jeg har revet meg vekk derfra [fra Russland] og ikke kommet meg til rette her [i Norge]. Denne hengende tilstanden er selvfølgelig veldig ubehagelig (Sofia).

Sofias utsagn er særdeles illustrerende for mine poeng i denne oppgaven. Hun er ”en fremmed” i Russland. Sofia føler seg ”uenig” med de hegemoniske diskursene som konstituerer den russiske hverdagen. Årsaken til hennes fremmedhet kan være mange. Kanskje hun ikke finner rom for å posisjonere seg i subjektposisjoner som kan konstruere hennes identitet? Men det å ha ”revet seg vekk” fra Russland, betyr ikke at en har fått en fullstendig tilhørighet til Norge. Sofia forteller at hun er ”fremmed” i Norge også. Hun er fortsatt russisk selv om hun har flyttet fra hjemlandet. Hun er ikke en del av nordmennenes kultur, noe hun italesetter med referanse til det ”typisk norske”. Hva er mer norsk enn ”ski”? Sofia opplever således at hun verken hører helt hjemme i Russland eller i Norge. Hun formulerer opplevelsen av å være mellom to kulturer som en ”hengende tilstand” som er ”veldig ubehagelig”. Sofias opplevelse er ikke unik. Alle informanter har skildret lignende erfaringer. De russiske kvinnes refleksjoner i denne oppgaven kan oppsummeres med at de opplever seg som *hjemme blant fremmede og fremmede hjemme*, både i Russland og i Norge.

Fortellingene om å være utilpass i Russland fordi en har bodd i Norge, eller å være utilpass i Norge fordi en er russisk, har gått igjen i mitt empiriske materiale. Men opplevelsen av fremmedhet blant russiske kvinner, kan heller ikke sies kun å gjelde russere i Norge. I boken *Mellom to kulturer* skildrer innvandrere, fra andre deler av verden enn mine informanter, lignende opplevelser (Alghasi m.fl., 2006). Både jeg, mine informanter og andre innvandrere er til en viss grad ”fremmede” i Norge. Her er Georg Simmels skildring av ”den fremmede” hensiktsmessig. ”Den fremmedes” posisjon i gruppen avgjøres med grunnlag i at han opprinnelig har kommet fra et annet sted. (Simmel, 1980:235). Å ha kommet fra et annet sted, er avgjørende for måten en forstår omverden. Denne oppgaven har forsøkt å synliggjøre

hvordan ”de fremmedes” verdensforståelser kan være konstruert av andre diskurser enn de som gjelder i Norge.

Min tematiske vinkling har vært å se måten noen russiske kvinner italesetter sin forståelse av seg selv og omverden. Det overordnede teoretiske rammeverket har vært sosialkonstruksjonistisk. Min analytiske tilnærming har utgangspunkt i Laclau & Mouffes diskursteori (Laclau & Mouffe, 2001). Jeg har brukt deres begreper til å belyse sammenhengene i mitt materiale. Kvinnene jeg har snakket med befinner seg ”mellom to kulturer”, deres perspektiv er influert av både russisk og norsk diskurs. Informantenes ”fremmedhet” gjør at de ser Norge med et annet blikk enn etniske nordmenn. Ifølge Eriksen (2006: 228), er slik posisjon privilegert fordi innvandreren ser både sin opprinnelige kulturelle verden og den norske, skarpere og klarere enn andre. Fenomener som kanskje fremstilles som selvfølgelig i norsk kultur, er ikke nødvendigvis naturlige for de russiske kvinnene. Valget av ikke etnisk norske informanter, var ment å belyse kontingensen ved våre sosiale konstruksjoner.

7.1 Den sammensatte Matryoshkadokken

De ti Matryoshkadokkene på oppgavens forside kan ses som representative for mine informanter. Slik jeg skrev i innledningen, er Matryoshka noe av det mest typisk russiske som finnes. Det er tredokker som går inn i hverandre. Matryoshka er således en og flere dokker på samme tid. Alle dokkene, utenom den innerste, er hule. Hvis vi ser identitet som sammensatt av forskjellige subjektposisjoner vi er posisjonert i, kan Matryoshka symbolisere identitetsdannelse. En kan være posisjonert i flere forskjellige diskurser på samme tid (Laclau & Mouffe, 2001). På samme måte som Matryoshka, kan identitet sies å ha mange lag. Jeg kommer til å ha med meg matryoshkametaforen i det jeg gjør rede for mine funn i denne oppgaven.

7.1.1 Hegemoniske subjektposisjoner

I tabellene 2, 3 og 4, har jeg oppsummert diskursene og subjektposisjonene som mine informanter italesetter som hegemoniske. De hegemoniske subjektposisjonene kan ses som den sosialt aksepterte måten å sette sammen din identitet, din Matryoshka, på. For det første, uttrykkes informantens forståelse av ”det norske” og ”det russiske” gjennom forskjellene

mellom de to diskursive referanserammene. Språket er som nevnt et system av forskjeller. Tegn får sin mening fra forskjellen til andre tegn. (Saussure, 1974 i Burr, 2003). ”Det russiske” blir italesatt ut fra forskjell til ”det norske”. For det andre, belyser informantenes beskrivelser av ”det typiske” måten diskurser flyter. Hvis vi sammenligner tabell 2 med tabell 3, kan vi se at det samme diskursive momentet ”å passe på seg selv” gir mening til to forskjellige diskurser. Dette indikerer at mening aldri kan låses helt fast, noe som er i tråd med Laclau & Mouffes teorier. Forskjellige diskurser kjemper om å gi et fenomen mening. (Laclau & Mouffe, 2001).

For det tredje, skifter ikke momenter mening kun på tvers av diskurs, men også over tid. Dette illustrerer hvordan vår verdensforståelse er kulturelt og historisk betinget (Burr, 2003). Diskursiv endring over tid kan for eksempel illustreres ved hjelp av subjektposisjonene i tabell 4. Den ”typisk russiske” måten å gjøre kjønn på samsvarer, ifølge mine informanter, med et husmor/forsørger- ideal. I lys av en patriarkalsk familiediskurs fortolker mine informanter den norske mannens måte å gjøre kjønn på som ”feminint”. I Stortingsmelding nummer 8 (2008-2009) fremstilles den norske mannen som ”den nye mannen”. Han er likestillingsorientert samtidig som han er maskulin. Husmor/ forsørger- idealet blir omtalt som ”tradisjonell kvinnelighet” og ”tradisjonell maskulinitet” som var vanlig i Norge på 1950-1960 tallet (St.meld.nr. 8, 2008-2009). ”Den norske mannen” konstrueres som maskulin ut fra norsk diskurs, ”forsørgeren” er derimot utdatert ideal. Det er ”utdatert” nettopp fordi posisjonene tilgjengelige for kvinner og menn i Norge har endret seg over tid. Innenfor russisk referanseramme er den samme subjektposisjonen dominerende i nåtiden, ergo kan den ikke være ”utdatert”.

7.1.2 Fremmedposisjoner

Mine informantenes posisjonering i lys av diskursene om deres annerledeshet, er oppsummert i tabell 5. Informantenes posisjonering må ses i forbindelse med identitetsdannelse. Siden mennesker konstruerer sine identiteter i interaksjon med andre, er det umulig ikke å forholde seg til andres fortolkning av en selv (Prieur, 2002: 4). Fremmedposisjoner, kan ses som deler av Matryoshkadokken som ikke passer sammen med helheten. Vi blir posisjonert på en måte som ikke samsvarer med vårt selvilde. For det første, har mine informanter gitt uttrykk for at fremmedposisjonene etablerer negative forskjeller mellom russiske kvinner og norske kvinner. Russiske kvinner blir posisjonert som ”de andre” primært i forbindelse med

diskursene om fattigdom og fornuftsekteskap. Enkelte informanter har også nevnt prostitusjonsdiskursen, men ikke like mange som forventet. Det kan tenkes at den norske prostitusjonsdiskursen har blitt omdefinert, slik at den ikke knyttes til russiske kvinner i en like stor grad som tidligere (jf. Flemmen, 2007b; Leontieva & Sarsenov, 2003; Stenvoll, 2002). For det andre, kan informantens posisjonering i forhold til fremmedposisjonene ses som forsøk på å etablere likhetsgrunnlag mellom dem selv og nordmenn. Ved å posisjonere seg som eksempelvis koner i et kjærlighetsekteskap, fremfor postordrebruder i fornuftsekteskap, søker mine informanter å vise at russiske kvinner ikke er radikalt forskjellige fra norske. For det tredje, forteller de russiske kvinnene at fordommer er basert på uvitenhet, gjennom sosial samhandling endres nordmennenes mening om dem. Spørsmålet er om sosial samhandling kun endrer synet på den aktuelle kvinnen, eller om den har innflytelse på det overordnede bildet av russiske kvinner i Norge?

Et interessant funn i det andre analysekapittelet, omhandler forskjellen mellom å *posisjonere seg* og å *bli* posisjonert. Når mine informanter beskriver typiske subjektposisjoner, trekker de på forskjellen mellom norske og russiske kvinner. I det de blir posisjonert som ”annerledes”, søker de å etablere likhet med nordmenn. Dette belyser identitetens situasjonelle konstruksjon (Eriksen, 1997; Flemmen, 2007b). Ulike situasjoner aktiverer forskjellige posisjoneringsstrategier. Samtidig viser posisjoneringsstrategiene til en diskursiv kamp om å definere ”den russiske kvinnen”. Mine informanter søker å introdusere alternative måter å fortolke russiskhet, som står i strid med de stereotypiske tolkningene. Informantenes selvbilder, og bilder andre har av russiske kvinner er noen ganger i antagonistisk forhold med hverandre (Laclau & Mouffe, 2001).

7.1.3 Identitet og tilhørighet

Diskursene mine informanter trekker på når de italesetter identitet og tilhørighet er oppsummert i tabell 6. For det første, posisjonerer mine informanter seg som russiske. De uttrykker sin russiske identitet og tilhørighet som en russisk ”kjerne”. Matryoshkadokkens aller innerste dokke, den som ikke er hul, kan metaforisk forestille mine informanters russiske identitet. ”Kjernen” konstrueres gjennom diskurser om sosialisering og biografi. ”Russiskheten” er en del av fortellingen som gjør mine informantenes liv sammenhengende og meningsfulle (Frønes, 2004). For det andre, har de russiske kvinnene internalisert norsk diskurs. Mine informanter forteller at de er fornorsket, noe som har endret deres verdenssyn..

Fornorskingen kan ses som Matryoshkadokkens ytre lag, den russiske kjernen blir ikledd norsk diskurs. Den mest fremtredende måten å posisjonere seg som norske på i mitt materiale, er gjennom internalisering av diskursene om ”fred og ro” (jf. Gullestad, 1989). Mine informanter har blant annet internalisert den rolige livsstilen, som gjør at de reagerer negativt på den hektiske russiske hverdagen. For det tredje har kvinnene jeg snakket med uttrykket en ambivalent holdning til likestillingsdiskursen. I forhold til arbeidsliv er alle informanter positive til likestilling. Likestilling i hjemmet blir derimot ansett som en tosidig medalje, med både fordeler og ulemper. En tilsvarende ambivalens i russiske kvinners holdning til likestilling, har blitt omtalt i tidligere forskning (jf. Lotherington, 2008). For det fjerde, og som jeg nevnte innledningsvis, opplever mine informanter tilhørighet til både Russland og Norge. Tilhørigheten til Russland er symbolisert av den russiske kjernen, Matryoshkadokkens indre solide del. Russisk tilhørighet kan også knyttes til ideen om et hjem i Russland. Tilhørigheten til Norge italesettes som fornorsking, Matryoshkadokkens ytre lag. Norsk tilhørighet uttrykkes også med referanse til det konkrete hjemme informantene har i Norge. Informantenes hjem er multisituert (Danielsen m.fl., 2004). Det kan tenkes at årsaken til enkelte informanters ”ubehag” ved å være ”mellom to kulturer”, kan knyttes til at ideen ”hjem” og ”hjem” som kontret sted ikke sammenfaller.

7.2 Aktør/ struktur - problemet

Sosialkonstruksjonismen har blitt kritisert i forbindelse med sosiologiens sentrale aktør/struktur- problematikk (Burr, 2003). Er det individet som former samfunnet eller blir samfunnet formet av individet? I forbindelse med sosialkonstruksjonismen blir problemet formulert slik: Hvis det er samfunnet som former individet, er diskurs kun en del den sosiale struktur, og det kan dermed ikke forklare sosial endring. Hvis individet former samfunnet, kommer individet før samfunnet og kan dermed ikke være konstruert av denne (Burr, 2003:182). I min oppgave har jeg forsøkt å se diskurser som både konstituerende og konstituert. Bruken av posisjoneringsbegrepet har vært forsøk på å fjerne meg far syner på aktør/struktur som dikotomi, og heller se dem i samspill med hverandre. Ifølge Burr (2003:184) kan man tenke på individ/ samfunn- dikotomien som en konstruksjon. Det er én måte å se verden, men ikke nødvendigvis den eneste måten.

Jeg har sett på diskurser som former subjektposisjoner individet kan innta. Diskurser kan ses som overindividuelle formasjoner som strukturerer handling. Men det er *aktørene* som trekker på diskurser. Diskursene blir trukket på, internalisert og reproduisert. Hegemoniske diskurser dominerer, men er likevel åpne for endring over tid. For eksempel har jeg omtalt måten ”den nye mannen” har blitt produsert på i norsk diskurs, og dermed erstattet ”forsørgeren”. Nye artikuleringer muliggjør endring (Laclau og Mouffe, 2001). Subjektposisjonen ”mann” har blitt artikulert på en ny måte, dette grunnet likestillingsdebatten.

Jonas Gahr Støres ”det norske vi”, som jeg nevnte i innledningen, er et forsøk på en ny artikulering som er ment å konstruere nye forestillinger om innvandrere i Norge. Bare fremtiden kan vise om denne diskursive konstruksjonen vil bli en hegemonisk forestilling.

Ved å benytte meg av Davies og Harrés (2007) posisjoneringsbegrep, ville jeg vise at diskursene har makt til å posisjonere individet. Samtidig har individet agens, han kan motstå tilbudte subjektposisjoner og posisjonerer seg i en alternativ diskurs. Spørsmålet er om aktørens posisjonering blir akseptert. Posisjonering foregår i relasjon med andre mennesker, andre må finne subjektposisjonen troverdig. En kvinne kan for eksempel ikke posisjonere seg som en mann uten at det vekker mistanke. Får russiske kvinner i Norge aksept når de inntar andre subjektposisjoner enn de stereotypiske? Mitt materiale gir ingen svar på det spørsmålet. Jeg har kun snakket med russiske kvinner og sett diskurser fra deres perspektiv. Det jeg har sett er at mine informanter ofte var samstemte i sine posisjoneringsstrategier. En slutning kan dermed være at aktørens agens ligger i muligheten til å posisjonere seg. Men handlingsmuligheter er begrenset siden en sjeldent er nyskapende i sine posisjoneringsstrategier. Kulturen og historien legger føringer på mulige subjektposisjoner, en vil ofte posisjonere seg på en måte som samsvarer med de sosialt aksepterte hegemoniske posisjonene.

7.2.1 Veien videre

Både i innledningen og i analysedelen av oppgaven, omtalte jeg hvordan russiske kvinner i norsk diskurs ofte blir posisjonert som norskgiftede. De er koner til norske menn. Ved å intervju koner, enten tidligere eller nåværende, har jeg bidratt til å reproducere en slik diskurs. Hensikten bak valget av informanter, var at mine informanter skulle ha erfart møtet med norske diskurser i hverdagslig kontekst. Spørsmålet er om ekteskapet med en norsk mann

er den eneste konteksten der slike møter kan foregå? Som tidligere nevnt, har russiske kvinner ofte andre årsaker til å være i Norge enn ekteskapet (jf. Daugstad, 2008).

Mye av den aktuelle forskningen på russiske kvinner har omhandlet transnasjonale ekteskap (jf. Flemmen & Lotherington, 2008). En undersøkelse av russiske kvinner som ikke er gift med nordmenn kan være hensiktsmessig. Det kan også være aktuelt med et studium av russiske menn i Norge. I forbindelse med diskursperspektivet, kan man for eksempel spørre om det finnes noen subjektposisjoner som tilbys den russiske mannen i norsk diskurs? Vi har sett hvordan den russiske kvinnen forholder seg til norske diskursen om likestilling. Det hadde vært interessant å se hvordan den russiske mannen posisjonerer seg i en slik diskurs.

Annick Prieur (2002: 7) skriver at den enkeltes identitetskonstruksjoner, for eksempel i forbindelse med etnisitet, er påvirket av den enkeltes erfaringer og deres alder, kjønn, klasse med mer. I denne oppgaven har jeg vært opptatt av overordnede diskursive mønstre som mine informanter hadde felles. Jeg har således sett på likheter på tvers av individuelle erfaringer, klasse og alder. En nyansert studie av hvordan russiske kvinner i ulike aldersgrupper eller klasser italesetter diskurs, kan også være fruktbar.

Videre har jeg kun snakket med russiske kvinner. En annen spennende vinkling kunne ha vært også å intervju norske kvinner. Jeg har sett måten russiske kvinner italesetter norsk diskurs på. Hvordan blir den omtalt av norske kvinner? Slik komparativ kontekst kan tenkes å belyse våre sosiale konstruksjoners kontingents ytterligere.

Jeg har sett hvordan russiske kvinner italesetter hegemonisk diskurs, men ikke undersøkt hvor hegemoniet kommer fra. Det kan vært hensiktsmessig å benytte seg av Foucaults (2008) arkeologiske perspektiv, og undersøke hvilke historiske og sosiale konstruksjoner som har forårsaket våre nåværende verdensbilder, både i norsk og i russisk kontekst.

Litteraturliste

Anderson, Benedict (1991), *Imagined Communities*. London: Verso

Alghasi, Sharam, Katrine Fangen & Ivar Frønes (2006), "På reise inn i det norske samfunnet". I: Alghasi, Sharam, Katrine Fangen & Ivar Frønes (Red.) *Mellom to kulturer*. Oslo: Gyldendal

Althusser, Louis (1999), "Ideology and ideological state apparatuses (notes towards an investigation)". I: Jessica Evans & Stuart Hall (red.) *Visual culture: the reader*. London: Sage

Bateson, Gregory (2005), *Mentale systemers økologi: skridt i en utvikling*. Oversatt av Bjørn Næve. København: Akademisk forlag

Berkaak, Odd Are & Ivar Frønes (2005), *Tegn, tekst og samfunn*. Oslo: Abstrakt forlag

Brandth, Berit (1996), "Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst", I: Harriet Holter & Ragnvald Kalleberg (red.) *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, Oslo: Universitetsforlaget.

Burr, Vivien (2003), *Social constructionism. Second edition*. London: Routledge

Connell, R. W (1995), *Masculinities*. Cambridge: Polity press

Creswell, John W.(2007), *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. London: Sage Publications

Danielsen, Kirsten, Bjørge Moen & Anne Helset (2004), "Transnasjonale og nasjonale eldrelev. En studie av stedets og hjemmets betydning i eldre år". I: Øivind Fuglerud (red.) *Andre bilder av "de andre": transnasjonale liv i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S

Daugstad, Gunnlaug (2008), *Ekteskap over landegrensene. Ekteskapsmønster og transnasjonale familieetableringer i perioden 1990-2007*. Rapport 2008/41. Oslo-Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå

Davies, Bronwyn & Rom Harré (2007), "Positioning: the discursive production of selves". I: Margaret Wetherell, Stephanie Taylor & Simon J. Yates (red.) *Discourse theory and practice: a reader*.

Douglas, Mary (1990), "Ch.14: Symbolic pollution". I: Jeffrey C. Alexander & Steven Seidman (red.) *Culture and society. Contemporary Debates*. Cambridge: Cambridge University Press

Eriksen, Thomas Hylland (1997), "Identitet". I: Thomas Hylland Eriksen (red.) *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Tano Aschehoug

Eriksen, Thomas Hylland (2002), *Ethnicity and nationalism. Second edition*. London: Pluto Press

Eriksen, Thomas Hylland (2006), "Etterord. Eksilantens styrke". I: Sharam Alghasi, Katrine Fangen & Ivar Frønes (Red.) *Mellom to kulturer*. Oslo: Gyldendal

Eriksen, Thomas Hylland & Torunn Arntsen Sørheim (2006), *Kulturforskjeller i praksis: perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal

Flemmen, Anne Britt (2007a), ""Det er lett å være mannfolk i lag med Elena". Norske menn om kjønn og nasjonalitet i russisk-norske ekteskap". I: Marit Anne Hauan (red.) *Maskuliniteter i Nord*. Tromsø: Kvinnforsk

Flemmen, Anne Britt (2007b), "Russiske kvinner i nordnorske aviser – minoritets - og majoritetskonstruksjoner". *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 31 (1):37-54

Flemmen, Anne Britt & Ann Therese Lotherington (2008), "Transnational marriages: politics and desire". I: Ole Jørgen Bærenholdt & Brynhild Granås (red.) *Mobility and place : enacting Northern European peripheries*. Aldershot : Ashgate

Fog, Jette (2004), *Med samtalen som utgangspunkt: det kvalitative forskningsinterview*.

København: Akademisk forlag

Foucault, Michel (2000a), "Truth and Power". I: James D. Faubion (red.) *Power, essential works of Foucault 1954-1984, volume three*. New York: The new press

Foucault, Michel (2000b), "About the concept of the "Dangerous individual" in Nineteenth-century legal psychiatry". I: James D. Faubion (red.) *Power, essential works of Foucault 1954-1984 ,volume three*. New York: The new press

-
- Foucault, Michel (2000c), "The subject and power". I: James D. Faubion (red.) *Power, essential works of Foucault 1954-1984, volume three*. New York: The new press
- Foucault, Michel (2008), *The archaeology of knowledge*. London: Routledge
- Frønes, Ivar (2001), *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget
- Frønes, Ivar (2004), "Identitet, tegn og kultur. Om identitet i sosiologisk teoridannelse". *Sosiologi i dag*, 34 (3):27-53
- Fuglerud, Øivind (2004), "Innledning". I: Øivind Fuglerud (red.) *Andre bilder av "de andre": transnasjonale liv i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Glajar, Valentina & Radulescu, Domnica (2004), "Introduction". I: Valentina Glajar & Dominica Radulescu (red.) *Vampirettes, Wretches, and Amazons: Western representations of East European women*. New York: Columbia university press
- Griffin, Gabriele & Rosi Braidotti (2002), "Introduction: configuring European Women's studies". I Gabrielle Griffin & Rosi Braidotti (red.) *Thinking differently: A reader in European women's studies*. London: Zed books
- Grytting, Aatrid (2000), *Eit ordentlig ekteskap: om ekteskap etter kontaktformidling mellom norske menn og utanlandske kvinner*. Hovudoppgåve i sosialantropologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Gullestad, Marianne (1989), *Kultur og hverdagsliv*, Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, Marianne (2002), *Det norske sett med nye øyne*, Oslo: Universitetsforlaget
- Halдар, Marit (2006), *Kjærlighetskunnskap: tolvåringers fortellinger om romantikk og familieliv*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Hubbes, Joanna (1988), *Mother Russia. The feminine myth in Russian culture*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press
- Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips (1999), *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag Samfundslitteratur

- Kimmel, Michael S. (2004), *The gendered society. Second edition*. New York: Oxford university press
- Koukarenko, Natalia (2007), "Normative masculinities and men's practices in Russia". I: Marit Anne Hauan (red.) *Maskuliniteter i Nord*. Tromsø: Kvinnforsk
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (2001), *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics: second edition*. London: Verso
- Lamb, Sharon (1999), "Constructing the victim: popular images and lasting labels". I: Sharon Lamb (red.) *New versions of victims: feminists struggle with the concept*. New York: New York University Press
- Leontieva, Alexandra N. & Karin Sarsenov (2003), "Russiske kvinner i skandinaviske medier". *Kvinneforskning*, 27 (2):17-30
- Longva, Anh Nga (2003), "Nordmenn, høflighet og kunsten å omgås fremmede". *Norsk antropologisk tidsskrift*, 14 (1): 16-26
- Lotherington, Ann Therese (2008), "Over grensen: konstruksjoner av likestilling og norskhet i russisk- norske familier". *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 32 (1): 6-20
- Macionis, John J. & Ken Plummer (2002), *Sociology: a global introduction. Second edition*. Harlow : Pearson Education Ltd
- Mathisen, Stein R. (1998), "Det farlige naboskapet i nord: eksplisitte og implisitte fortellinger på en "ny" grense". *Tradisjon*, 28 (2): 11-23
- Prieur, Annick (2007), "Frihet til å forme seg selv? En diskusjon av konstruktivistiske perspektiver på identitet, etnisitet og kjønn". *Kontur*, 6: 4-12
- Repstad, Pål (2007) *Mellom Nærhet og Distanse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sandmo, Erling (1999), "Michel Foucault som makteoretiker". I: Fredrik Engelstad (Red.) *Om makt. Teori og kritikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS

Sarup, Madan (1998), "Home and identity". I: George Robertson, Melinda Mash, Lisa Tickner, Jon Bird, Barry Curtis & Tim Putnam (red.) *Travellers' tales: narratives of home and disolacement*. London: Routledge

Seeberg, Marie Louise (2004), "Eksil eller diaspora? Hjem eller hjemland? Vietnamesiske tilhørigheter". I: Øivind Fuglerud (red.) *Andre bilder av "de andre": transnasjonale liv i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S

Schaanning, Espen (1997), *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis*. Oslo: Spartacus Forlag

Simmel, Georg (1980), "The stranger". I: Lewis A. Coser (red.) *The Pleasures of sociology*. New York: New American Library

Smetanina, Katerina (2006), *Russland og russere: en guide til vårt nabofolk i øst*, Oslo: Orion Forlag AS

Stenvoll, Dag (2002), "From Russia with Love? Newspaper coverage of cross-border prostitution in Northern Norway, 1990-2001". *European Journal of Women's Studies*, 9 (2): 143-162

Sternin, Iosif A. (2000) "Ulibka v russkom kommunikativnom povedenii". I: Iosif A. Sternin (red.) *Russkoe i finskoe kommunikativnoe povedenie. Vypusk 1*. Voronezh: Voronezhskii gosudarstvennyi tekhnicheskii universitet.

Stortingsmelding nr.8 (2008-09), *Om menn mannsroller og likestilling*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartement

Stortingsmelding nr.49 (2003-04), *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Sverdljuk, Jana (2009), "Contradicting the 'Prostitution Stigma': narratives of Russian migrant women living in Norway". I: Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (red.) *Complying with colonialism: gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Aldershot: Ashgate

Thagaard, Tove (2003), *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget

Watson, Peggy (1993), "Eastern Europe's silent revolution: gender". *Sociology*, 27 (3): 471 - 487

West, Candace & Don H. Zimmerman (1987), "Doing gender". I: *Gender and Society*, 1 (2): 125-151

Widerberg, Karin (2001), *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt: en alternativ lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget

Waage, Petter N. (1992) *Russland er et annet sted: en kulturhistorisk bruksanvisning*. Oslo: Aventura

Aakvaag, Gunnar, C. (2008), *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag

Andre kilder

Aftenposten A-magasinet 3.5.2009, s.20: "Kjærlighet på russisk".

Aftenposten Morgen 22.11.1999, s.5: "Norske holdninger virker ydmykende. Skjuler at hun er russisk"

Dagbladet 5.6.1999, s.8: "Ingen horer i sikte"

NRK, 14.11.2008: ""Skiippagurra-girls" slo tilbake". URL: <http://www.nrkspor.no/langrenn/1.6307926> [Lesedato: 14.9.2009]

VG 10.08.1999, s. d: "Jelena jakter på lykken"

VG nett 7.11.2008: "Se langrennsjentenes elleville russiske diskodans: slik har du garantert ikke sett Johaug og Steira før!". URL: <http://www.vg.no/sport/ski/artikkel.php?artid=533584> [Lesedato: 14.9.2009]

Antall ord: 38985

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Vedlegg 1: Intervjuguide

Tema	Teori	Spørsmål
Introduksjon		<p>*<u>Bakgrunn</u>: Fortell litt om livet Deres i Russland. (Utdanning, familie, jobb)</p> <p>*<u>Veien til Norge</u>: Kan De fortelle meg hvordan De kom til Norge?(Møte med mannen, tidspenn, hvor lenge hun har vært i Norge)</p> <p>*<u>Livet i Norge</u>: Kan De beskrive en vanlig hverdag for Dem i Norge? Hva gjør De til daglig?(Familie, jobb, fritid)</p>
Stereotyper	<p>*Mulige diskursive føringer for hva det vil si å være "kvinne" i Russland og Norge, sett fra informantens ståsted.</p> <p>*Mulighet til å definere Den Andre.</p>	<p>*Hvordan ville De beskrevet en typisk russisk kvinne? (Hva jobber hun med, hvordan kler hun seg, hva liker hun, hva slags forhold har hun til sin familie.)</p> <p>*Hvordan ville De beskrevet en typisk norsk kvinne?(Hva jobber hun med, hvordan kler hun seg, hva liker hun, hva slags forhold har hun til sin familie.)</p> <p>*Hvordan tror De nordmenn forestiller seg russiske kvinner?</p>
Identitet	<p>*Forholdet mellom diskurser, subjektposisjoner og identitet.</p> <p>*Identitet som relasjonell → konstruert gjennom forskjeller.</p>	<p>* Hvordan ville De ha beskrevet dem selv? (I lys av det som har blitt nevnt som typisk russisk / norsk kvinne)</p> <p>*De har beskrevet en typisk russisk/ norsk kvinne som (...)I hvilken grad er, gjør De dette?</p> <p>*Føler De at De skiller dem fra russiske kvinner som har blitt igjen i Russland? I så fall på hvilken måte?</p> <p>*Tror De at Deres beskjente i Russland oppfatter Dem som annerledes enn De var da De dro. I så fall på hvilken måte?</p> <p>*Hvis De skulle beskrive Dem selv med noen få ord, hva hadde De vektlagt?</p>

<p>Subjektposisjonen "Kone"</p>	<p>*Forholdet mellom diskurser, subjektposisjoner og identitet.</p> <p>*Interpellasjon</p> <p>* Fragmentert subjekt → posisjoneres på flere steder av forskjellige diskurser.</p>	<p>*Hvordan forestiller De Dem konerollen?</p> <p>*Hvordan tror De at Deres mann forestiller seg konerollen. Hva slags forventninger har han?</p> <p>*Hvordan tror De foreldrene Deres forestiler seg konerollen?</p> <p>*Hvordan skiller disse forestillingene seg fra hverandre?</p> <p>*Har De vært gift i Russland? På hvilken måte vil De mene at det å være kone til en nordmann, skiller seg fra det å være kone til en russisk mann? Hva er likt?</p>
<p>Subjektposisjonen "mor"</p>	<p>*Overdeterminert subjekt → flere diskurser, flere posisjoner → konflikt?</p>	<p>*Barn fra tidligere ekteskap? Eller med den norske mannen?</p> <p>*Hvordan ville de ha karakterisert en god barneoppdragelse? (Hvilke konkrete handlinger \oppgaver må til for å oppdra barna på best mulig måte?)</p> <p>*Hvem har ansvaret for barneoppdragelsen i familien?</p> <p>*Hvordan skiller den norske barneoppdragelsen seg fra den russiske? Hva er likt?</p> <p>*Hvordan ville andre (bekjente, mannen) ha beskrevet Dem som mor? (adjektiver)</p> <p>*Hvordan ville De selv ha beskrevet dem som mor?</p>
<p>Subjektposisjonen "venninne"</p>		<p>*Hva slags egenskaper verdsetter De hos venner?</p> <p>*Fortell litt om deres nærmeste vennekrets. (primært russere eller nordmenn?)</p> <p>*Synes De det er enkelt eller vanskelig å finne tonen med nordmenn? Vanskelig: På hvilken måte? Enkelt: Fortell litt om norske venner. Hvem er de, hva pleier dere å gjøre sammen.</p> <p>*Har De russiske venner? Fortell litt om dem. Hva pleier de å gjøre sammen?</p> <p>* Skiller russiske og norske venner seg fra hverandre? På hvilken måte?</p>

Medietekster	<ul style="list-style-type: none"> *Forholdet mellom mediediskurser, hverdagsdiskurser og subjektposisjoner. *Diskursiv posisjonering og selvforståelse. *Offerrollen?	<ul style="list-style-type: none"> *Hva slags oppfatninger har De om hvordan russiske kvinner blir fremstilt i norske aviser? *Tror De at fremstillingen i aviser har hatt noen virkninger på hvordan russiske kvinner blir oppfattet i Norge? *I så fall hvilke? Har de hatt noe å si i deres hverdag? I noen spesielle situasjoner? Separate hendelser?
---------------------	---	--

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Jeg er masterstudent i sosiologi ved Universitetet i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er russiske kvinner i Norge, og jeg skal undersøke hvordan russiske kvinner håndterer hverdagslige situasjoner i Norge, i lys av sin kulturelle bakgrunn. Hvordan de opplever seg oppfattet av nordmenn. Hvordan de bygger opp et liv i sitt nye hjemland. Hvordan deres opplevelser er farget samspillet mellom to kulturer, den russiske og den norske, og hvordan dette påvirker kvinnenens identitet.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju 8- 12 russiske kvinner som er gift med norske menn. Kvinnenens alder skal være 20 år og oppover. Kvinnene skal ha kommet til Norge i voksen alder. Spørsmålene vil dreie seg om kvinnenens hverdagsliv i Norge. Jeg vil spørre om norsk kultur og russisk kultur, likheter og forskjeller. Spørsmålene vil primært dreie seg om konerollen og morsrollen. Hva slags utfordringer kvinnene møter i hverdagen, i forhold til å tilpasse seg nye forventninger fra en ny kultur. Men spørsmål vil også omhandle vennskap og nettverk her i Norge. På det generelle plan søker jeg å få kunnskap om integreringsprosesser som gjør seg gjeldende her i Norge.

Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en time, og vi blir sammen enige om tid og sted. Jeg kan utføre intervjuet på norsk eller russisk, alt ettersom hva informantene vil føle seg komfortable med.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli destruert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen utgangen av 2009.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sender, eller gir den til meg.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på xxx, eller sende en e-post til xxx. Du kan også kontakte min veileder Anne Krogstad ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO, på telefonnummer xxx.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen

Natalia Moen

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt informasjon om studien av russiske kvinner i Norge og ønsker å delta som informant.

Dato:

Signatur:
